

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA HISTORICA

TOMUS LIII.

**HUNGARIA
SZEGED
1975**

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA HISTORICA

TOMUS LIII.

**HUNGARIA
SZEGED
1975**

Redegit
LAJOS SZÉKELY

Szerkesztette
SZÉKELY LAJOS

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed
in *Historical Abstracts* and *America: History and Life*.

HEGYI ANDRÁS

SZEGED TÁRSADALMA ÉS POLITIKAI ÉLETE A GÖMBÖS KORMÁNYZAT IDŐSZAKÁBAN, 1932 — 36

Az ellenforradalmi Horthy-rendszer időszakában az uralkodó osztályok fontos szerepet szántak Szegednek irredenta, revíziós politikájuk megvalósításában. A húszas évek elejétől ugyanis a vezető körökben az az álláspont alakult ki, hogy „a magyar faj kulturális felsőbbrendűségét bizonyítva kell jogot formálni a Duna-medence népei feletti magyar hegemoniára”. Úgy vélték, hogy Szeged mint viszonylag fejlett kultúrájú határváros egyik fő bázisa lehet elképzelésük megvalósításának, főleg kelet és dél felé.

Elsőként Teleki Pál fejtette ki e gondolatot 1920-ban a Szeged c. napilapban. Hangoztatta, hogy „a magyar kultúrfölény előkészítésében Szegednek eminens feladata lesz”. Kijelentette: „Szeged lesz és kell, hogy legyen, amely a balkáni homályba bevilágít, mert erre a város földrajzi fekvésénél fogva és nagyságát tekintve igen alkalmas.”

Klebelsberg Kunó akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter a Szegedre vonatkozó terveket a „kultúra decentralizációjának” gondolatával egészítette ki. Klebelsberg előtt illuzórikus külföldi példák lebegtek. Néhány fejlett nyugati ország mintájára, amelyekben fontos vidéki kulturális centrumok jöttek az idők folyamán létre (pl. Londonnál Oxford és Cambridge, Berlinnél Weimar és Heidelberg, Rómánál Bologna és Padova), Budapest mellett Szegedet fejlett kultúrközponttá akarta kiépíteni.

A húszas évek nagy kulturális beruházásai, a kolozsvári egyetem idetelepítése és elhelyezése, a klinikák és a Fogadalmi templom építésének befejezése, hogy csak a jelentősebbeket említsük, e szélsőségesen nacionalista program jegyében születtek.

A harmincas években a fasiszta nagyhatalmak előretörése kapcsán az uralkodó osztályok mindinkább előnyben részesítették a trianoni béke revíziójának erőszakos megoldástervezetét. E program Gömbös miniszterelnöksége idején már többé-kevésbé nyíltan hivatalos kormány szintre emelkedett. Mindez azt is maga után vonta, hogy a Klebelsberg által kezdeményezett városfejlesztő program Szegeden nemcsak félbeszakadt, hanem még az elért eredményeket is veszély fenyegette. Egyidejűleg azonban még inkább igyekeztek kidomborítani a város szerepét az agresszív nacionalizmus, a revíziós eszmék terjesztésében.

Az uralkodó körök azonban egyéb szempontból is fontos szerepet osztottak ki Szegedre. Ismert tény, hogy az idegen megszállók támogatásával Szegedről indulhatott el 1919-ben az ellenforradalom az egész ország leigázására. Kétségtelen, hogy e külső segítséggel megalapozott fellépés alkalmat adott Horthyéknak arra, hogy a városban megpróbálják kialakítani a forradalmi Budapest ellensúlyát. Ez a törekvés eszmei—politikai, s mint láttuk, kulturális tekintetben nyilvánult meg. A hírhedt szegedi gondolat innen való eredeztetése is e szándék jegyében született. Nem feladatunk részletesen elemezni, hogy a város társadalma milyen magatartást tanúsított az említett törekvésekkel szemben, annyit azonban helytörténetírásunk eddigi eredményei

alapján bizvást leszögezhetünk, hogy az ellenforradalmi hagyományteremtés sohasem vert mélyebb gyökeret a város nehezen élő, keserves megpróbáltatásokat szenvedő, dolgozó tömegeiben. Szegeden sohasem sikerült kiirtani a lázadás szellemét, amelyet mindenekelőtt a város munkássága szított. És ha voltak is nem lebecsülendő támaszai Szegeden is az ellenforradalmi rendszernek, hatalmuk, kivált történeti távlatokban, semmivel sem volt szilárdabb, mint az ellenforradalmi kormányoknak az egész országban.

Dolgozatunkban arra vállalkozunk, hogy a Horthy-korszak egyik fontos periódusának, a Gömbös-kormányzat időszakának szegedi történetét bemutassuk. Ugyancsak az Acta Historicában megjelent két korábbi tanulmányunkban* Szeged mezőgazdaságát és parasztságának helyzetét, illetve az ipari munkásság helyzetét és küzdelmeit vizsgáltuk. Ezúttal megkíséreljük felvázolni a város akkori társadalmi, valamint politikai fejlődésének legfontosabb jellemzőit az országos folyamatokba beleágyazva. Mindezzel szerény hozzájárulást kívánunk nyújtani a korszak teljesebb megismeréséhez.

Történettudományunk már sokoldalúan feltárta Gömbös miniszterelnökségbe kerülésének feltételeit és belső rugóit. A tömegmozgalmak terjedése, az ellenzéki pártok befolyásának növekedése, a kormánypárt belső ziláltsága készítette Horthy kormányzót és környezetét, hogy visszatérve az elnyomás nyíltabb módszereihez előtérbe állítsák azt a csoportot, amely egyszer már vezető szerepet vitt a forradalmi mozgalmak kíméletlen elfojtásában.** E kormányváltás egyrészt kifejezte a húszas évek konszolidációs vonalának végleges csődjét, másrészt ezen keresztül belenyúlt abba a hatalmi válságba, amely az uralkodó körök helyzetét jellemezte a nagy gazdasági krízis éveiben.

Gömbös személyiségének történeti szerepét egyéniségének komikus torzulásai miatt egyesek hajlamosak lebecsülni. Ez a megítélés azonban felületes, megoldatlanul hagy fontos kérdéseket. „Az elmélyültebb elemzés szemszögéből Gömbös személyes tulajdonságai elvesztik önálló jelentőségüket” —írja egy újabb Gömbös-tanulmány szerzője. „Amikor 1933-ban Hitler hatalomra jutott, a kiváló marxista újságíró, Bálint György határozottan leszögezte: »Hitlerben a hitlerizmus a fontos.« Ennek mintájára megállapíthatjuk — természetesen nem vétele a negatív nagyságrendi különbséget —, hogy Gömbösben a fasiszmus, annak jellegzetes hazai változata a fontos. Hiszen közismert tény, hogy kormányzása olyan lökést adott a magyar politikai életnek a nyílt fasiszta diktatúra irányába, kifelé pedig olyan erős kötelékkel fűzte Magyarországot a Hitler és Mussolini vezetete totális diktatúrákhoz, hogy ettől kezdve az őt követő kormányok — bizonyos időszerű taktikai változásoktól, kisebb átmeneti ingadozásoktól eltekintve — az általa lefektetett koncepció jegyében vezették hazánkat a második világháború katasztrófájába.”***

A fasiszmus elmélyülésének folyamata természetesen Szegeden is érezte hatását. A szélsőjobboldali elemek 1934—1935-ben városunkban is nagy választási sikereket értek el. A totális fasiszta diktatúra hívei előtt azonban, mindenekelőtt a munkásság szívós és áldozatos osztályharcának eredményeképpen, változatlanul jelentős akadályok álltak, mint ahogyan az uralkodó osztály különböző körei által támogatott Gömbös-csoport országosan sem tudta eredeti célkitűzését, a korlátlan parancsuralmi rendszer bevezetését akkor megvalósítani.

* HEGYI ANDRÁS: Szeged mezőgazdasága és parasztságának helyzete a Gömbös-kormány időszakában, 1932—1936. AH Tom. XLV. Szeged, 1973. 3—48.; HEGYI ANDRÁS: A szegedi ipari munkásság helyzete és küzdelmei a Gömbös-kormányzat idején, 1932—1936. AH. Tom. XLIX. Szeged, 1974. 3—68.

** KÖNYA SÁNDOR: Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatúra megteremtésére. Bp. 1968. 29.

*** SZÉKELY LAJOS: Gömbös és a fasiszmus külpolitikai koncepciójának alapvonásai. AH. Tom. XIV. Szeged, 1963. 4.

A KORMÁNYPOLITIKA HELYI TÁRSADALMI BÁZISA

Polgárság, „középosztály”, kispolgárság

Az osztályviszonyok felvázolásánál egyetlen város esetében is a gazdasági fejlettségre, pontosabban a termelési- és tulajdonviszonyok helyzetére kell alapvetően tekintettel lennünk.

A szegedi burzsoázia vizsgálatánál abból kell kiindulnunk, hogy az nem homogén társadalmi réteg, hisz a nagytőkének, középburzsoáziának, illetve a kispolgárságnak egyaránt voltak Szegeden képviselői, osztagai.

A városban csak kevés számú nagytőkést találunk, minthogy a magyar finánc-tőke vezérkara a fővárosban székel, és vidéken legfeljebb egyes képviselői élnek. Ugyanakkor a város ipari-, bank- és kereskedelmi tőkéseinek összefonódása, tudatos szövetése és összefogása világosan érzékelhető. Kis létszámuk nem jelentette azt, hogy politikai befolyásuk is csekély lett volna, de annyira erősek sem voltak, hogy a város politikai életét egyedül irányítani vagy döntően befolyásolni tudták volna. Viszonylagos gyengeségük miatt együtt kellett működniök más csoportokkal és rétegekkel, pl. a klérussal, a hivatalnoki elitel, az értelmiség egy részével stb.

További sajátossága a szegedi nagytőkének, hogy — a finánc-tőke más magyarországi csoportjaihoz hasonlóan — bizonyos ellenzéki magatartást tanúsított az erőteljesebb fasizálódással szemben. Ez elsősorban a szegedi zsidó nagytőkésekre vonatkozott, akik a szélsőjobboldal vad antiszemitizmusa miatt csatlakoztak a liberális párthoz. Ellenzéki magatartásuk azonban inkább látszólagos, mint valóságos volt, hiszen alapvető osztályérdekeik változatlanul a fennálló rendszerhez kötötték őket, s a leginkább szabadelvűek is legfeljebb csak valamiféle jobboldali színezetű polgári demokráciáról álmodoztak. Ez a fajta „ellenzéki” réteg lényegében ugyanúgy kiszolgált a mindenkori kormánypolitikát, és kizsákmányolta a munkásokat, ugyanúgy elnyomta a munkásság harci megmozdulásait, mint „keresztény” társai. A finánc-tőke másik, kormányhű szegedi osztaga maradéktalanul kiszolgált a fennálló rendszert, Bethlen Istvánt éppúgy, mint időlegesen Károlyi Gyulát vagy Gömbös Gyulát.

A szegedi nagytőkét jellemezte továbbá, hogy az ipari tőkések csoportja nagyobb erőt képviselt, mint a banktőkéseké, és közülük, gazdasági és politikai tekintetben egyaránt, leggyengébb pozícióban a kereskedelmi tőkések voltak. A finánc-tőkét erős szálak fűzték a középburzsoáziához. További differenciálódást jelentett, hogy volt ún. régi szegedi polgárság és a 19. század második felében Szegedre települtek csoportja.

A legerősebb nagytőkések, bankvezérek, nagykereskedők voltak Szegeden begavári Back Bernát, a már az Osztrák—Magyar Monarchia idején híres Back malom tulajdonosa, Wimmer Fülöp, az európai hírű Szegedi Kenderfonógyár helyi vezetője, Pick Jenő, aki az ország egyik legnagyobb élelmiszeripari üzeme, a Szegedi Szalámi-gyár felett uralkodott. Megjegyezzük, hogy egy sor nagyobb szegedi üzem egyáltalán nem tartozott a szegedi tőke befolyásolási körébe, így pl. a Szikra Gyufagyár, a Dohánygyár vagy az Újszegedi Kendergyár. Sőt még a külföldi, főleg az angol tőkének

is voltak Szegeden érdekeltségei, ilyen volt az Angol—Magyar Jutafonó. Az ismertebb bankvezérek Kozma Ferenc, a Szeged—Csongrádi Takarékpénztár vezérigazgatója és Grósz Marcell, a Szegedi Kereskedelmi- és Iparbank vezérigazgatója voltak, míg a kereskedők közül Biedl Samu fateleptulajdonos, a Holtzer-család, Reich Mór stb. a legjelentősebbek. A tősgyökeres szegedi burzsoázia képviselője Pálffy József és Körmeny Máttyás, de ők már inkább a középpolgársághoz tartoztak.

A szegedi finánciókésék hatalmát és összefonódottságát mutatja, hogy Back Bernát malomtulajdonos tagja volt az Orion Bőrgyár, az Ingatlan és Áruforgalmi Rt. igazgatóságainak, igazgatósági elnöke a Szegedi Kenderfonógyár Rt.-nak. Back Bernát 1933-ig a kormánypárt szegedi elnöke és hosszú ideig felsőházi tag is volt. Közele kapcsolatban állott Bethlen Istvánnal is. Fiát, Back Károlyt a paprikamonopóliumnál juttatta vezető pozícióba. Feltétlen híve volt a fennálló rendnek, bár helyi politikai aktivitása a Gömbös-korszakban mérséklődött.

A „zsidó” tőke legaktívabb szegedi képviselője Biedl Samu, a Zsidó Szentegylet szegedi elnöke volt. Az 1919-es ellenforradalom idején jelentős összegekkel támogatta a Nemzeti Hadsereg felszerelését és ellátását, egyike volt azoknak a tőkéseknek, akik a legaktívabban támogatták a Horthy-fasizmus uralomra jutását és megszilárdulását. A közismerten antiszemita Gömböshöz is — éppen az 1919-es időre visszavezethetően — fűzték bizonyos kapcsolatok. Ugyanakkor egyik oszlopa volt a Rassay-párt szegedi vezetőségének, bár ott a jobbszárnyat erősítette. A párthoz inkább politikai karrierje kötötte, mint a liberális eszmékhez való vonzódása. Ezt többek között az is bizonyítja, hogy 1935-ben kilépett a liberális pártból, mivel annak vezetői nem biztosították számára a városi kisgyűlési tagságot.¹

Ezeknek a tőkéseknek nem minden képviselője tartozott a liberálisokhoz. Így pl. Pick Jenő sokkal inkább a kormánypárthoz közelálló nézeteket vallott. Wimmer Fülöp — noha Rassay-párti volt — a mindenkori kormány fő támaszának számított Szegeden. Emberi magatartását tekintve Wimmer tipikus kényúr volt, aki kíméletlenül elnyomta munkásait. Az üzemben nem egyszer idős asszonyok megverésével, cinikus gúnyolódással, embertelen hajcsársággal bizonyította, hogy nem felejtette el, amikor a dolgozók egy alkalommal csaknem meglincselték, s 1919-ben arra a hírre, hogy a nagyhatalmú vezető menekül, a Kenderfonógyár munkásai így búcsúztatták: „Isten megáldja, kedves Wimmer úr! Összes alkalmazottai átka-szitka kíséri Önt jól megérdemelt nyugalomba. Örüljön, hogy ilyen »szárazon« érte el a partot...”²

A finánciókét a gazdasági válság keményen próbára tette ugyan, de alapjaiban nem rendítette meg. Üzemeik, bankjaik, kereskedelmi nagyvállalataik tőkeerőssége, a finánciókésék nagy tapasztalata és ügyessége, nem utolsósorban pedig az állami támogatás következtében Szegeden egyetlen nagyobb ipari, kereskedelmi vállalat vagy pénzintézet sem ment tönkre. A finánciókésék Szegeden is megerősítették pozícióikat a harmincas évek közepére.

A csekély számú nagypolgárság hatalmas személyi vagyon felett rendelkezett. Ők adták a nagy estélyeket a Kassban — az uralkodó körök más képviselőivel együtt —, ők ültek a színházak díszpáholyaiban, s társadalmi eseményt jelentett, ha valahol megjelentek. Leginkább hozzájuk lehetett protekcióért, nagyobb összegű

¹ Dm. 1935. jan. 24.

² Igazság 1919. márc. 4. Idézi GAÁL ENDRE: A szegedi munkásság harca a Tanácsköztársaságért 1917—1919. Bp. 1956. 91. Vö. SZABOLCSI GÁBOR: A szegedi Kenderfonógyár 75 éve. Szeged, 1958. 27.; SERFÖZŐ LAJOS: A munkásság helyzete és a kommunisták tevékenysége Szegeden az 1929—33-as gazdasági válság idején. AH. Tom. VI. Szeged, 1959. 17.; GAÁL ENDRE: A Csongrád megyei munkásmozgalom 1917—1919. augusztus 1. (Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből) Szeged, 1969. 68., 122., 123., 124.

kölcsönökört fordulni, az ő fiaik alkották a város aranyifjúságát, és leányaik bárki számára a legjobb partit jelentették. Közvetlenül vagy közvetve igen nagy befolyást gyakoroltak a törvényhatósági köz- és kisgyűlés, a különböző választott és állandó bizottságok tevékenységére, a főispán és a polgármester sem döntött véleményük kikérése nélkül egyetlen fontosabb kérdésben sem.

A középpolgárság helyzete bizonyos szempontból némi hasonlóságot mutatott a fináncotkével, főként abban, hogy ez a réteg is magasan a dolgozók felett lebegett. A döntő különbséget abban kell keresnünk, hogy a középpolgárság sokkal gyengébb anyagi viszonyok között élt, miután kisebb vagyonok fölött rendelkezett. Ennek megfelelően befolyása a politikai élet alakulására számottevő volt ugyan, mégis jóval kisebb, mint a polgárság felső rétegének. Számszerűleg ők alkották a burzsoázia gazdaságilag erősebb részének derékhadát. Ezt a társadalmi réteget már jobban meg-
rázta a világválság, hisz jónéhány középzűzem ment tönkre Szegeden, de az erősebbek itt is megmaradtak, és megszilárdították helyzetüket. A nagytőkésekkel együtt ott ültek a nagyobb üzemek és bankok igazgatóságaiban, ahol ők alkották a számban nagyobb réteget, de beleszólásuk az ügyek intézésébe jóval kisebb volt azokénál.

Személy szerint fémjelzi ezt a réteget pl. Vértés Miksa, aki éppen a gazdasági világválság derekán alapította meg kereskedelmi részvénytársaságát. Wimmer Fülöp halála után elhódította a tőkések érdekképviselői szervének, a Kereskedelmi- és Iparkamarának az elnöki tisztét. Nem kisebb ellenfelet győzött le, mint Körmen-
dy Mátyást, aki ekkor (1934-ben — H.A.) Szeged egyik országgyűlési képviselője volt.

Körmen-
dy — aki mint egy asztalosüzem tulajdonosa alapozta meg későbbi pályáját — a harmincas években jelentős politikai funkciókat töltött be. Klebelsberg haláláig felsőházi tag volt, majd országgyűlési képviselő. Az 1935-ös választások után is vezető embere maradt a kormánypártnak annak ellenére, hogy ekkor már nem jelölték képviselőnek. Felvetődik a kérdés, miért lehetett alkalmas egy ideig komolyabb politikai szerepre. Mindenekelőtt, mert egy ideig jelentős tömegbázissal rendelkezett a közép- és kispolgárság körében; mivel ez a társadalmi csoport több-ezer főt számlált, ráadásul a válság okozta súlyos veszteségek miatt fokozódott poli-
tikai ellenzékiisége is, a kormányzat Körmen-
dytől várta, hogy ezt a hangulatot levezesse, afféle villámhárító legyen. Körmen-
dy ezt a várakozást nem elégítette ki, mert anyagi eszközök híján a tönkrement kisiparosokat segíteni nem tudta, szavak-
kal, ígéretésekkel viszont ez a réteg már nem érte be. Bukásának másik oka az volt, hogy Körmen-
dynek a parasztság körében egyáltalán nem volt bázisa, és az uralkodó osztályok sem vették be soha igazán a lentről jött iparost.

De meg lehet említeni Zsurkó János cipőgyárost is, akinek kíméletlen kizsákmá-
nyolására a munkások nem egyszer sztrájkjal feleltek, továbbá a máig is ismert
vaskereskedés tulajdonosát, Bruckner Edét.

A középpolgárság politikai szempontból meglehetősen heterogén képet mutatott. Nagyobb részük egyáltalán nem vett részt a politikai életben, vagy ha igen, csak a kormánypárt oldalán. Kisebb részük a liberális párt jobbszárnyát erősítette, és közülük csak néhány jutott el a szociáldemokratákkal való együttműködésig. Részt vettek a városi önkormányzat munkájában is. Tagjai voltak az Úri Kaszinónak, a gazdag szegedi polgárok szokásos gyűlekezőhelyének, vagy a tiszai Regattának. Ez utób-
b-
nak Back Bernát volt az elnöke. Egyébként ez a sporttelep hírhedt hagyományokkal is rendelkezett, minthogy itt folytatták 1919-ben sorsdöntő tanácskozásait az ellen-
forradalmi kormány tagjai, és itt töltötte minden szabad idejét Horthy Miklós is.³

A szegedi vezető társadalmi körök nagyon jelentős alkotóeleme volt a hivatalnoki felső réteg. Ide kell sorolnunk a mindenkori főispánt és annak titkárát, a polgármes-

³ KISS FERENC—TONELLI SÁNDOR—SZ. SZIGETHY VILMOS: Szeged. Bp. 1927. 367.

tert és hivatalának vezető tisztségviselőit. Ez a réteg nagyon sokszínű, és politikai állásfoglalás tekintetében meglepően többrétű volt. A város főispánja ebben az időben Aigner Károly, illetve váradí és micskei Baranyi Tibor, 1936-tól pedig vitéz imecsfalvi Imecs György.

Aigner régi szegedi patríciuscsalád sarja, apja kereskedő volt. Innen eredtek jó kapcsolatai a szegedi burzsoáziával, és ebből eredt viszonylag jelentős vagyona is. A háború ügyvédként érte Marosvásárhelyen. Nem ezek a tények és nem is a háború alatt teljesített katonai szolgálat, hanem az ellenforradalom kiszolgálása tette alkalmassá a főispáni funkcióra. Aigner a „nemzeti hadsereg” toborzó bizottságának vezetőjeként is tevékenykedett. Továbbá kapcsolatot tartott fenn az ellenforradalmi kormány tagjaival. E sok összeköttetés tette lehetővé — Aigner kétségtelen politikai ügyessége mellett —, hogy közel 12 éven át a kormány bizalmi embere maradhatott a városban, ami ebben a funkcióban csaknem egyedülálló teljesítmény. Aignert úgy tartották számon, mint akinek nagy szerepe volt a város „társadalmi és politikai békéjének” megteremtésében. Úgyesen tudott lavírozni az egyes társadalmi rétegek között, bizonyos esetekben mint az uralkodó osztály tehetséges képviselője reálpolitikus is tudott lenni, de kíméletlenül elfojtott mindent, ami zavarta ezt a „társadalmi békét”, ha kellett, rendőrséget küldött a tüntető munkások ellen. Politikai felfogását tekintve Bethlen hívének számított, nyilván ez volt fő oka annak is, hogy Bethlen bukása után nem sokkal őt is menesztették. Nyugalomba vonulása után közjegyzővé nevezték ki, ez ismét bizalmi állás volt, de jelentőségében sokkal kisebb, mint a főispáni.⁴

Aignert Baranyi Tibor követte ebben a pozícióban. Baranyi Nagyváradon született, az egyetemet Kolozsvárott és Budapesten végezte, majd 1907-ben berettyóújfalusi szolgabíró lett. Az első világháború végén Érmihályfalvára került főszolgabírónak. Innen a román hatóságok 1920-ban elmozdították, és elvették birtokait is. 1922-ben jött Magyarországra, ahol először Sztranyavszky Sándor titkára, majd rétsági főszolgabíró lett. E néhány adatból is kiderül, mi tette alkalmassá arra, hogy főispán legyen. Elsősorban Sztranyavszkyval való barátsága. Sztranyavszky a Gömböskorszak vezető politikusa, Gömbös barátja, egy ideig a NEP, majd a képviselőház elnöke. Baranyi kiválasztásában az is szerepet játszott, hogy — részben személyes okok miatt is — gyűlölte a nemzetiségeket. Másfelől, mivel egyéb tekintetben kevésbé volt merev, személyében alkalmasnak látszott valamiféle társadalmi tömörülés megvalósítására.

Baranyi Tibor jó képeségű, viszonylag művelt, az uralkodó körök szempontjából előnyös kompromisszumokat is kötni tudó helyi politikus volt. Olyan „úriember”, aki a finánc-tőke és az azzal szövetséges agrár, katonai, hivatalnoki és értelmiségi vezetőréteg mellett kész volt tárgyalni és egyezkedni a középrétegek képviselőivel éppúgy, mint a szegényparasztokkal vagy a szociáldemokratákkal. Furcsa módon mégsem tekinthető teljes Gömbös-kreatúrának. Hiányzott belőle a demagóg hordószónok képessége éppúgy, mint Gömbös katonás svádája. Valószínű, hogy elmozdításának ez volt a fő oka. Többen beszéltek annak idején Shvoy Kálmánnal való ellentéteiről, akinek valószínűleg nem kis szerepe volt megbuktatásában. Távozásának az is oka lehetett, hogy Kozma Miklós belügyminiszter, akinek közéleti csillaga ekkor emelkedett tetőfokára, be akarta építeni egyik közeli hívét a szegedi vezetők közé Baranyi helyébe.

Baranyi személyi titkára, báró Tunkl Tamás mindenben megfelelt principálisa igényeinek. Jó ügyintézőnek bizonyult. Nagy hatáskör összpontosult a kezében, hiszen gazdáját — gyakori betegségei idején — teljhatalommal ő helyettesítette.

Baranyi utóda, Imecs György erdélyi családból származott, végigharcolta a világháborút, magas hadikitüntetésben részesült. Az Államrendőrségtől került a belügy-

⁴ Dm. 1934. nov. 10.; KISS—TONELLI—SZ. SZIGETHY: i. m. 140.

minisztérium elnöki osztályára, ahol hamarosan miniszteri titkár lett. Amikor szegedi főispánnak kinevezték, mindössze 40 éves, fiatal, energikus ember volt. A főispáni installáción Kozma belügyminiszter úgy jellemezte őt, mint a "magyar katona mintaképét".⁵ Amennyire működése kezdetének néhány hónapjáról meg tudtuk ítélni, Imecs már nem valamiféle szélesebb osztályszövetségre, sőt nem is az uralkodó osztály egészsére, hanem annak legkonzervatívabb hivatalnok-, katonatiszti, egyházi rétegére támaszkodva akarta a kormány politikáját helyben érvényre juttatni. Katonás magatartása, diktatórikus, ellentmondást nem tűrő személyisége bizonyos fokig kifejezte az uralkodó osztályok koncepciójában végbement változásokat is.

Keményebb módszereket vettek elő, hiszen már nem volt olyan fontos az uralkodó körök ellenzéki csoportjainak, a középrétegnek és a dolgozó osztályoknak a semlegesítése, mint korábban. Imecs pl. nem egyszer figyelembe sem vette a törvényhatósági közgyűlés döntéseit, sokszor határozott saját belátása szerint. Ugyanakkor igyekezett tüntetően jól kapcsolatokat fenntartani a klérus helyi vezetőivel, elsősorban Glattfelder Gyula megyéspüspökkel. Imecs hivatali portréját nem tudjuk hiánytalanul felvázolni, mivel egész működését nem ismerjük, de úgy véljük, hogy még Baranyinál és Aigner-nél is kevésbé szolgálta a város érdekeit és szinte bizonyos, hogy az ellenzék számára rosszabb volt elődeinél.

A hivatalnoki piramis csúcsán állott természetesen a város mindenkori polgármestere is. A polgármesteri funkció a régi hierarchiában más jellegű volt, mint a főispáni, hiszen a polgármestert a törvényhatósági bizottság választotta meghatározott időre, míg a főispán kinevezés útján nyerte el tisztségét, s amíg a polgármestert csak a törvényhatóság hívhatta vissza, a főispánt a kormány bármikor felmenthette. Szegeden is az volt a gyakorlat, hogy a kormányok változásával változott a főispán személye is.

A város polgármestere — 1934-ben bekövetkezett haláláig — az iparos családból származó Somogyi Szilveszter volt. A fiatal Somogyi iskoláit nehéz körülmények között szívós szorgalommal végezte, mint ahogy nagy becsvágygal kezdte közéleti pályáját is. Itt rövid időn belül nagy sikert ért el, a helyi uralkodó körök fontos megbízatással ismerték el képességeit, igen fiatalon főkapitány lett, 1916-ban pedig a törvényhatósági bizottság — Lázár György utódaként — polgármesternek is megválasztotta. Somogyinak nagy szerepe volt a proletárdiktatúra felszámolásában és az ellenforradalmi rend szegedi konszolidációjában. Politikai ügyességét bizonyítja, hogy 1919-ben vállalt — a felszint tekintve ellentmondásos — politikai szerepe után is a város vezetője tudott maradni, ellentétben pl. Dettre Jánossal, aki már a húszas években bukott politikusnak számított Szegeden.

Tagadhatatlan, hogy Somogyi a maga módján szerette a várost, és volt szerepe abban, hogy a húszas évek nagy építkezései, beruházásai — természetesen ellenforradalmi célok érdekében — megvalósuljanak Szegeden. E tevékenységében nagyon jól együttműködött Klebelsberg miniszterrel. Somogyi — kamatoztatva a még rendőrfőkapitány korában tanultakat — lefelé szeretett parancsolgatni, és nem nagyon tűrt ellentmondást. A közgyűlésen pl. gondolkozás nélkül megvonta a szót azoktól, akik nem az ő szájaize szerint beszéltek.

Kétségtelenül jó politikai képességeire vall, hogy — bár Aignerhez hasonlóan Bethlen politikai felfogásához közelállónak vallotta magát — meg tudott maradni Gömbös kormányzásának az időszakában is. Mélységesen vallásos volt, szorosan együttműködött a katolikus egyház szegedi hatalmasságaival. A szociáldemokratá-

⁵ Dm. 1936. febr. 1.

⁶ Dm. 1934. máj. 12.; KISS—TONELLI—SZ. SZIGETHY: i. m. 367.; GAÁL: i. m. 28., 87., 93., 119., 147., 457., 538.

kat gyűlölt ellenségeinek tartotta. Tevékenységüket a rendőrséggel természetesen állandóan ellenőrzés alatt tartatta.⁶

Utóda, Pálffy József személyes magatartásában kevesebb ellenszenves vonás mutatkozott. Pálffy is tősgyökeres szegediként indult el a közélet lépcsőfokain. Apja a szegedi burzsoázia legrégibb generációjához tartozott, gyáros volt. Pálffy karrierje 1919-ban ért először csúcára, amikor országgyűlési képviselő lett. A húszas évektől a polgármesteri funkciót betöltő Somogyi helyettese. Jó kapcsolatokat tartott fenn a szegedi finánciókésekkel, elnöke volt a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár felügyelő bizottságának, a Szeged-Alföldi Kereskedelmi Rt-nek és a Pálffy Testvérek Paprikagyár Rt-nek.⁷

Pálffy viszonya a katolikus klérus helyi vezetőihez nem volt olyan bensőséges, mint elődjeié, az egyház nem is támogatta polgármesterré választását. Igyekezett komolyan venni a városi autonómiát. Egy alkalommal a Függetlenségi Népkör Kossuth-vacsoráján kijelentette, hogy „a várospolitikát nem szabad alárendelni az országos politikának”.⁸ Korábban szabadkőművesnek mondott, a harmincas években liberális színezetű elveket vallott. Somogyitól eltérően nem voltak kényúri ambíciói, és városszeretete is mentesebb volt egyéni törekvésektől.⁹ Büszke volt „társadalmi és politikai függetlenségére”, és a „város minden polgára, egész Szeged polgármestere” akart lenni.¹⁰ Természetesen nem volt az, nem is lehetett. A mindenkori kormánypolitikát ő is kiszolgált, és a szegedi uralkodó köröknek is éppen úgy megfelelni igyekezett, mint elődei. Mégis úgy véljük, akkor vagyunk hívek az igazsághoz, ha rámutatunk arra, hogy Pálffy talán egy árnyalattal különb volt, mint a helyi vezető körök más képviselői. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a város vezetői közül senki nem léphette át a maga árnyékát, sőt azt meg sem kísérelte a várható következmények miatt.

A polgármesteri és más városi hivatalok főtisztviselői mindenkor egyértelműen támogatták a kormánypolitikát. Jellemző típusa ennek a rétegnek Bárdoss Béla tb. városi főjegyző, aki 1919-ben az Antibolsevista Comité tagjaként vált ismeretessé.¹¹ A hivatalnoki kar egyéb tagjai mindenekelőtt pozícióféltésből, karriervágyból, néhányan meggyőződésből is a leghűségesebb székértelől voltak az ellenforradalmi rendszernek.

Jó szakemberek is akadtak közöttük, sőt egy-két valóban tisztességes polgár is, akik szűkös lehetőségeik kötött igyekeztek a bajbajutottakon segíteni, többek között azzal is, hogy nyíltan feltárták a dolgozó osztályok nyomorúságos helyzetét. De

⁷ CsmL I. Fpi 1438/1934.; GAÁL: i. m. 87.

⁸ Dm. 1935. aug. 25.

⁹ Pálffy Józsefet 1944. március 21-én, a német megszállás harmadik napján lemondatták, mivel mint polgármester nem írta alá a népellenes és háborús törvényeket, másrészt közismert volt németellenessége is. 1944 végén halt meg. Temetéséről fia így számol be: „A Dóm kriptájában temettük el. Amikor a fölrvatározás megtörtént, s odamentünk a szarkofághoz, nagy meglepetésemre szolgált, hogy szovjet katonai díszőrség áll ott mozdulatlanul s kommunista rendőrök. A temetésre megérkezett Hajtovics alezredes törzskarával, s végig ott maradván le kísérték apám tetemét a Dóm kriptájába. Most én kérdeztem tőle, miért teszik ezt? Azt a választ kaptam: apámat háborúellenes magatartásáról ismerték, tisztelték, s engem is becsülnék eddigi segítségemért.” L. RÁCZ JÁNOS: Csongrád megye felszabadulása és az élet megindulása 1944. szeptember — 1945. október. (Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből) Szeged, 1970. 79—80.

¹⁰ KISS—TONELLI—SZ. SZIGETHY: i. m. 109—110.

¹¹ Az országzászló felavatásakor készült ún. Emlékjegyzőkönyv a következőket tartalmazza: „Szeged Szab. Kir. Város Alkalmazottainak Egyesülete 1932 Szent István havában tevékenykedni kezdett, hogy az átkos és igazságtalan trianoni békeparancs folytán megcsönkített déli törvényhatóságok közönsége országzászlót állítson fel Szegeden, a Dunától a Maros hajlatáig eső ellenséges megszállás határvonalának közepén.” A köztisztviselők nagy része nacionalista, sovíniszta, irredenta érzületű volt. (CsmL I. Fpi 730/1933.)

szükségképpen nem ez volt az általános a hivatalnoki karban, inkább a fékevesztett sovínisza, irredenta, munkásgyűlölő, az ellenforradalmi rendszert híven kiszolgáló magatartás és cselekvés.

Egyik-másik hivatalnoktól a korrumpálhatóság sem állt messze. A népjóléti ügyosztály képviselői pl. 1933-ban nem ártallották, hogy a szegények segélyezésére szánt összegből 17 000 P-t elsikkasszanak. A népjóléti panama jellemző volt a hivatalnoki kar egy részének erkölcsi állapotára. Bár a teljes igazság kedvéért meg kell mondanunk, hogy közpénzek elsikkasztása nem sajátos szegedi jelenség ezekben az évtizedekben.¹²

A helyi hatalmi csoport egyik legjelentősebb alkotóeleme volt az adott időben Szegeden a katolikus klérus. Ez annál inkább így lehetett, mivel a város lakossága túlnyomóan katolikus vallású volt. Az ellenforradalmi kormányok a katolikus egyháznak nagyon fontos szerepet szántak az uralkodó rend hierarchiájában, az ellenforradalmi rendszer erősítésében, a tömegek között végzett társadalmi—ideológiai munka végzésében. Többek között ezért jutott különleges szerep Glattfelder Gyula megyéspüspöknek a várospolitikai alakításában.

Glattfelder, akit a román kormány 1923-ban utasított ki Temesvárról, mélysegesen konzervatív, szélsőségesen reakciós figura volt, gondolkodásmódjának lényegét tekintve szinte középkori, módszereiben viszont nagyon is 20. századi. Szegeden ő volt a megalapítója az ún. politizáló egyháznak, elsősorban az ő munkája révén terebélyesedett az Actio Catholica-mozgalom. Maga a Keresztényszocialista Párt nem volt túlzottan jelentős Szegeden sem. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a párt a kormányzó NEP-től nem akart, a Szociáldemokrata Párttól pedig nem tudott tömeget elhódítani, és magában a hazai uralkodó osztályok politikai törekvéseiben sem szántak különösen nagy szerepet a pártnak. Különben is a feudális színezetű magyar egyház gyakorlatától még a 20. században is eléggé idegen volt a szociális demagógia minden modernebb formája.

Annál inkább törekedtek más reakciós szervezetek kiépítésére. (Ezekről még bővebben esik szó — H. A.) Az egyház Szegeden is igyekezett a maga befolyását kiterjeszteni a nagypolitikára, valamint a dolgozó osztályokra. A város életének irányításában Glattfelder Gyulának különleges szokásjogai voltak. Ezeket a jogokat sehol sem rögzítették, mégis a főispán vagy a polgármester igyekezett a püspök kívánságait messzemenően teljesíteni. Glattfelder rendszerint szűkkörű ebédeken adta tudtul kívánságait.

A megyéspüspök véleményét nyilvánította a polgármester-választásra jelentkező személyekkel kapcsolatban is. Ime levelének egy részlete: „....amikor Méltóságod a belügyminiszter úr megbízásából felfogásom iránt érdeklődött, jeleztem, hogy a világnézeti és vallásos élete miatt hozzánk közelálló Kelemen László úr a nyert információk szerint csekély számú szavazatra számíthatván, a másik két pályázóval szemben indifferens vagyok. Pálffy József úr tagadhatatlanul mindig előzékenynek mutatkozott, s nyilvánvalóan nagy közigazgatási rutinja van, de szabadkőműves volta, amelyet ugyan megtagadott, oly szépséghiba, hogy azért a katolikus klérus mellette nem exponálhatja magát. Széchenyi úr viszont ismeretlen Szegeden, az egyházi mozgalmaktól távol állt, ezért nem volna megindokolható, hogy a papság küzdelembe induljon érte. Ezért a két úr harcát magam is pártatlan szemmel nézem, az eshetőségek tekintetében pedig a nyert információk alapján az a véleményem, hogy a többség Pálffy mellett fog kialakulni.”¹³

¹² Dm. 1933. nov. 9.

¹³ CsmL. I. Fpi Lev. 833/1934. — A katolikus klérus szerepére lásd GAÁL ENDRE: Szegedi adalékok a klerikális reakció népellenes harcához (1914—1920). Szeged, 1956.

Kitűnik, hogy Glattfelderék a város élén olyan személyt szerettek volna látni — erre Kelemen László látszott alkalmasnak számukra —, aki közvetlenül is biztosította volna az egyház befolyását a város vezetésében. A jó katolikus Pálffy politikai okokból nem támogatták, a Széchenyi István NEP főtitkár személyével kapcsolatos álláspontjuk pedig arra enged következtetni, hogy az egyház feudális jellegű konzervativizmusába nem fért bele a Gömbös-féle kísérlet aktív támogatása sem. Leginkább feltűnő, hogy ilyen fontos, valóban a törvényhatóságra tartozó kérdésben a főispán miért volt köteles a püspökkel konzultálni. Elképzelhető, hogy még hányféle kisebb-nagyobb kérdésben kellett kikérni Szegeden a püspök véleményét. Glattfelder levele azt is tükrözi, hogy a püspök igen jól ismerte a város politikai erőviszonyait. Ezt bizonyára személyes tapasztalásán túl kiterjedt információs hálózata tette lehetővé. Szegeden az a mondás járta, hogy Glattfelder püspök nélkül még egy kéményseprőt sem lehet kinevezni vagy helyéről elmozdítani. Ha ebben volt is némi túlzás, mégis jelzi, mekkora hatalma volt a megyéspüspöknek.

Glattfelder mellett érdemes megemlíteni Balogh István Szeged-alsótanyai plébános személyét. Baloghot a Gömbös-korszak kezdetén nevezték ki ebbe a funkcióba. Az energikus pap hamarosan figyelemreméltó politikai cselekvőképeségéről tett tanúságot. 1935-ben vezetésével jött létre a törvényhatóság tanyai blokkja, és ő lett a Tanyai Újság felelős szerkesztője is. Rövid idő alatt népszerűsége tett szert a falusiak körében, de kedveltje lett Szegeden egyes mértékadó köröknek is. Jó szónoki képességei és megnyerő egyénisége mellett ezt főképp azzal érte el, hogy felismerte a falusi lakosság elkeserítő nyomorúságát, és mind lapjában, mind a törvényhatósági bizottságban fel is tárta helyzetüket. A megoldás módzataiban viszont már csak a békés eszközöket tartotta célravezetőnek. Kilincselte ugyan a város vezetőinél bizonyos közérdekű szociális kérdések megoldásáért, de igyekezett leszerelni a tömegek helyenként forradalmi elégedetlenségét is. Villámhárító tudott lenni az uralkodó körök és a parasztság között.

Jellemző az a mozzanat is, mikor a törvényhatóság tanyai blokkjának vezetőjeként látogatást tett Pálffy polgármesternél, s elmondta, hogy harcolni fog a tanyai közigazgatás decentralizációjáért, a kézbesítés egységesítéséért, a tanyai piacokon szedett helypénzek csökkentéséért, a városi földek bére körül mutatkozó aránytalanságok megszüntetéséért. Majd hozzátette, hogy szükségesnek tartja a biztonság fokozása érdekében a csendőrség megerősítését is a tanyán.¹⁴

Gaál Endre tanulmányából kitűnik, hogy Glattfelder püspök és az egyházmegye papjai az első világháború időszakában minden alkalmat felhasználtak a háború melletti hangulatkeltésre. A többi felekezeti papjaival együtt hatalmas agitációs munkát végeztek a hadikölcsönjegyzés sikere érdekében, sőt az egyházak maguk is jelentős összegeket jegyeztek.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom idején a katolikus klérus Szegeden is minden rendelkezésre álló eszközzel akciót kezdett a tömegmozgalmak leszerelésére. Pacifista demagógiával lépett fel, hogy a béke jelszavával szerelje le az elnyomottak harcát.

A polgári-demokratikus forradalom győzelme után a katolikus egyház vezetői szervező munkába fogtak az 1918 októbere előtti politikai rendszer visszaállítására, illetve a forradalom továbbfejlesztésének megakadályozására.

Az 5 napos szegedi proletárdiktatúra alatt és után az ellenforradalmi szervezkedések éltető lelke és egyik kezdeményezője továbbra is a klerikális reakció maradt. A katolikus egyház vezetői Zadravetz Istvánnal, az alsóvárosi ferences rendház főnökével az élen részt vettek Horthy ú. „nemzeti hadseregének” létrehozásában, felszentelték a fehérterror-különítmények zászlóit, sőt el is kísérték a terrorlegényeket véres bosszúhadjáratukra. Zadravetz aktívan közreműködött a hírhedt „szegedi gondolat” kimunkálásában is.

Ilyen előzmények után még inkább érthető, miért játszhatott az egyház oly fontos szerepet a Horthy-korszakban a forradalmi mozgalmak megfékezésében, a dolgozó osztályok ideológiai dezorientálásában az uralkodó körök mindenkorai céljainak megfelelően.

¹⁴ Dm. 1935. febr. 14.

Balogh 1935 szeptemberében a Délmagyarország c. lapnak adott nyilatkozatában rámutatott arra is, hogy az eladósodott gazdák a pénzéhes bankokkal kötött hitel-ügyletek áldozatai. Hangsúlyozta, hogy a tanyai kisbérlők földbér-hátralékukat nem fogják tudni megfizetni. Tűrhetetlennek tartotta, hogy a tanyaiaknak 4—5 P értékű áruval 40—60 km-t kelljen megtenni. Nyilatkozata végén arról szólt, hogy a tanyán sokezer gyermeket kellene megmenteni.¹⁵ Más alkalommal Balogh a tanyai utak fokozottabb kiépítéséért szállt síkra.¹⁶ Hasonló cikkekben bővelkedett a Tanyai Újság is.

Vannak viszont adataink ezzel egyidejűleg arra is, hogy Baloghot, illetve a Tanyai Újságot a város vezetői igyekeztek saját politikai céljaik érdekében felhasználni.

Baranyi Tibor főispán pl. Antal István országos sajtófőnöknek 1933 májusában küldött levelében szorgalmazta, hogy Balogh István vállalkozását, a Tanyai Újságot mielőbb engedélyezzék, sőt segítsék. Levelében egyebek között ezt írja: „Meggyőződésem, hogy a fenti lap megjelenése igen nagy hatással lesz a tanyai lakosság politikai felfogásának kialakulására... Fentiek alapján kérnélek, hogy a Tanyai Újság részére adni szándékolt 100 P szubvenciót már f. óra kiutalni méltóztassál, 100 P-t pedig a Szegedi Új Nemzedék szubvenciójából jutassunk részükre.”¹⁷

Balogh beváltotta a hozzá fűzött reményeket, és a város vezetői számára is elfogadható lapot csinált a Tanyai Újságból. Ezt bizonyítja ama levél is, amelyet Baranyi küldött Koller Oszkár járási főszolgabírónak Bácsalmásra. Felhívja figyelmét Balogh István alsóközponti plébános személyére. Szóról-szóra ezt írja: „Nevezett a Tanyai Újság felelős szerkesztője. Abból a célból keresi fel járásod területét, hogy lapja részére az előfizetés szempontjából propagandát csináljon. Tekintettel arra, hogy a szerkesztésében megjelenő politikai lap felfogása Pártunk szempontjából megfelelő és kívánatos, annak terjesztése a legmesszebbmenő támogatásodra érdemes, miért is arra kérlek, hogy a járásod területén levő jegyzőket utasítani sziveskedjél, miszerint dr. Balogh Istvánt és a Tanyai Újságot minden tekintetben támogassák, és részére rendelkezésre álljanak.”¹⁸

1935 augusztusában Pálffy, Balogh kérésére, utasította az illetékes ügyosztályokat, hogy az újságnak mindazon kiadványokról, amelyek a tanyai közéletre vonatkoznak, másolatot küldjenek. Balogh a bizalomért nem maradt hálátlan. 1935-ben a polgármesternek írott egyik levelében kijelentette: „Én a Tanyai Újság hivatásának tartom, hogy a tanyai lakosság bizalmát a városi hatóságok iránt minél őszintébbé tegye...”¹⁹ Eléggé ismert az az országos szerep, amelyet Balogh páter (ezen a néven vált akkoriban ismertté) a koalíció jobboldalán játszott a felszabadulás után.

A papság helyi vezetői közül feltétlenül említést érdemel még Karácsonyi Guidó, a keresztényszocialista párt vezetője is, aki jelentős szerepet játszott a város politikai életében.

A klérus — tömegbázisa szélesítésére — különféle szervezeteket hozott létre. A Katolikus Kör főleg a vezető réteg vallásos elemeit tömörítette. Az iparos ifjúságot a katolikus legényegyletekben próbálták vallásosságra, nacionalista eszmékre, a bolsevizmus gyűlöletére nevelni. A klérus megkísérelte a külvárosokra is kiterjeszteni világnézeti-politikai befolyását. Ezt a feladatot a katolikus társadalmi köröknek kellett ellátniuk. Ilyen körök működtek pl. Alsó- és Felsővároson. Itt is megemlítjük a kleriko-fasiszta jellegű Katolikus Hivatásszervezetet, amely a munkaadók és munkások

¹⁵ Dm. 1935. szept. 15.

¹⁶ CsmL 1. Pmi E. 6624/1935.

¹⁷ CsmL 1. Fpi Lev. 289/1933.

¹⁸ CsmL 1. Fpi Lev. 1619/1934.

¹⁹ Uo.; Cs. M. 1938. 54—55.; Vö. Rácz: i. m. 57., 116., 130—132., 164., 267., 312., 663.

egy részét tömörítette, és fő funkciója a munkásmozgalom leszerelése lett volna. A politikai tekintetben fontos egyetemi ifjúság szervezésére is gondoltak a katolikus Foederatio Emericana létrehozásával.²⁰

A katolikus egyház mellett említést érdemel a Zsidó Szentegylet, amelyben főként a zsidó nagytőkések álláspontjának megfelelően alakították ki a szegedi zsidó polgárság véleményét különféle társadalmi-politikai kérdésekben is.

Kisebbs szerepet játszott az evangélikus és református egyház, aminek az volt az oka, hogy e felekezetek Szegeden kevés hívőt számláltak.

A klerikális szellem áthatotta a politikai és társadalmi élet mellett a művelődést és oktatásügyet is, szinte mindent, ami kapcsolatban volt az emberek életével.

A helyi uralkodó körök fontos részét képezte a Shvoy Kálmán vezette jobboldali katonatiszti csoport is. Maga Shvoy, altábornagyi rangban, a szegedi vegyesdandárnak volt parancsnoka. Közéleti aktivitása nyugállományba vonulásával jelentősen fokozódott. Először mint a Frontharcos Szövetség elnöke bizonyította jó szervezői képességeit, majd rövidesen hangadó lett a NEP szegedi szervezetének vezetőségében. Nemsokára a kormánypárt helyi ügyvezető elnökévé választották, és egyre nagyobb feladatokat bízta rá. Lényegében ő irányította a NEP kampányát az 1934-es törvényhatósági választások idején, és nagy szerepet vállalt az 1935-ös országgyűlési választások előkészítésében. Ez év márciusában Shvoyt — Gömbös és Rassay mellett — országgyűlési képviselővé választották.

Shvoy múltja volt elsősorban biztosíték arra, hogy a politikai pályán is mindenkor jól tudja szolgálni a rendszert. Az első világháborút végigharcolta, és 1918-ban vezérkari őrnaggyá léptették elő tagadhatatlan katonai képességei elismeréseképpen. Az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlása után a polgári demokratikus Károlyi-kormány a szegedi kerületi parancsnokság vezérkari főnökévé nevezte ki. Horthy közvetlen munkatársaként részt vett az ellenforradalom katonai előkészítésében. E szolgálatait a húszas években elismerték. Két évig ő volt a honvédség vezérkari főnöke. Ezután kissé hanyatlott a pályája. 1934-ben dandárparancsnokként szerelt le.²¹

Shvoy a katonai múlt mellett rövid „civil” pályafutása alatt tanúbizonyságot tett olyan erényekről, mint szervező- és cselekvőképesség, a parancsolni tudás politikai pályán is. Shvoy katonás határozottságára a széthúzásra rendkívül hajlamos szegedi vezető körök összefogásához éppen ekkor igen nagy szükség volt. Demagóg képessége népszerűvé tette a középrétegek, főleg a vagyonos parasztság körében.

Természetesen szélsőjobboldali — sovíniszta, antikommunista, klerikális figura volt, aki nem riadt vissza politikai ellenfelei letiprásától sem. Szimpatizált a német fasizmussal. 1936-ban részt vett a berlini olimpián, és a sportrendezvények látogatása mellett találkozott néhány magasabb rangú náci vezetővel is.

Szólnunk kell az értelmiségi elitről, a közép- és felsőfokú oktatási intézmények tanárainak „krémjéről”, az ügyvédi kar felső rétegéről. Ez az értelmiségi vezető réteg politikai felfogását tekintve két nagy csoportra osztható. Az egyik rész reakciós gondolkodásmódjával tűnt ki ekkor. Ismertebb képviselőik Széchenyi István ügyvéd, a NEP szegedi főtítkára, Vinkler Elemér ügyvéd, a NEP egyik vezetője, vagy Berecz János egyetemi tanár, aki tagja volt a Felsőháznak, elnöke a szegedi Katolikus Körnek. Ide sorolhatjuk Kogutowitz Károly professzort, aki szoros kapcsolatot tartott a szegedi jobboldallal. Megemlíthetjük vitéz Máriaföldy Márton gimnáziumi igazgatót, a középiskolás ifjúság egyik szélsőségesen jobboldali nevelőjét.

²⁰ Cs. M. 1938. 54—55. — Vö. GAÁL ENDRE: Szegedi adalékok a klerikális reakció népellenes harcához. 5—6. A keresztény szakszervezetek felsorolását l. a Délmagyarország 1938-as Almanachjában.

²¹ Nemzetgyűlési Almanach 1922—1927. 73.

Széchenyi István, aki Baranyi Tiborhoz, Imecs Györgyhez, Glattfelder Gyulához és még sok más értelmiségihez hasonlóan Jugoszláviából, illetve Romániából menekült Szegedre, 1920-ban itt ügyvédi irodát nyitott. Azonnal bekapcsolódott a szélső-jobboldali mozgalomba. Az Ébredő Magyarok Egyesülete szegedi szervezetének vezetőposztjára került, de irányító szerepet játszott a MOVÉ-ban is. Közismert jobboldali felfogása tette alkalmassá 1933-ban a NEP főtitkári tisztének ellátására Szegeden.²² Két év múlva lemondott funkciójáról, mert felajánlották számára az Aigner elhunytával megüresedett közjegyzői állást, melyet mint politikai pártvezér nem tölthetett volna be. Széchenyre azonban annyira szükségük volt a helyi vezető köröknek, hogy eltekintettek ettől a formai problémától, és megtartották Széchenyit NEP-főtitkári funkciójában is.

Széchenyi azonban nem nyerhette el az egész helyi burzsoázia bizalmát. A szegedi vezető rétegek egy részének a szemében eléggé népszerűtlen volt. Széchenyi ugyanis leplezetlen jobboldali, antiszemita magatartásával, amely helyenként antiklerikalizmussal és demagóg tökeellenességgel is színeződött, nem keltett rokonzást mindenütt. Nyilván ez volt az oka annak is, hogy csúfosan megbukott a polgármester-választáson. Viszont az említett tulajdonságok a Gömbös-vezérkar szemében alkalmassá tették a vezető szerepre Szegeden.

Az értelmiség másik része inkább liberális, polgári-demokratikus érzelmű volt. Szólhatnánk itt az akkori professzori kar legjelentősebb képviselőjéről, a biokémikus Szentgyörgyi Albertről, aki különösen a nyílt fasiszalódás időszakában antifasiszta magatartásával, emberségével vált különösen rokonszenves alakká a mai kor embere számára is, vagy Rusznyák István és Jancsó Miklós professzorokról, akik kitűnő szakmai kvalitásaik mellett ellenzéki magatartásukról is nem egyszer tanúságot tettek, nem beszélve az asszisztencia olyan ma már elismert híró tagjainak, mint Petrányi Győzőnek vagy Issekutz Bélának a népegészségügy fejlesztése területén akkor végzett kiemelkedő munkájáról.

Liberálisnak mondható az ügyvédi kar egy része, így pl. Pap Róbert, a Rassay-párt szegedi vezetője is. (Pap egyébként 1919-ben a szegedi Antibolsevista Comité aktív tagja.) A Pap-féle liberális értelmiségiek a párt jobbszárnyán helyezkedtek el. Látogatellenzékiességük csak egy szűk polgári réteg lényegében mindenkor lojális, az uralkodó körökkel bármikor egyezkedni kész, csak részletkérdésekben vitatkozó magatartásformája volt.

De találkozunk egy másfajta liberalizmussal is, amelyet pl. Pásztor József, a kiváló újságíró, a Délmagyarország akkori főszerkesztője képviselt. Ez az irányzat számos fontos kérdésben bátran és nyíltan bírálta magát a rendszert, különösen a Gömbös-féle fasiszta kísérletet, és cselekvő együttműködésig jutott el a várospolitikában nemcsak a szociáldemokrata vezetőkkal, hanem a dolgozó tömegekkel is. Pásztor lapja egyik leghatékonyabb legális ellenpólusa volt a szélsőségesen jobboldali és klerikális Szegedi Új Nemzedéknek. Pásztor, Vér György és a többiek írásaikban leleplezték a rendszer általános és helyi visszaosságait, és feltárták a tömegek elképesztően súlyos nyomorát. Munkájukat a dolgozók szenvedéseivel való mélységes együttérzés és a bajokon való őszinte segíteniakarás jellemezte. Cikkeikben leleplezték a hitleri diktatúra tömeges büntetéseit, bátran szembeszálltak a nemzetközi fasiszmus magyarországi szekértolóival is. A kiutat azonban valamiféle angol–amerikai típusú, esetleg a skandináv államokéhoz hasonló polgári demokráciában keresték. Eszmei–világnézeti okokból elsősorban, de azért is, hogy legalitásukat megőrizték, nem tudtak a bajok gyökeréig hatolni, hiszen szükségképpen megmaradtak a tőkés

²² Dm. 1935. máj. 18.

rendszer valamiféle megjavított modelljének illúziójában. Útvesztésük a következtetések levonásában is főként ezzel függött össze. De így is pozitív politikai irányzatot jelentettek Szeged életében és magas színvonalat az akkori országos publicisztikában. Az értelmiség e csoportja azonban lényegében már a középrétegekhez tartozik, amelynek Szegeden ez idő tájt legizmosabb részét a kispolgárság alkotta.

Az 1929—1933-as gazdasági világválság alapjaiban rendítette meg a kispolgárság gazdasági pozícióját, nagy többségük helyzete még a harmincas évek közepén is válságos maradt. A kisiparosok egy kicsiny csoportja, főleg akik bizonyos gépesítést tudtak végrehajtani, természetesen az átlagosnál jobb körülmények közé kerültek.

A válság mélypontján a kispolgárság végső elkeseredésében még a sztrájktól sem rettent vissza. Ellenzékisége a válságot követő években két, egymástól gyökeresen eltérő irányban fejlődött, egyrészt balfelé radikalizálódott, másrészt a szélsőjobboldal felé. Számos kisiparos és kereskedő jutott el a Szociáldemokrata Párttal való együttműködésig, nem kevesen közülük azonban a NEP, később a nyilasok bázisát szelészítették.

Persze a kisiparosok baloldali ellenzékisége sem feltétlenül harcos, forradalmi magatartást jelentett. Az iparosok és a kereskedők vezető szervei felterjesztésekkel, memorandumokkal ostromolták a helyi és a minisztériumi szerveket. Küldöttségek tömegét menesztették az illetékesekhez helyzetük javítása érdekében — nem sok sikerrel.

Az iparosság jóval baloldalibb, ellenzéki volt, mint a kereskedők. Kifejezésre jutott ez abban is, hogy érdekvédelmi szervükben többszáz főt kitevő, szervezett, főleg szociáldemokraták által vezetett iparos ellenzék működött. Viszont a kereskedőknek az Ipartestülettel párhuzamos érdekképviselői szervében, a Kereskedők Szövetségében nem működött ilyen. Az iparosok körében tevékenykedő ellenzék elképzeléseit jól tükrözi az a programtervezet, amelyet az Iparosok Gazdasági Pártjába való szervezés céljából 1933 februárjában adtak ki. A tervezet az alábbi követeléseket tartalmazta:²³

„1. A szegedi iparosság minden akciója eddig személyi harcba fulladt. Mi tehát nem személyek ellen és személyekért hozzuk létre a pártot, hanem azért, hogy az iparosoknak legyen megfelelő érdekvédelmi szerve.

2. Azt akarjuk, hogy az Ipartestület ne csak iroda legyen, hanem tekintélyes és bátor érdekképviselői szerv. Függetleníteni kell az Ipartestületet minden politikai párt befolyásától, hogy az csak az iparosságé legyen.

3. Nem jelszavas, hanem tényleges harcot akarunk a közszolgáltatások kibírhatalatlan terhei ellen. Harcolni fogunk a közüzemek s a közintézmények javítóműhelyei azonnali megszüntetéséért. Követelni fogjuk a közmunkák azonnali megindítását, a közszállítások igazságos elosztását. Követeljük az OTI gyökeres reformját, az önkormányzat helyreállítását.

4. Meg fogjuk találni a kontárok elleni harc hatékony eszközeit.

5. Követeljük, hogy az állam ne csak maximálja, hanem minimálja is az árakat.

6. A kormányzattól hatékony iparosvédelmet követelünk. Kapjunk a gazdákhoz hasonlóan köztartozásainkra moratóriumot.

7. Szabad termelésért, szabad forgalomért harcolunk.

8. Követeljük a fogyasztók vásárlóképestségének erősítését, a közterhek csökkentését. Célunk, hogy az iparosoknak kevesebb teher, de több munka és kenyér jusson.”

A tervezetből világosan kitűnik, milyen gondok szorongatják a kisiparosokat. A kiskereskedők bajai is hasonlóak voltak: a kibírhatalanul magas közterhek, a

²³ Dm. 1933. febr. 12.

közüzemek és közintézmények javítóműhelyeinek konkurrenciája, a kontárok működése nemcsak az iparosokat, őket is sújtották.

Az ellenzéki iparosság programjából látható, hogy függetleníteni akarták magukat a politikai pártok befolyásától. Ez önmagában érthető, hiszen a kormánypárttól éppúgy távol akarták magukat tartani, mint a baloldaltól, mégis mutatja a szervezkedés sikerének fő akadályát. A harcot nem forradalmi eszközökkel és nem forradalmi erőkkel szövetségben kívánták folytatni.

A kispolgárság egészének gondolkodásmódját jól tükrözte a tervezet: minél jobban megszilárdítani a gazdasági pozíciókat és minél kevesebbet politizálni. A kispolgárság felső rétege csatlakozott a kormánypárthoz, nagy részük azonban a liberálisokhoz csatlakozott, vagy a Szociáldemokrata Pártba tömörült. Más, számban nem lebecsülendő, politikai züllésre hajlamos csoportjuk a szegedi szélsőjobbaldalt erősítette.

A Gömbös-féle demagógia egy ideig hatott a kispolgárságra, de egy idő múlva ez a réteg is rádöbrent arra, hogy az ígéretek valóra váltása sorra elmaradt. Ez a családottság csak erősítette a fentebb vázolt politikai polarizációt.

Nem volt könnyű a középrétegekhez tartozó tisztviselők, szellemi munkások (orvosok, tanárok, ügyvédek, mérnökök stb.) zömének helyzete sem. A Károlyi-kormány takarékosági intézkedései súlyosan érintették a tisztviselői réteget. Helyzetüket még az a körülmény is nehezítette, hogy jelentős részük Szeged alkalmazásában állott, és a város különböző megszigorításokat alkalmazott velük szemben, mivel saját pénzügyi helyzete is mélyponton volt a nagy föld- és házbérhátralékok, valamint az egyéb városi jövedelmek megcsappanása miatt. 1932. július 1-én a város fizetésük felét folyósította. E napon kapták először megcsonkítva a családi pótlékokat is.²⁴ Az iskolaszék elbocsátotta a női iparostanonciskola 14 fiatal tanárát, akik így elvesztették különben is kicsiny, havi 50 P-ös keresetüket.²⁵ A tanítók eredménytelenül tiltakoztak ez ellen.²⁶ Tisztviselőellenes lépés volt az is, hogy a város 1930-tól a nyugdíjárulék kétszeresét vonta le tisztviselőitől a takarékoság jegyében.²⁷

A tisztviselők elsősorban attól függően, hogy közintézménynél, vagy magáncégnél dolgoztak, politikailag két, egymástól élesen elütő csoportban tömörültek. A magántisztviselők általában a szegedi baloldali ellenzék sorait erősítették, szervezetük, a Magántisztviselők Országos Szövetsége szociáldemokrata befolyás alatt állott. A közhivatalokban dolgozók egyértelműen a kormánypárthoz tartoztak: ez szinte feltétele volt annak, hogy az állam vagy a város alkalmazza, foglalkoztassa őket.

A legtöbb munkanélküli a jogvégezettek közül került ki, nagy volt az állástalan pedagógusok száma is, az orvosok pedig nem egyszer tiltakoztak a nagyarányú fizetés-csökkentések miatt. Az OTI szegedi orvosainak fizetését 1932 végén 30%-kal szállították le.²⁸ A válság utolsó szakaszában sok mérnök sem tudott elhelyezkedni. A munkanélküliség a diplomások legnagyobb problémája volt.

²⁴ Dm. 1932. júl. 1.

²⁵ Dm. 1932. szept. 8.

²⁶ Dm. 1932. aug. 7., 1932. szept. 9.

²⁷ Dm. 1932. nov. 27.

²⁸ Dm. 1932. nov. 6.; A Magyar Országos Orvosszövetség szegedi fiókjá 1933. január 28-án levelet intézett a főispánhoz. Ezt írják: „Az a közismerten súlyos helyzet, amelyben az orvostársadalom van, el nem vitatható részjelensége az általános és nyomasztó gazdasági viszonyoknak, és ennek tudatában vagyunk azzal is, hogy az orvosnyomor enyhítésére ma csodákat művelni nem lehet. A MOOSZ minden kísérlete ezen szomorú állapotok enyhítésére az orvosi túlprodukción és a sajnos tapasztalható állás-csökkentések mellett vajmi kevés eredményt mutathat föl.” (CsmL I. Fpi 459/1933.)

A város, hogy valamit segítsen a munkanélkülieken, ún. szellemi inségmunkára alkalmazott diplomásokat 30—40 P-ös havi díjazásért. Erre azt követően került sor, hogy a szegedi munkanélküli diplomások küldöttsége felkereste a polgármestert, és emlékiratot nyújtott át, amely hangsúlyozta, hogy az elhelyezkedés rendkívül nehéz, és az új állások betöltésénél a legritkábban érvényesül a rátermettség és rászorultság. Az egyetemekről kikerült fiatalok pályakezdésénél a protekció dönt.²⁹

1932 novemberében Balogh plébánost felkérte a város, hogy állítsa össze a munkanélküli diplomások listáját. Mintegy 800 személyt írtak össze: ebből a város átmenetileg foglalkoztatott 300-at. Ezek között 9 orvos, 20 tanár és tanárnő, valamint 70 jogvégzett fiatal volt.³⁰ Tehát diplomás és érettségizett emberek kénytelenek voltak képzettségüktől, szakmájuktól, szakjuktól gyakran teljesen eltérő irodai munkát végezni, hogy kis pénzhez jutva magukat, családjukat fenntarthassák.

A helyzet 1933-ban e tekintetben sem javult. A novemberben végzett összeírás alkalmával 657 szellemi munkanélküli adott be kérvényt. Ellenőrizték adataik valódiságát, és kiderült, hogy valóban nincs munkájuk, rászorulnak a segítségre. A város azonban csak csekély részüket tudta foglalkoztatni, főleg azokat, akik családfenntartók voltak.³¹

1934-ben a diplomás ifjúság elhelyezkedésének elősegítésére indított kormánykiciora Szegeden 223 fiatal diplomás jelentkezett, köztük tanárok, orvosok, állam- és jogtudományi doktorok, gépész- és erdőmérnökök.³²

Ebben az évben a város összesen 273 szellemi munkanélkülit foglalkoztatott, ami mutatja, hogy a gazdasági helyzet megszilárdulása még nem járt együtt a munkanélküliség felszámolásával a szellemi munka területén sem.³³

A helyzet a következő két évben sem enyhült. 1936 májusában Imecs főispán még arról tájékoztatta „Gábor Pálné úrnőt”, hogy a városnak 45 olyan alkalmazottja van, akik évek óta minden díjazás nélkül szolgálnak abban a reményben, hogy valamikor talán elérik a legalacsonyabb, a díjnoki fokot.³⁴ Rózsa Károly pl. 1931-től 1934-ig dolgozott a városnál mint „javadalmazás nélküli mérnök-gyakornok”, és csak ekkor volt bátorsága azt kérni, hogy napibéresként alkalmazzák napi 3 P-ért.³⁵ Dr. Nagy Géza 1933-tól 1935-ig teljesített szolgálatot díjtalan gyakornokként, akkor kérte ő is havi-díjas alkalmaztatását.³⁶ 1934 februárjában Pálffy polgármesterhelyettes arról tájékoztatta a belügyminisztert, hogy az állástalan diplomás fiatalok segítésének keretében 1931 és 1934 között 26 ifjú értelmiségit alkalmazzanak „létszám feletti ideiglenes díjnokként” Szegeden. A város „ingyenes alkalmazott” elnevezéssel további 43 diplomás fiatalot foglalkoztatott.³⁷ 1934-ben a helyi állástalan tanítók Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterhez eljuttatott memorandumukban helyzetük javítását kérték.³⁸

²⁹ Dm. 1932. okt. 6. A gazdasági válság megrendítette az értelmiség helyzetét is. Az állástalan diplomások száma már 1928-ban elérte a 8000-et. A Gömbös-kormányzat éveiben csak az állástalan pedagógusok száma országosan 6000 körül mozgott. Mintegy 75 000 értelmiségi nem szorosan szellemi munkával kereste kenyerét, és ezekből több mint 10 000-en munka nélkül voltak. L. OLTVAI FERENC: Szeged múltja írott emlékekben. Szeged, 1968. 278.

³⁰ Dm. 1932. nov. 19.

³¹ Dm. 1933. nov. 10.

³² CsmL I. Pmi E. B. 5/1934.

³³ Dm. 1934. márc. 24.

³⁴ CsmL I. Fpi Lev. 143/1936.

³⁵ CsmL I. Pmi E. 1631/1934.

³⁶ CsmL I. Pmi E. 4943/1935.

³⁷ CsmL I. Fpi 833/1934.

³⁸ CsmL I. Fpi 980/1934.

De korántsem jutott inségmunka minden szellemi munkanélkülinek. Még díjtalan gyakornokként sem voltak hajlandók foglalkoztatni pl. Várnai Balázst, aki még 1927-ben végezte el a felsőkereskedelmi iskolát jó eredménnyel.³⁹ A város olyan nehéz helyzetben volt ekkor, hogy még a főispán pártfogoltjait sem minden esetben tudták elhelyezni. Évente mintegy 300 kérelmet utasítottak vissza állás hiányában.⁴⁰ Sokszor még a legnehezebb helyzetben levőkön sem segítettek. Pl. Szabó Istvánt, aki egyetemi végzettséggel is csak altiszt állásra pályázott, elutasították, pedig hét gyermeke volt.⁴¹ Nem teljesítették Kiss Julianna kérését sem, holott neki is nyolc testvéréről kellett volna gondoskodnia.⁴²

Néhány esetben az inségeseknek is csak könyöradományt juttattak. Többek között Regdon Imre, nős, családost, állástalan magántisztviselő, akinek vagyona egy ágy, asztal, két szék volt csupán, segélyt kért, hogy őt, feleségét és héthónapos kisfiát ne tegyék az utcára. Az utóbbi időben már két alkalommal kilakoltatták. 10 P segélyből viszont aligha ment sokra, bár ő még szerencsésnek mondható, mert ez a minimális összeg sem jutott mindenkinek.⁴³ Hasonló segélyt kapott Dolinai Nagy Mária okleveles tanítónő is, aki fivérével élt igen nagy nyomorban.⁴⁴ Jellemző volt Marksteiner Antalné esete is, aki a Cserepes-soron lakott, és lakbérhátraléka miatt bútorait lefoglalták. Egy éve már szükségakásban tengődött. Férje mint szellemi szükségmunkás dolgozott a népjóléti hivatalban, keresete azonban nem bizonyult elegendőnek a hattagú család eltartására. Gyermekeit még iskolába sem tudta beíratni. További adóelengedést kért, de nem kapta meg.⁴⁵

A város 1934-ben volt a legbőkezőbb, mert úgy döntött, hogy minden magára utalt szellemi munkanélkülit, aki magát és családját eltartani nem tudja, 10–20 P-ös egyszeri segélyben részesít.⁴⁶

A középrétegek között fontos helyet foglalt el Szegeden a gazdagparasztság. A lassan javuló gazdasági és életfeltételeknek volt köszönhető, hogy Szegeden a gazdagparaszti réteg az adott periódusban lojális maradt a fennálló rendhez, ők alkották a NEP paraszti bázisát, és legfeljebb egy-két képviselőjük vallott valóban ellenzéki nézeteket. Különösebb ellenzéki mozgalom nem keletkezett, sőt ezekben az években még a kiszagzdpárti agitáció sem volt eredményes közöttük.

Összegezve megállapítható, hogy a gazdasági válság időszakában a középrétegek általában kritikus helyzetbe kerültek. A kisiparosok, kiskereskedők népes táborát lépten-nyomon a gazdasági csőd fenyegette, a tisztviselőket a fizetésleszállítás sújtotta, és az elbocsátás réme lebegett felettük szüntelenül. A szellemi dolgozók körében a fizetéscsökkentés mellett a legfőbb probléma a tömeges munkanélküliség volt. A válság utáni évek sem hoztak kedvező fordulatot egyik rétegnek sem. A középrétegek gazdasági helyzete általában igen alacsony szinten szilárdult meg. Ami politikai állásfoglalásukat illeti, a szociáldemokrácia felé tájékozódók és jobboldaliak egyaránt voltak közöttük attól függően, hogy melyik párttól remélték sorsuk jobbrafordulását.

³⁹ CsmL I. Pmi E. 5496/1935.

⁴⁰ CsmL I. Fpi 81/1933.

⁴¹ CsmL I. Pmi E. 5496/1935.

⁴² CsmL I. Pmi 47827/1935., 12827/1935. Itsz.

⁴³ CsmL I. Fpi 50/1933.

⁴⁴ CsmL I. Fpi 83/1933.

⁴⁵ CsmL I. Fpi 485/1933.

⁴⁶ Dm. 1934. ápr. 11.

Szegeden a Gömbös-kormány időszakában jelentőségét tekintve három országos politikai párt emelkedett ki a többi közül: a Nemzeti Egység Pártja, a Rassay-párt (többféle néven is szerepelt, mint pl. Nemzeti Szabadelvű Párt, Polgári Szabadság Párt vagy egyszerűen csak liberális párt) és a Szociáldemokrata Párt. Számos más párt is tevékenykedett, ezek azonban politikai szerepüket, tömegbefolyásukat tekintve meg sem közelítették az említett politikai szervezeteket. Ez a politikai képlet különböző okok miatt nem felelt meg teljesen a város akkori társadalmi struktúrájának. Feltűnő pl., hogy bár a város agrárjellegű, mégsem volt akkor Szegeden jelentősebb kiskgazdapárti szervezkedés. Emiatt a három politikai párt egymással versengve igyekezett befolyását minél nagyobb paraszti tömegekre kiterjeszteni. A katolikus klérus — bár hatalma és tömegbefolyása nagyobb önálló politikai párt megteremtését is lehetővé tette volna — beletagozódott a kormánypártba, nem fordítva nagyobb gondot a Keresztényszocialista Párt, illetve a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt (Wolff Károly pártja) bázisának kiszélesítésére.

A legnagyobb politikai erőt a Nemzeti Egység Pártja képviselte. A NEP megalakulása előtt a kormánypárt választási párt volt abban az értelemben, hogy szervezett erőként csak az országgyűlési és törvényhatósági választásokon lépett fel. A NEP szegedi elődje, az Egységes Párt különféle csoportokra tagolódott a szegedi vezető körök és középrétegek tagozódásának megfelelően. A Katolikus Kör főként az egyház szegedi vezetőit és néhány vallásos világi személyiséget, a keresztényszocialista csoport a katolikus klérus középső és alsó rétegeit, valamint az általuk befolyásolt, főként kispolgári, paraszti rétegeket tömörítette. A kormánypártban a külterületi csoport az 1929-es törvényhatósági választások után alakult. A választásokon ugyanis Petrik Antal pártja, a Külvárosi Párt jelentős sikereket ért el az Egységes Párttal és az SZDP-vel szemben, ezért a kormánypárt helyi vezetői elhatározták, hogy megpróbálják Petriket a maguk számára megnyerni. Petrik nem sokat kérette magát, belépett a Nagy-Szeged Pártba, ahol viszonylagos autonómiát élvezett. A külterületi csoport a tőkés vállalkozók és kereskedők, valamint a tisztviselők egy részét tömörítette. A kiskgazda csoportban a gazdagparasztok, a kaszinói csoportban pedig a finánciókésék, katonatisztek, magasabb állású hivatalnokok foglaltak helyet. (Az Egységes Párt szegedi szervezete nevezte magát Nagy-Szeged Pártnak.)

A kormánypártban nem volt szervezeti élet, hiányzott a minimális szervezeti fegyelem is. Dr. Dettre János, aki ebben az időben is ismert és jól tájékozott politikusnak számított, a Délmagyarország 1932 karácsonyi számában megállapítja, hogy a legfegyelmetlenebb és a legszervezetlenebb politikai erő a kormánypárt. Tagjai — az úri anarchia jegyében — a pártközi megbeszéléseken nem pártjuk, hanem saját maguk álláspontját képviselték. A különböző kormánypárti frakciók ritkán szavaztak egyöntetűen a közgyűlésen, bár a párt centruma, amely a legnagyobb létszámú volt, mindig rendelkezésre állt a polgármesteri és a főispáni kívánságoknak.⁴⁷

A szegedi viszonyok megfeleltek az Egységes Pártban országosan uralkodó helyzetnek. Gömbösnek ez az állapot nem tetszett. A Nemzeti Egység Pártja létrehozásával jól szervezett, olajozottan működő fasiszta jellegű tömegpártot akart létrehozni az uralkodó osztályok szélsőjobboldali csoportjainak a vezetésével, amely tömörítette volna a munkásosztály és parasztság rétegeit is.

Gömbös a kormánypárton belül hamarosan igyekezett egyeduralomra szert tenni. Ennek megfelelően a párt belső életében a „Vezér” egyszemélyi vezetését alapvető

⁴⁷ Dm. 1932. dec. 25.

szervezeti elvvé tették. Gömbös nevezte ki és váltotta le a funkcionáriusokat a pártelnököktől a községi szervezetek vezetőiig. A párt felépítésében arra törekedett, hogy az egész szervezet a „Vezér” szolgálatára legyen, és a vezér akaratától függjön.⁴⁸

A NEP felépítése azt szolgálta, hogy a párt szervezetten kapcsolódhasson a napi politikai életbe, és minél szélesebb társadalmi bázisra épüljön. Marton Béla, a NEP főtitkára a Nemzeti Egység-mozgalom célját a következőkben határozta meg: „...a nacionalizmus, mint reális állami, politikai és gazdasági program, mint pozitív államszervezet mint új emberi életforma jelentkezett. Ezt az új emberi életformát alakítja és realizálja a nemzeti egység mozgalma és annak országos szervezete ... ez a mozgalom több, mint egy pártpolitikai szervezet, mert nemcsak a politikai mechanizmus kialakítására, hanem az egész magyar életnek a nagy ideál szolgálatában közös nevezőre hozására törekszik.”⁴⁹ Az uralkodó osztályok görcsösen igyekeztek uralmuk osztályjellegét leplezni, érdekeiket össznemzeti érdeknek feltüntetni és politikájukat mint egyetlen lehetséges nemzeti politikát az ellentétes érdekű osztályokkal is elfogadtatni.

Szegeden a NEP szervezése 1933 elején kezdődött meg. Az előmunkálatokat a párt elnöke, Baranyi Tibor főispán irányította. A szervezés nagy erővel folyt, és kiterjedt a belvárosra, a külterületre, sőt a tanyavilágra is. Ennek során — amint az Baranyi főispánnak Beöthy Lászlóhoz, a felsőház alelnökéhez írott leveléből is kiténik — nehézségekkel kellett megküzdeniük.⁵⁰

Az alakuló gyűlésre 1933. június 15-én került sor. Baranyi megnyitó beszédében kiemelte, hogy a pártnak egységesen kell felsorakoznia Gömbös mögött, mert ő az első miniszterelnök, aki hivatalosan is állást foglalt a revízió mellett. A gyűlés szónoka Veress Gábor MÁV igazgató, a szegedi Baross Szövetség vezetője volt. A nemzet erőinek egyesítésére hívta fel a figyelmet. Deák János a gazdák csatlakozását jelentette be. Hozzászólása feltárta, milyen elvek jegyében alakult meg a szegedi pártszervezet. Kijelentette, hogy a jobboldali erők úgy várták Gömböst, mint az olaszok Mussolinit, a németek Hitlert. A főispán bejelentette, hogy Gömbös a szegedi szervezet főtitkárává dr. Széchenyi István ügyvédet jelölte ki.⁵¹

A városban 6 kerületi szervezet jött létre, a kerületeket pedig kisebb körzetekre osztották.⁵² A kerületeket városrészenként szervezték, így a NEP-nek a Belvárosban, Felsővárosban, Móravárosban, Alsóvárosban, Újszegeden és Rókuson volt pártszervezete.⁵³ A tanyai szervezkedés a tanyaközpontokban folyt, mégpedig az ottani Gazdasági Egyesületek segítségével. A NEP-nek tehát Alsóközponton és Felsőközponton is létrejött egy-egy szervezete.⁵⁴

A NEP legfontosabb helyi politikai szerve a választmány volt, amelynek feladatául a város politikai és társadalmi életének irányítását tűzték ki. Havonta kellett ülést tartania. A szervezetben belül a legnagyobb hatalommal a vezető titkár (főtitkár) rendelkezett. Ő volt az előadó a választmányi üléseken, az elnöki tanácsban, ellenőrizte a választmányi tagok és a körzeti titkárok munkáját, tartotta a közvetlen kapcsolatot a megyei és az országos központtal. Feladatává tették a város lakóinak foglalkozás és pártállás szerinti nyilvántartását.⁵⁵ Szegeden — mint említettük — a főtitkár dr. Széchenyi István volt. Nemcsak a pártelnök Baranyi Tibor segédje, hanem miután közvet-

⁴⁸ KÓNYA: i. m. 179.

⁴⁹ Uo. 178.

⁵⁰ CsmL I. Fpi Lev. 143/1933.

⁵¹ Dm. 1933. jún. 17.

⁵² Uo.

⁵³ Dm. 1933. jún. 13.

⁵⁴ Dm. 1933. jún. 20.

⁵⁵ KÓNYA: i. m. 178.

len kapcsolatban állt a központtal, kivált személyi kérdésekben igen nagy személyes hatalommal rendelkezett. Gömbös ugyanis a párttitkárok révén igyekezett közvetlenül befolyásolni és ellenőrizni az államapparátus munkáját, így Széchenyi szava, véleménye nagyot nyomott a latban.

Felvetődik a kérdés, hogy a NEP szervezése és működése az adott időszakban megváltoztatta-e a város politikai struktúráját, és ha igen, mennyiben? Igennel kell felelnünk még akkor is, ha alapvető módosulások nem történtek, legfeljebb az erőviszonyok alakultak át némiképpen. Megállapítható, hogy a korábban enervált, szervezetlen kormánypárt helyett Szegeden a Gömbös-korszak végére létrejött egy viszonylag jól működő, az addiginál nagyobb tömegbefolyással rendelkező, bizonyos politikai hatalmat összpontosító pártszervezetet. Ez a tendencia egyébként országosan is érvényesült. Csak így érthető az azok a kétségtelen politikai sikerek, amelyeket a Gömbös-kormányzat elkönnyelhetett magának Szegeden is. Így vált Szeged a „jobbfele nyitó” kormánypolitika egyik jelentékeny bázisává.

A párt korábbi problémái egy csapásra nem oldódtak meg. Változatlanul nagy gondot okozott, hogy az uralkodó osztályok rétegezettsége miatt objektíve is jelentős szét húzó erők munkálkodtak. A szegedi vezető köröket nehéz volt rászoktatni még az elemi pártfegyelemre is. Erre mutat dr. Vinkler Elemér beadványa is, amelyet akkor fogalmazott meg, amikor híre járt, hogy az egyetemet egyes tanszékek megszüntetésének a veszélye fenyegeti. Beszámol, hogy a felsővárosi szervezet kezdeményezésére a NEP szervezetek gyűlést tartottak, amelyen „... az a minden félremagyarázást kizáró álláspont alakult ki, hogy a szegedi egyetem bármilyen módon és mértékben való megcsonkítása vagy leépítése felmenti Szeged polgárságát a Nemzeti Egység Pártja iránt való hűség kötelezettsége alól.” Vinkler így fejezi be levelét: „ha kéréseink és tiltakozásaink meghallgatásra nem találunk: az a hatalmas pártszervezet, amely éppen Méltóságod bölcs és intenzív vezetése alatt sok hónapos veritékes munkával kiépült, össze fog omlani. Méltóságos Urunk! Mi bevalljuk nyíltan, hogy ha ez a terv valósággá válik, egyáltalán nem vállalkozhatunk arra, hogy a ránk bízott szervezeteket a párt kötelékében és a párhűségnek megtartsuk.”

A levelet aláírták a NEP rókusi szervezetének képviselőjében dr. Erneyi István, a móravárosi szervezet nevében Ablaka György és a felsővárosi szervezet részéről Kecskés István.⁵⁶

Jól tudjuk, hogy a szegedi uralkodó körök, egyébként kivételes módon helyeselhetően, mindig szívesen csináltak presztizskérdést az egyetem sorsának alakulásából, mégis a levél a pártszervezet ingatagságát is mutatja.

A NEP bizonyos eredményeket ért el a falusi munkában. Maga Széchenyi párttitkár rendszeresen látogatta a gazdaköröket, de Baranyi titkára, báró Tunkl Tamás is sok szombatot és vasárnapot töltött tanyán.⁵⁷ A NEP agitátorainak munkája bizonyos mértékben elérte célját, és számos nagygazdát és középparasztot sikerült megnyerni a kormánypolitikának. Nyilván azért lett 1935-ben dr. Hunyadi-Vass Gergely országgyűlési képviselő, mert korábban a Szegedi Gazdasági Egyesület vezetőjeként a gazdag- és középparasztság körében jelentős befolyást vívott ki magának, mivel szószólója volt e rétegek problémáinak.

Shvoy Kálmán is nagy jelentőséget tulajdonított a parasztság körében végzett politikai munkának, ezért gyakran tartott beszámolókat a gazdakörök számára. 1936-ban pl. Felsőtanyán, Röszkén, Szentmihályteleken járt.⁵⁸ Beszédeiben nem fukarkodott az ígérgetésekkel, illúziókat keltve olyan tervek iránt, mint pl. a hitbizományi tör-

⁵⁶ CsmL I. Fpi 1278/1933.

⁵⁷ CsmL I. Fpi Lev. 896/1934.

⁵⁸ Dm. 1935. dec. 10., 1936. jan. 8., 1936. febr. 2.

vény vagy a telepítési javaslat, amelyek megvalósulásuk esetén sem oldottak volna meg sokat a parasztság valódi problémáiból.

A NEP igyekezett a külvárosok lakói előtt is népszerűsége szert tenni, és ezért felkarolta néhány kérésüket, kívánságukat. Széchenyi István szavára tette, hogy a városi tisztviselők nem megfelelően viselkednek az egyszerű emberekkel. Kérésére Pálffy polgármesterhelyettes utasította hivatalnokait a magánfelek iránti udvarias magatartásra.⁵⁹ A választmány a NEP-központban sürgette az építőmunkások munkanélküliségének megszüntetését, az OTI-székház és a tanítói internátus építésének megkezdését, a paprikatermelők gondjainak megoldását.⁶⁰ A móravárosi szervezet villanylámpákat szereltetett fel a város segítségével.⁶¹ A II/11. körzet elnöksége ugyanilyen módon kutat szerzett a Csendes-utca lakóinak.⁶² A hatóságok korántsem voltak ilyen előzékenyek az SZDP minden időben hangóztatott helyi követeléseivel szemben. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a kormánypárt és a hatóságok minden tekintetben egymás kezére játszottak, beleértve természetesen a választásokat is. A hatósági segítség a NEP egyik fő erőforrása volt.

A Nemzeti Egység Pártja az intenzív szervező munka ellenére sem tudott behatolni a munkásság soraiba. A demagógia azonban nem maradt hatástalan a közép- és középrétegekre, jelentős befolyást tudtak gyakorolni a kispolgárságra, a tisztviselők, értelmiségiek egy részére. A katolikus klérus nem volt közvetlen kapcsolatban a NEP egyes szervezeteivel, bár a kormánypárti vezetők csaknem minden kérdésben együttműködtek a papság vezetőivel.

A NEP némi gondot fordított a nők szervezésére is, és női csoportokat hozott létre. Az első között alakult meg a rókusi csoport Körmendy Mátyásné vezetésével. Persze ezek a csoportok főleg az úriasszonyokból álltak.⁶³ Kísérleteztek ifjúsági csoportok megalakításával is — nem sok sikerrel. Hasonlóképpen nem volt eredményes az a törekvésük, hogy kulturális és sportszervezeteket hozzanak létre.

A NEP-tagság bizonyos esetekben egzisztenciális előnyöket is jelentett. A pártnak folyószámlája volt a Szeged—Csongrádi Takarékpénztárban, amelynek terhére rendszeresen segélyeztek nekik megfelelő és tetsző egyéneket.⁶⁴

De más módon is segítségére voltak támogatóiknak. Baranyi Tibor főispán pl. melegen támogatta Kiss László pályázatát a Klauzál Gimnázium matematika—fizika szakos tanári állására, mert Kiss mint NEP-tag a Turul szegedi szervezetének egyik alvezére volt.⁶⁵ Kiss meg is kapta az állást. Ugyancsak Baranyi 1933. július 15-én kelt levelében az alábbi indoklással ajánlotta Forgács István kéményseprőmester megválasztását az egyik kerület élére: „Rendkívül fontos politikai érdekek fűződnek hozzá, miszerint a választás helyben hagyassék. Tudniillik Forgács a múlt választás alkalmával elismerésre méltóan nagy szolgálatot tett pártunknak, és jelenleg is az egyik legnehezebb kerületnek a vezetője, ettől eltekintve is egy különösen érdemes ember.”⁶⁶ Október 3-án Fabinyi Tihamér közölte a főispánnal, hogy Forgács elnyerte a VII. sz., újonnan alakított kéményseprőkerületet. Ilyen támogatással kapta meg a debreceni zeneigazgatói állást Baranyi János zongoraművész is.⁶⁷

⁵⁹ CsmL I. Fpi 1010/1933.

⁶⁰ Dm. 1933. szept. 12.

⁶¹ CsmL I. Fpi 606/1934.

⁶² CsmL I. Fpi 2129/1934.

⁶³ CsmL I. Fpi Lev. 696/1933.

⁶⁴ CsmL I. Fpi 139/1935.

⁶⁵ CsmL I. Fpi Lev. 425/1933.

⁶⁶ CsmL I. Fpi 685/1933.

⁶⁷ CsmL I. Fpi Lev. 509/1933.

Még fogházbüntetést is pénzbüntetésre lehetett enyhíteni. Ez történt Benkő István kőműves, NEP-tag esetében, akinek az érdekében Széchenyi párttitkár interveniált.⁶⁸ Rottenstein Endrét politikai megfontolások alapján vették fel az orvosi karra.⁶⁹ A főispán Széchenyi javaslatára melegen pártfogolta Pósa Balázs gyógyszerár-átruházási ügyének elintézését.⁷⁰

Baranyi Sztranyavszkytól azt kérte 1933 őszén, hogy dr. Kogutowitz Károly egyetemi tanárt a szegedi Tanárképző Intézet igazgatói székébe ültessék. Indoklásában kiemelte, hogy Kogutowitz a NEP-nek igen nagy szolgálatokat tett különösen a tanyavilágban.⁷¹ 1934 februárjában Baranyi arról értesíti a kecskeméti főispánt, hogy Szilágyi Sándorné NEP-tag illetéktörlési kérelmét kedvezően zárták le.⁷²

A NEP központi választmányának Baranyi Tiboron és Széchenyi Istvánon kívül többek között Vinkler Elemér ügyvéd, begavári Back Bernát malomtulajdonos, Szivessy Lehel kormányfőtanácsos, Menyhárt Gáspár, Berecz János, Kogutowitz Károly egyetemi tanárok, Szepessy Aladár pénzügyigazgató, Gárgyán Imre borkereskedő (a MOVE szegedi vezetője), Shvoy Kálmán altábornagy, Meskó Zoltán orvostábornok, Keller Mihály, Hunyadi-Vass Gergely ügyvédek is tagjai voltak.⁷³

A legjelentősebbnek tartott belvárosi körzet vezetői ebben az időben: Szivessy Lehel, Falcione Kálmán, Kiss Károly, Hunyadi-Vass Gergely, Tonelli Sándor, Back Károly, Balogh István.⁷⁴

A NEP vezetésében gyakran lobbantak fel ellentétek, személyi súrlódások. A legnagyobb válság 1935 januárjában tört, ki amikor Shvoy a pártban gyakorlatilag átvette a vezetést.

Január 20-án a NEP igazgatója, Keller Mihály bejelentette, hogy kilép a pártból. Elhatározását azzal indokolta, hogy a pártválasztmány nem autonóm, kívülről láthatatlan erők irányítják. Az „új irányvonal”, amelyet főként Shvoy Kálmán képvisel, mellőzi az iparosok, kereskedők és gazdák érdekeit.⁷⁵ Shvoy előtérbe állítására már az 1934-es törvényhatósági választások idején sor került, hiszen a választási kampányt ő irányította a kormánypárt részéről. A nagyratörő katonatiszt-politikus nem sokkal ez után — a NEP szélsőjobboldali elemeinek segítségével — tartósan magához ragadta a vezetést a pártban.

1935 januárjának végén a városházán megjelent törvényhatósági bizottsági tagok — a NEP szélsőjobboldali elemei — nevében az orvos Meskó Zoltán kérte Shvoyt, hogy továbbra is vezesse a NEP közgyűlési frakcióját. Kijelentette, hogy meg fogják védeni a támadások ellen. Shvoy válaszbeszédében rámutatott: sokan nem szeretik az ő katonás fegyelmezettségét. Ő azonban nem változtat ezen. „Katona vagyok, és parancsolni akarok” — jelentette ki.⁷⁶ Másnap megválasztották a NEP ügyvezető elnökévé. Az értekezlet 29 választmányi tagot is kijelölt.⁷⁷ Ez a fejlemény nemcsak összhangban volt a Gömbös által kezdeményezett és irányított nagypolitikai változásokkal, hanem minden valószínűség szerint Gömbös és Shvoy korábbi jó személyes kapcsolatából folyt.

⁶⁸ CsmL I. Fpi Lev. 510/1933.

⁶⁹ CsmL I. Fpi 1072/1933.

⁷⁰ CsmL I. Fpi Lev. 651/1933.

⁷¹ CsmL I. Fpi Lev. 698/1933.

⁷² CsmL I. Fpi 811/1934.

⁷³ Dm. 1933. jún. 20.

⁷⁴ Dm. 1935. okt. 23.

⁷⁵ Dm. 1935. jan. 20.

⁷⁶ Dm. 1935. jan. 26.

⁷⁷ Dm. 1935. jan. 27.

A következő nagyobb krízis akkor keletkezett, amikor a párt főtítkárá, Széchenyit közjegyzőnek nevezték ki. Széchenyi lemondott pártbeli funkciójáról. A megüresült tisztség legnagyobb esélyese a szélsőjobboldali ügyvéd Vinkler Elemér volt. Baranyi, pártelnök 1935. június 12-i levelében arról tájékoztatta Shvoyt, hogy Vinkler bizonyos feltételek mellett hajlandó vállalni a párttitkári tisztséget.⁷⁸ Vinkler azonban nem volt népszerű a helyi NEP-körökben. Halász Andor vezetésével küldöttség járt Baranyinál, és hangsúlyozta, hogy a NEP többsége dr. Hajnal István kinevezését kívánja.⁷⁹

Ez a pártbeli ellenkezés, továbbá a központ ragaszkodása a „kipróbált harcos” Széchenyi személyéhez vezetett oda, hogy ideiglenesen meghagyták Széchenyit főtítkári funkciójában. Tehát ezúttal az összeférhetetlenségi elvet is sutba dobták.

Feltehetően ellentétek voltak Baranyi és Shvoy között is. Baranyinak és Shvoy-nak nemegyszer nyilvánosan kellett deklarálni azt, hogy nincs ellentét közöttük.⁸⁰ Feltevésünket alátámasztja az a levél is, amelyet Baranyi Kozma Ferencnek, a Szeged—Csongrádi Takarékpénztár vezérigazgatójának küldött. Ebben nem leplezett örömmel tájékoztatja Kozmát arról, hogy Magyar László ismert baloldali újságíró röpiratot készül kiadni Shvoy országos és várospolitikai működése ellen.⁸¹

A Gömbös-kísérlet kudarca — mely mindinkább kétségtelenné vált — csak fokozta az ellentéteket. Sok szegedi NEP-vezető más politikai pártok felé kacsingatott. 1936 februárjában komolyan beszéltek arról, hogy Széchenyi kiválik a pártból, mert viszály keletkezett közte és a pártelnökség között. Tóth Imrét a Keresztény Gazdasági Párt szegedi tagozatának választották elnökévé. Sok paraszt is kivált a pártból, mivel a pártelnökség a falusi körzetek gazdavezetőit tisztségviselőkkel cserélte fel.⁸² Nagy fel-tűnést keltett ebben az időben a párt egyik oszlopának, Shvoy személyes jóbarátjának, Meskó Zoltánnak a kilépése is.⁸³

A párt súlyos belső helyzetét mutatja Széchenyi nyilatkozata a Délmagyarországban 1936. április 12-én: "Ha továbbra is rám lenne bízva az ügyek vitele — amit nem szeretnék és kívánnék —, a lelkek békéjét igyekeznék megteremteni... Megszüntetni igyekeznék a személyi kultuszt, és a szervilizmus helyett erősíteném az emberekben az öntudatot. Ne azért tartozzanak egy pártba, mert személyes érdekeik, kapcsolataik odavezetik, hanem a lelkek meggyőződése vigyen a pártba... Ma már nem ez a helyzet a NEP szegedi szervezetében..."⁸⁴

A kormány belső nehézségei tehát Szegeden is tapasztalhatók voltak. Bebizonyosodott, hogy nem lehet közös nevezőre hozni még azokat az ellentéteket sem, amelyek az uralkodó osztályok egyes csoportjai, továbbá az uralkodó körök és a középrétegek között fennálltak. A nemzet különböző erőinek egyesítése a Gömbös-féle fasiszta jellegű elképzelés alapján nem sikerült, nem is sikerülhetett.

Összegezve: a NEP Szeged akkori politikai életének hivatalos vezető ereje volt. Befolyása az országos politikával kapcsolatos szegedi álláspontok kialakítására, továbbá a várospolitikára meghatározónak bizonyult. A NEP túlnyomó többséget képviselt a törvényhatósági bizottságban éppúgy, mint a kisgyűlésben. Ezeken a fórumokon mind-össze az lehetett kétséges, hogy a NEP melyik frakciójának az álláspontja győzedelmeskedik. A kormánypárt szinte teljes mértékben beépült az államapparátusba, így nemcsak közvetett, hanem direkt hatalmi tényező is volt, természetesen mindenkor a jobboldali, néppellenes kormánypolitika fő vonalán haladva.

⁷⁸ CsmL I. Fpi Lev. 793/1935.

⁷⁹ Dm. 1935. jún. 23.

⁸⁰ Dm. 1935. okt. 23.

⁸¹ CsmL I. Fpi Lev. sz. n. 1935. nov. 5.

⁸² Dm. 1936. febr. 14.

⁸³ Dm. 1936. máj. 13.

⁸⁴ Dm. 1936. ápr. 12.

A finánc-tőke egyes szegedi képviselőinek, a közép- és kispolgárság egy részének, valamint a liberális értelmiségnek a pártja volt a Rassay Károly által vezetett Nemzeti Szabadelvű Párt, amely Szegeden is a kormánypárt ellenzékeként lépett fel. A párt „az emberi szabadságjogok teljes elismerését és a szabadságjogok gyakorlásának törvényes garanciáját”, a „demokratikus alapokon nyugvó parlamenti kormányzás kialakulását”, az általános és titkos választójog bevezetését, a sajtó-, gyűlekezési- és egyesülési jog helyreállítását, a felsőház polgári demokratikus reformját, a numerus clausus megszüntetését tette programjába mint politikai követeléseket.⁸⁵ Gazdasági téren racionális államgazdálkodást, a különböző termelési ágak közötti harmónia létrehozását, a mezőgazdasági termelés átszervezését, „a földbirtok erőteljesebb kihasználására kényszerítő törvényes intézkedések bevezetését”, a progresszív adózás megvalósítását, a közüzemek részbeni megszüntetését szorgalmazta. Külpolitikai célkitűzésként „közeledést a szomszédos államok irányába”, „a trianoni békeszerződés békés megváltoztatása feltételeinek megteremtését” tartalmazza a program.⁸⁶ Mutatók követelések, de a hazai viszonyok között mind hatékonyságuk, mind realitásuk problematikus volt.

A liberális párt Szegeden két eléggé világosan elhatárolható csoportra bomlott. A párt jobbszárnyának ellenzékiisége a kormány iránt nagyon látszólagos volt, és jó-részt csak szavakban nyilvánult meg. Ide tartozott különben a párt szegedi vezérkara: Wimmer Fülöp, Biedl Samu, Pap Róbert, Pártos Ernő, Bokor Pál, Kertész Béla stb. Ők és híveik, bár a programban lefektetett liberális elveket szavakban vallották, tette-ikben az uralkodó körök politikájához igazodtak. Az 1934-es törvényhatósági választáson pl. a Rassay-párt jobbszárnya választási szövetséget kötött a NEP-pel. A libe-rálisoknak ez a csoportja nem azt kereste, ami elválasztotta, hanem azt, ami összekö-tötte őket a kormánypárttal.

Megegyező alapvető osztályérdekeik következtében választották az együttműkö-dést 1919-ben is, amikor a szegedi „liberálisok” az ellenforradalmi erők oldalára álltak, de így alakult ez a későbbiek során is. Jellemző Pap Róbert párttitkár levele Baranyi főispánhoz: „Az az aránylag rövid idő, amióta Méltóságos Uram városunkban a ve-vezetést átvette, teljesen elegendő annak megállapításához, hogy mélyen tisztelt Főispán Úr a város népe iránti szeretetével is az első sorban áll, és lojális megértéssel viseltetik az országos politika terén más oldalon állókkal szemben is. A magam sze-mélyét illetően — úgy érzem — eddig kitüntetett részese voltam Főispán Úr megérté-sének, és városunk ügyeiben folytatott munkámban biztatott együttérzésének, és legyen szabad arra kérnem, hogy ezeket részemre továbbra is megtartani kegyeskedjék.”⁸⁷

A párt másik szárnya, amelyről már korábban szoltunk, a liberális értelmiség soraiból került ki. Ezt az őszintén haladó, főként publicistákból álló tábor-t a polgári demokratikus átalakulás vágya fűtötte, és elveiket igyekeztek megvalósítani. Ők voltak azok, akik a törvényhatósági választásokon a szociáldemokratákkal szövetkeztek, de más vonatkozásban is együttműködtek velük. Publicisztikai tevékenységükkel is har-coltak a fasizmus ellen. Közéjük tartozott Pásztor József és Vér György, akik a Dél-magyarország munkatársai voltak, továbbá Iritz Béla, Landesberg Jenő, Markovics Szilárd stb.

A szegedi liberálisok politikai koncepcióját tükrözi az a nyilatkozat, amelyet Pártos Ernő adott a sajtónak a párt tevékenységéről: „A szegedi politikai pártok sze-gedi talajból nőttek ki, és szegedi levegőben élnek.... A pártok itt soha nem egymás

⁸⁵ KÓNYA: i. m. 22.

⁸⁶ Uo. 23.

⁸⁷ CsmL I. Fpi Lev. 842/1935.; Vö. GAÁL: i. m. 85., 153.; RÁCZ: i. m. 57., 58., 116., 267., 425., 604.

ellen, hanem elvekért küzdöttek.” A pártok megbékélése mellett Pártos hangsúlyozta szembenállását a forradalmi eszmékkel: „A liberális párt sohasem adott hangot fel-forgató gondolatoknak, csupán a természetes fejlődés szükségességét hangoztatta, és a visszafejlődés meggátolására törekedett.” Pártos kiemelte szembenállásukat a Gömbösféle fasiszta egypárti és parancsuralmi kísérlettel is: „A liberális párt küzd a parlamentarizmus sértetlensége és a nemzet politikai akarátának szabad, független megvalósításáért, amelyet kötelessége a parancsuralom ellen minden alkotmányos eszközzel megvívni... A liberális párt mindenütt felemeli tiltakozó és követelő szavát, ahol olyan kormánytörekvést lát, amely a polgárok politikai vagy gazdasági szabadságát veszélyeztet. Egymás után kerülnek felszínre reformok, amelyek központosító rendszerükkel az egyéni szabadságot, az ipart és kereskedelmet mindjobban gúzsba kötik. A túlhajtott, semmivel sem indokolható centralizáció elleni küzdelem egyik legfőbb szociális és gazdaságpolitikai feladata a mai ellenzéknek.”⁸⁸

E nyilatkozat lényegében megmutatta a liberálisok felfogását, továbbá helyüket Szeged „politikai térképén”. A párt hivatalos vezetősége elhatározta magát a kormánypolitikától, mert az durván szembenállt a hagyományos liberális elvekkel. Nem vállalta viszont a harcot, a forradalmi magatartást és fellépést a kormányzat ellen, hanem békés együttműködést hirdetett. Beérték néhány harsány nyilatkozattal, ha a kormány lábbal tiporta a polgári szabadságjogokat. Ez a magatartás a szavak és tettek ellentmondása miatt nem jelentett valóságos ellenzékiiséget.

A párt szervezetileg meglehetősen zilált képet mutatott. Nem voltak alapszervezetei, kerületi vagy körzeti tagozatai. Igazi politikai párthoz méltó szervezeti életet csak a párt vezetősége és a körjük csoportosult kisszámú pártkorifeus élt. Ezek is laza és inkább klubszerű együttest alkottak csupán.

A párt — bármilyen különös — jelentős paraszti bázissal is rendelkezett Szegeden, pedig ha valamelyik pártra, akkor Rassay pártjára érvényes a „városi” jelző. Mégis a politikai kényszerűség arra vitte Rassayékot, hogy ebben az időben Szegeden a parasztság körében próbálják meg bázisukat kiszélesíteni. Ez nagyon tudatos politikai kampány volt, amelyet maga a pártvezér, Rassay Károly vezetett.

Rassayék kapcsolata a szegedi parasztsággal még a húszas évek első felében megkezdődött, amikor Rassay átmenetileg a Kisgazdapárt színeiben lépett fel Szegeden is. Érdekes feladata lehetne a helytörténeti kutatásnak, hogy kibogozza, miképpen sikerült Rassaynak tartósítania akkor kialakult helyi kapcsolatait.

Rassay különben eléggé kanyargós utat tett meg; amíg egy ellenzéki polgári párt vezére lett. A fiatal miniszteri titkár a Tanácsköztársaság leverése után azzal vált ismertté, hogy kezdeményezésére indult meg a tisztviselők mozgalma, amely megtagadta a kommunben részt vett politikusokkal való együttműködést. Először a Keresztény Nemzeti Párt, majd az Egységes Párt, végül a Kisgazdapárt tagja lett. Két év alatt bebizonyosodott, hogy nem talál olyan politikai pártot, amely elképzeléseinek megfelelné. Ekkor alakította meg néhány elvbarátjával a Függetlenségi Kisgazda, Földműves és Polgári Pártot, amelynek vezére is lett.⁸⁹ A szegedi polgárság alkalmas bázist jelentett számára ahhoz, hogy több választási cikluson át is sikerrel jelöltesse magát az országgyűlési választásokon.

Tehát Rassay Szegeden fő feladatának az ellenzéki polgárság összefogásán kívül a parasztság körében végzett munkát tekintette. 1932 júliusában egyik szegedi útja alkalmával pl. ellátogatott Röszkére, Szőregre, Kisszéksóstóra is. Ekkor még javában tartott a gazdasági válság, Rassay is erről szólt beszédében. Hangsúlyozta, hogy az

⁸⁸ Dm. 1936. ápr. 12.

⁸⁹ Nemzetgyűlési Almanach 1922—1927. 106.

élelmiszerek ára rendkívül alacsony, a többi cikket is a búza árához kellene igazítani. Kiemelte, hogy a boletta a kisgazdákon tulajdonképpen nem segít.⁹⁰ 1933 májusában szegedi tartózkodása alkalmával először a kisszéksóstói olvasókörebe, majd a zákányi és domaszéki gazdakörökbe látogatott. Másnap a feketeszéli és röszei gazdákat kereste fel.⁹¹

Kik voltak Rassayék paraszti támogatói? Jelentős középparaszti tömegek, sőt néhány módosabb gazda is. 1934 nyarán és őszén, tekintettel a közelgő törvényhatósági és országgyűlési választásokra is, ugyancsak gyakran látogatta a tanyai lakosságot. Így 1934 júliusában a Domaszéki Olvasókört kereste fel.⁹² Majd Alsótanyán a Kossuth-kútnál fogadta a gazdakör küldöttségét, akik a közterhek leszállítását, az adósságok rendezését és a terményáraknak az ipari árakkal való összehangolását kérték. Rassay jogosnak ítélte a gazdák kívánságát, és kijelentette, hogy a terheket a jövedelmekhez kellene igazítani. Azt ajánlotta, hogy a gazdák olyan képviselőket válasszanak, akik bátrak, és megvédik a parasztok érdekeit. De arról is szólt, hogy társadalmi és felekezeti békére van szükség.⁹³

Augusztusban részt vett a hagyományos lengyelkápolnai búcsún, majd Feketeszélre utazott. Utóbbi helyen beszédet is mondott, amelyben ígéretet tett a gazdáknak bajaik orvoslására.⁹⁴

1934 szeptemberében Felsőtanyán és Röszkén tartott gyűléseket a Nemzeti Liberális Párt. A felsőtanyai gyűlésen készült rendőri jelentés szerint Rassay a kartelleket támadta. Külpolitikában francia orientációt sürgetett a német helyett. Elítélte Eckhardt választójogi tervezetét. Röszkén a fakartell ellen kelt ki. Bírálta a kormányt, mert nem eléggé takarékos, a költségvetési kiadások egyre emelkednek.⁹⁵

A falusi politikai munka különösen intenzív volt a választások idején. A Rassay-párt választási sikere arra ösztönözte a liberális vezetőket, hogy tovább fokozzák a parasztság körében végzett agitációt. Rassay 1936 április végén Szatymazon és Fehértón kereste fel híveit és az érdeklődőket. Ekkor a városi és a falusi lakosság összefogásának szükségességét emelte ki.⁹⁶

1936 elején ismét hosszabb körutat tett a környéken. Meglátogatta a szatymazi, szentmihályteleki, röszei, várostanyai, zákányi, domaszéki, csorvai pártcsoportokat, és mindenütt beszédet mondott.⁹⁷

Ehhez a kampányhoz tartozott, hogy Rassay képviselői tiszteletdíjából minden évben ajándékot vásárolt a falusi lakosoknak. A liberális párt vezetői ünnepélyes körülmények között adták át a pártvezető küldeményét a tanyai ínségeseknek. 1932 telén pl. 150 télikabátot, 200 női ruhát, 150 pár cipőt, 250 pár gyapjúharisnyát, 300 lánykaruha készítésére elegendő szövetet szerzett be, és küldött el Szegedre. Ezenkívül 5 000 adag ebéd költségét jutatta el a tanyai iskolák szegény gyermekei számára, az árvaszék útján pedig 100 elhagyottá nem nyilvánítható árvagyermeknek adott természetbeli és pénzbeli segélyt.⁹⁸ Persze Rassayék érdemlegeset nem tettek, nem tudtak tenni, de nem is törték nagyon magukat a parasztokért, tulajdonképpen ők is megmaradtak a „kegyes adakozás” színvonalán, bár, mint látszik, Rassay időnként a szokásosnál jobban kinyitotta pénztárcáját.

⁹⁰ Dm. 1932. júl. 12.

⁹¹ Dm. 1933. máj. 27.

⁹² Dm. 1934. júl. 7.

⁹³ Dm. 1934. júl. 10.

⁹⁴ Dm. 1934. aug. 17.

⁹⁵ CsmL I. Fpi 1754/1934.

⁹⁶ Dm. 1936. ápr. 28.

⁹⁷ Dm. 1936. jan. 3.

⁹⁸ Dm. 1932. nov. 23.

A Rassay-párt, bár hatalmi funkciók nem összpontosultak a kezében, jelentős politikai tényezőnek számított Szegeden.

Képviselői azonban a törvényhatósági közgyűlésben nem voltak egységesek, sőt olykor szenvedélyesen harcoltak egymás ellen. Szervezetlenségüket bizonyítja, hogy sokszor képviselőik fele egyszerűen meg sem jelent a közgyűlésen. Döntő kérdésekben nemcsak beszéltek egymás ellen, de néha szavazataik is megoszlottak.⁹⁹

Jelentős tömegbefolyása volt elsősorban a munkásság és a szegényparasztság körében a leginkább baloldali legális erőnek, a Szociáldemokrata Pártnak. A Szociáldemokrata Párt működését bizonyos kettősség jellemezte. Ez világosan kimutatható a párt vezetőinek országos viszonylatban követett megalkuvó, a munkásság érdekeit sértő, az uralkodó rendszerhez igazodó, az ellen csak látszatharcot folytató politikai vonalvezetésében. A legális munkáspárt létezése ugyanakkor előnyös is volt a munkásság számára, és bizonyos lehetőséget biztosított a tömegek közötti igazán forradalmi munkához.

A leginkább baloldali, valóban forradalmi erő a kommunista párt volt, amelynek tagjai igyekeztek a legális kereteket is kihasználva harcolni a fasiszmus ellen. De szervezett illegális tevékenységet is folytattak, amelyet megörökítettek az ellenük kiadott rendeletek, utasítások, illetve több kommunista per anyaga is.^{99a}

A három vezető párt mellett más pártok helyi szervezetei is működtek Szegeden, de jóval kisebb befolyást gyakoroltak, mint az előzőek.

A szélsőjobboldalt ekkor a Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt képviselte Szegeden. A kis létszámú fasiszta szervezet főként egyetemi hallgatókat vonzott, akik bázisát jelentették a városban csaknem minden szélsőjobboldali szervezkedésnek. A párttitkár, Thenk Lajos is egyetemi hallgató, jogszigorló volt. Rajtuk kívül nyugalmazott katonatisztek, néhány ügyvéd és kispolgárok tartoztak a szervezethez.

1932-ben a Délmagyarország arról tudósított, hogy ez a mozgalom még kezdetleges stádiumban van Szegeden.¹⁰⁰ Híveket jött toborozni a párt vezére, Meskó Zoltán (nem azonos a szegedi orvostábornok Meskó Zoltánnal) is Szegedre 1932-ben. Látogatása nyomán, főleg a szegedi egyetemen, fokozódott a propaganda. Röpcédulákon szólították fel az egyetemi ifjúságot a párthoz való csatlakozásra.¹⁰¹ A horogkeresztesek erőfeszítései nem vezettek sikerre, csak néhány diákot tudtak beszervezni. Nem bizonyult eredményesnek agitációjuk a Széchenyi-téren tartózkodó munkanélküliek között sem. Az elkeseredett munkások a szónokot félbeszakították és elkergették.¹⁰²

A horogkeresztesek a városban terjesztették a Nemzet Szava c. sajtóterméket,¹⁰³ illetve plakátokat, röpcédulákat. Kampányuk 1934 első felében öltött nagyobb méreteket.¹⁰⁴ Egyik plakátjuk szövege sokat elárul abból, kiket akartak Szegeden megnyerni: „Szeged népe! A szegedi nincstelenség, a szegedkörnyéki tanyák szegénysége, elhagyatottsága azonnali segítséget követel... Törvényes úton szervezkedünk, hogy törvénnyel, becsülettel, tiszta kézzel mentsük meg a fuldoló magyar gazdatársadalmat,

⁹⁹ Dm. 1932. dec. 25.; PIL Rend. ir. 651. f. 2. cs. 1935—4—3101.

^{99a} L. szerző bevezetőben idézett munkáit.

¹⁰⁰ Dm. 1932. aug. 31.

¹⁰¹ A röpcédula arra szólította fel a „népkonyhás fiatalságot”, hogy ne nézze ölbetett kézzel a viszonyok romlását. Követeli az adósságok 40 %-ának törlését, a kamat leszállítását, a háborús vagyónok igénybevételeit és a protekciós jövedelmek, állások, előléptetések revízióját. A horogkeresztes röpcédula felekezeti statisztikát is közölt, és felszólította az egyetemi polgárokat, hogy azonnal jelentkezzenek a Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt rohamosztagaiba. — Dm. 1932. okt. 7.

¹⁰² Dm. 1932. okt. 14.

¹⁰³ CsmL I. Pmi E. 1683/1934.

¹⁰⁴ Dm. 1934. jan. 16.

az eladósodott földet, a tönkrement középosztályt és az elnyomott kisipart.”¹⁰⁵ Tehát a középrétegek és a parasztság körében kerestek híveket, igyekeztek kihasználni ezek válságos helyzetét. A szociális demagógia a magyarországi náci-típusú szervezkedéseknek is kezdettől fogva fontos eszköze volt.

A helyi vezető körök magatartása a szélsőjobboldallal kapcsolatban nem volt egyértelmű. Egyrészt elzárkóztak a szervezkedés támogatása elől, sőt bizonyos fokig gátolni is próbálták azt. Éppen szociális demagógiájuk látszott elsősorban veszélyesnek az uralkodó körök szemében. Baranyi főispán 1933 májusában a polgármesternek ezt írta: „Az utóbbi időben a nemzeti szocialista sajtótermékek hangja annyira szélsőséges, hogy több esetben bírói lefoglalást vont maga után. Minthogy az állami és társadalmi rend és a magántulajdon elleni agitálásnak minden rendelkezésre álló törvényes eszközzel gátat kell vetni, oly esetben, amikor a kir. ügyészség a röpiratokat nem inkriminálja, s a köteles példány bemutatásának elmulasztása címén sem lehet eljárást indítani, oda kell hatni, hogy az ilyen irányú röpiratoknak legalább utcai és házaló terjesztése akadályoztassék meg.”¹⁰⁶ Másfelől azonban minden további nélkül engedélyezték gyakran közbotrányt okozó gyűléseiket.¹⁰⁷

A Gömbös által kezdeményezett és irányított kísérlet kedvezett a kormánypárton kívüli szélsőjobboldali erők kifejezetten hitlerista mintára történő szervezkedésének. 1936-ban a szélsőjobboldaliak ismét kísérletet tettek nagyobb arányú mozgósításra Festetich Sándor vezetésével. Mivel a szegediek nem nagyon látogatták a rendezvényeket, vidékről és Budapestről hoztak maguknak közönséget, azaz pártszolgálatosokat.

Ezekben a rendőrség érthetően nem bízott meg. Buócz főkapitányhelyettes ezt írta Imecs főispánnak: „Ámbár a Magyar Nemzeti Szocialista Párt vezetősége garanciát vállalt arra, hogy a gyűlés minden rendezavarás nélkül fog lefolyni, mégis tekintettel arra, hogy a lakosság egyes rétegeiben nyugtalanságot keltett a gyűlés híre, és tekintettel arra is, hogy a múltban egyes helyeken megtartott hasonló gyűlések alkalmával tényleg történtek sajnálatos kilengések, a város közrendjének megóvása érdekében fokozottabb intézkedések megtételét tartom szükségesnek.”¹⁰⁸

Működött Szegeden a Keresztényszocialista Párt helyi szervezete is. A párt 1917-ben alakult Karácsonyi Guidó vezetésével. A legnagyobb keresztényszocialista szervezet a dohánygyárban jött létre a dohánygyári munkások beszerzésével. Több mint 200-an voltak itt keresztényszocialista párttagok. A párt női csoportot is fenntartott, amely 1919-ben alakult.¹⁰⁹ A Szegedi Munkások Vállalkozó Szövetkezete — szintén Karácsonyi kezdeményezésére — 1930-ban jött létre. A szövetkezet 64 tagja legin-

¹⁰⁵ CsmL I. Pmi E. 1266/1934. — Az SZDP szegedi vezetői arról tájékoztatták a párt országos titkárságát, hogy a náci az egyetemi hallgatók között nagyszabású propagandakampányba kezdtek. Jelentésük kiemelte a fasiszák éles antiszemitizmusát, antikommunizmusát, vad nacionalizmusát és szociális demagógiáját. (PIL SZDP Ti 658. f. 5/148 ö. e.)

¹⁰⁶ CsmL I. Pmi E. B. 11/1933.

¹⁰⁷ Dm. 1936. ápr. 16. Lajer Dezső szociáldemokrata párttitkár a pártközpontba küldött levélben ugyancsak arról írt, hogy a hatóságok jóakarattal szemlélik a nyilasok mozgalmát. Megjegyzésként, hogy továbbra is az egyetemisták vonzódnak legjobban a nyilas mozgalomhoz. (PIL SZDP Ti 658. f. 5/177 ö. e. 1936. július 2-án.)

¹⁰⁸ CsmL I. Fpi-Lev. 64/1936.

¹⁰⁹ A hatóságok támogatták a klerikális szervezeteket. A Földművelésügyi Minisztérium pl. a Katolikus Nővédő Egyesület napközi otthonát 600 P államsegélyben részesítette. A város ingyen helyiséget biztosított a Katolikus Lányok Országos Szövetsége szegedi szervezetének. A polgármester minden évben városi pénzből oldotta meg a Keresztényszocialista Párt helyiségeinek a fűtését. Nem maradt el az erkölcsei támogatás sem. Horthy 1932 júliusában magas kitüntetésben részesítette Sebőczy Mária Amadát, a szegedi szegény iskolanővérek főnöknőjét. Imecs főispán részt vett a Szeged-Rókusi Katolikus Legényegylet zászlószentelési ünnepségén, felesége pedig a zászlóanyai teendőket látta el stb. L. CsmL I. Fpi 334/1932.; CsmL I. Pmi 49025/1932., 14288/1932. ltz.; CsmL I. Pmi 8954/1935., 268/1934. ltz.; CsmL I. Fpi 363/1932.; CsmL I. Fpi Lev. 59/1936.

kább a napszámosok, földművesek és kubikosok közül került ki. Jelentős részüket ínségmunkán foglalkoztatták.¹¹⁰ Az említetteken kívül fontos egyesülésük volt a Keresztényszocialista Kéményseprőmunkások Országos Szakegyesületének helyi csoportja. Tagjai jórészt munkanélküliekből kerültek ki, akik e szervezet révén remélték munkához jutni.¹¹¹

A párt igyekezett a dolgozók körében szélesíteni tömegbázisát, erőtlen ínségnyhító akcióik is ezt a célt szolgálták. Hozzátehetjük, nem nagy sikerrel.¹¹²

A másik klerikális pártalapítási kísérletre 1936 márciusában került sor, amikor zászlót bontott Szegeden Wolff Károly Keresztény Gazdasági- és Szociális Pártja.¹¹³

A legitimista Nemzeti Néppárt 1933 augusztusában tartotta alakuló gyűlését Szegeden. A horogkeresztesekhez hasonlóan ők is a középrétegek támogatását szerették volna megnyerni. Plakátjukon a következő olvasható: „Ha akarod a magyar fel-támadást, a közéleti tisztességet, a protekcionizmus letörését, piacot borodnak, bú-zádnak, paprikádnak, ha megelégtelted a folytonos fizetés-csökkentéseket, jöjj, és segítsd diadalra zászlónkat.”¹¹⁴ A legitimisták a környéken két alakuló gyűlést is tartottak, az egyiket Szegeden, a másikat Királyhalmán. A városi gyűlésen mintegy 1500-an, a tanyain 450—500-an vettek részt, ami azt igazolja, hogy a legitimista agitáció nem volt egészen hatástalan, bár eredménye nem lett időtálló.¹¹⁵

Ekkoriban próbált a városban szervezkedni Bajcsy-Zsilinszky Endre pártja, a Nemzeti Radikális Párt is, amelynek szegedi zászlóbontására 1932. november 12-én került sor. A pártelnök mellett Féja Géza is felszólalt a gyűlésen. A szegedi pártszervezet tagsága jórészt kisiparosokból verbuválódott.¹¹⁶ Elnöknek Hajnóczy Sándort választották.

A Független Kisgazdapárt Szegeden a tárgyalt időszakban nem szervezkedett. Erős kisgazda mozgalom volt viszont a környékbeli Kiskundorozsmán és Deszken.¹¹⁷ Kimondottan paraszti jellegű szervezkedés akkoriban csupán a Szegedi Földbérlek Szövetkezete volt, amelyet 1929-ben Nippold János alapított.

Az említett pártokon kívül még 260 társadalmi egyesület is működött Szegeden. Papíron mintegy 50 000 tagot foglaltak magukba. Főként a belterületen tevékenykedtek.¹¹⁸ Céljaik, munkájuk, tömegbefolyásuk alapján néhány jól elkülöníthető csoportba sorolhatjuk őket:

1. Az első világháború előtt alakult egyesületek a társadalom különböző csoportjait tömörítették többnyire foglalkozás szerint. Ide sorolhatjuk a gazdaköröket, amelyek a városban kerületenként, falvanként, tanyacsoportonként szerveződtek (pl. Szeged-Feketeszéli Gazdakör, Szeged-Felsővárosi Gazdakör, Szeged-Balástyai Gazdakör stb.). A gazdakörök más agrárjellegű szervezetekkel együtt (pl. Szeged-Alsótanyai Gazdasági Egyesület, Szeged-Domaszéki Gazdasági Egyesület stb.) főként gazdálkodási kérdésekkel foglalkoztak, illetve bizonyos érdekvédelmi funkciókat is betöltöttek. Tagjaik főleg a közép- és gazdagparasztok közül kerültek ki.¹¹⁹

¹¹⁰ CsmL I. Fpi 1329/1934.

¹¹¹ CsmL I. Fpi 572/1934.

¹¹² CsmL I. Pmi 3920/1935., 1077/1935. ltsz.; CsmL I. Pmi E. 4366/1935.

¹¹³ Dm. 1936. márc. 24.

¹¹⁴ CsmL I. Pmi E. 4052/1933.

¹¹⁵ CsmL I. Fpi 1007/1933.; PIL Rend. ir. 651. f. 2. cs. 1935—4—3101.

¹¹⁶ Dm. 1932. nov. 6.; PIL Rend. ir. 651. f. 2. cs. 1935—4—3101.

¹¹⁷ Dm. 1932. szept. 13., 1933. júl. 1.

¹¹⁸ *Társadalmi egyesületek száma Magyarországon 1937-ben:*

1932: 3 995

1937: 16 747

Magyar Statisztikai Szemle 90—92.

¹¹⁹ CsmL I. Fpi 1925/1934.

A gazdakörökhöz hasonló feladatot oldottak meg az iparoskörök, amelyeknek tagjai főleg a kisiparosok, kiskereskedők voltak (pl. Szeged-Alsóvárosi Iparoskör, Szeged-Felsővárosi Iparoskör stb.).¹²⁰

A népkörök a gazdasági kérdések mellett foglalkoztak az adott terület (pl. Újszeged, Alsóváros) városrendezési, várospolitikai kérdéseivel is, egynémelyikük politikai vitafórum is lehetett (pl. Szeged-Felsőközponti Népkör, Aigner-telepi Népkör stb.).¹²¹

A kerületi, falusi kisebb egyesületek egy része ápolta a 48-as eszméket és az egykori Függetlenségi Párt hagyományait (Szeged-Felsőközponti Függetlenségi és 48-as Népkör, Szeged II. kerületi Függetlenségi Népkör, VI. kerületi 48-as Kossuth Kör stb.).¹²²

Kis létszámú és már említett rétegek fiataljait tömörítő alakulatok voltak az ifjúsági egyesületek (pl. Szeged-Felsővárosi Ifjúsági Egyesület, Újszegedi Ifjúsági Egyesület stb.).¹²³

Külön szervezetei voltak a polgárságnak. A polgári körök tagjai a középrétegek, az értelmiség és a hivatalnokok közül kerültek ki. Az uralkodó osztályok hagyományos szervezetei ekkor az Úri kaszinó, a Szegedi Csónakázó Egyesület stb.¹²⁴

E több évtizedes múltra visszatekintő csoportosulások más hasonlókkal együtt (Pl. Délvidéki Otthon, Szegedi Hadastyán Önszegélyező Egyesület, Szegedi Hajóács Iparosok Önképzőegylete, az asztaltársaságok, önképzőkörök, önszegélyező egyesületek stb.) azért maradtak fenn, mert vagy ártalmatlannak tartották őket politikailag, vagy pedig egyenesen kedvező volt létük a rendszer szempontjából. A sok száz kis egyesületecske külön-külön nem képviselt erőt, ugyanakkor lekötötte sok ezer ember esetleg ellenzéki politikai energiáját, a közéletben való részvétel illúzióját adva tagjainak.

A körök nagy száma miatt működésüket nehezen lehetett áttekinteni, ezért felvetődött már akkor is a terv, hogy vonják össze az egyesületeket és népköröket. Ennek végrehajtása a tanyavilágban kezdődött meg, de teljesen soha nem tudták megvalósítani.¹²⁵

2. Az egyesületek egy másik igen jelentős része vallási jellegű volt. Láttuk, hogy a katolikus köröknek, legényegyleteknek, leánykioszorúknak fontos szerepet szántak létrehozóik. A katolikus kongregációk (pl. Mária-kongregációk, Akadémikus Urak Szent Tamás Kongregációja stb.), továbbá a Szegedi Katolikus Nővédő Egylet, a Szent Vince Szeretet Hölgyeinek Egyesülete stb. a hitéletet mozdították elő, és általában élénk propagandatevékenységet folytattak minden haladó eszme ellen.¹²⁶ Az evangélikus egyház társadalmi szervei voltak pl. a Luther-Szövetség, Evangélikus Nőegylet stb.¹²⁷ A reformátusoknál a Lórántffy Zsuzsanna Egyesület, a Szegedi Kálvinista Kör, a Bethlen Gábor Kör a legjelentősebbek. A Zsidó Szentegyletnek is, amint arra már utaltunk, fontos funkciója volt a zsidó polgárság véleményének kialakítása tekintetében.¹²⁸ Természetesen e vallásos egyesületek nem tekinthetők politikailag közömbösnek, hiszen az idealista világnézetre nevelés tömegeket állított akarva-akaratlanul az uralkodó osztály szolgálatába, vagy tett közömbössé, de emellett igye-

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Uo.

¹²² Uo.

¹²³ Uo.

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ Dm. 1936. aug. 11.

¹²⁶ Cs. M. 1938. 54—55.

¹²⁷ Uo. 56.

¹²⁸ Uo. 58.

keztek tagjaikat felvértetni minden radikálisabb társadalmi—politikai eszmével szemben is.

3. Számos kulturális egyesület is tevékenykedett. A legjelentősebbek között kell megemlítenünk a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesületet (DMKE), amely a hivatalos kultúrpolitikai koncepció megvalósításának egyik legfőbb öre volt. Hasonló feladatot is betöltött az Egyetem Barátai Egyesülete, a Dugonics Társaság, a Szegedi Képzőművészeti Egyesület, bár ez utóbbiak esetenként értékes kulturális teljesítményeket is felmutattak. A tanyai, falusi olvasóköriak többnyire a hivatalos politikai vonalat támogatták, esetenként a liberálisokat erősítették. A dalárdák vagy vallás szerint, vagy társadalmi osztályoknak megfelelően tagolódtak. Volt pl. Munkásdalárda, Polgári Dalárda, Katolikus Énekkar, Református Énekkar stb.¹²⁹

4. A szélsőjobboldali szervezetek munkájának új hangsúlyt adott Gömbös kísérlete a totális fasiszta diktatúra megteremtésére.

Szeged politikai életének jelentős tényezője volt ebben az időben az Országos Frontharcos Szövetség szegedi főcsoportja. Ebben a militarista, jobboldali szervezetbe első világháborús frontkatonákat vontak be. A szövetség forradalomellenes jellegét már az alapszabály is körvonalazta: „A Szövetség célja... küzdeni a nemközi felforgató irányzatok ellen, a tagok erkölcsi és kizárólag frontharcos minőségükből származó anyagi érdekeinek védelme, a tagok anyagi és szellemi erejét a nemzet egyetemes érdekeinek szolgálatába állítani...”¹³⁰ Az alapszabály ez utóbbi kitétele alapján a szövetség jogot formált a közvetlen beleszólásra is a politikai életbe.

Az Országos Frontharcos Szövetség Szegedi Főcsoportja 1932 májusában alakult meg. Az alakuló ülés még világosabban fogalmazta meg a fenti célokat. Veress Gábor (a Baross Szövetség későbbi elnöke) megnyitó beszédében hangsúlyozta: „Minden erőfeszítésünk az ország integritásáért való küzdelem kell hogy legyen, amelyet a Revíziós Ligával karöltve, sőt tovább megyünk, a háborút viselt államok frontharcos szövetségeivel is e célból felvesszük a nexust, hogy hazánk régi területeit visszaszerezhessük...” Az antikommunizmus és szovjetellenesség itt is nacionalista, sovinszta és irredenta tőről fakadt.¹³¹ A további szervezőmunka egyik legaktívabb résztvevője Gárgyán Imre, a MOVE szegedi elnöke volt.

A frontharcosok szervezetileg hat körzetre osztottak. A körzeti vezetőség négy-hetenként jött össze, hogy a frontharcos megmozdulásokat megbeszélhessék, és hogy a „bajtársi érintkezést élénkebbé tegyék”.¹³² A főcsoport vezetőségi ülései a politikai kérdésekről való véleménycserének fórumai. Ebben az időben különösen erős az alsóvárosi körzet, amelynek vezetője a szélsőjobboldali Schwann János volt.¹³³

A frontharcosok nagy demonstrációi az ellenforradalmi hagyományokhoz kapcsolódtak. Látványos ünnepséget rendeztek pl. Horthy budapesti bevonulásának 15. évfordulóján.¹³⁴ Az 1933-as nagy díszszemle, amelyen tízezer frontharcos vett részt az ország különböző részeiből, az ellenforradalmi rend erejét akarta megmutatni.¹³⁵

A szegedi csoportelnök Toporczy Károlyt hamarosan Shvoy Kálmán váltotta fel. Az ő politikai tevékenysége bizonyos fokig új hangsúlyt adott a szegedi szervezet munkájának.

¹²⁹ CsmL I. Fpi 1925/1934.

¹³⁰ Az Országos Frontharcos Szövetség alapszabályai. Melléklet a Magyar Front 6—7. számához, é. n.

¹³¹ CsmL I. Pmi E. 3174/1932.

¹³² CsmL I. Fpi Lev. 377/1934.

¹³³ Dm. 1935. okt. 1.

¹³⁴ Dm. 1934. nov. 13.

¹³⁵ Dm. 1933. aug. 17.

¹³⁶ CsmL I. Fpi Lev. 1933. márc. 21. 22/1933.

Kimutatható a frontharcosok vezetőinek összefonódása a város uraival. Nem sokkal a csoport megalakulása után Baranyi főispánt tb. elnökké választották, aki örömmel vállalta a megbízatást.¹³⁶ Gyűléseiken rendszeresen megjelentek Baranyi, Somogyi, Pálffy, Buócz stb. A katolikus egyház vezetői is figyelmet fordítottak a frontharcosokra. 1933-ban az országos frontharcos napon Glattfelder celebrált ünnepi misét a tagság számára.¹³⁷ Az 1934 márciusi frontharcos közgyűlésen, amelyen a várost a polgármesterhelyettes és a főügyész képviselték, Pálffy kijelentette, hogy a város fokozott támogatásban részesíti a frontharcosokat, főként a megüresedő állások betöltésénél.¹³⁸ Ugyanezt hangsúlyozta Pálffy Meskó Zoltán orvostábornoknak írott levelében: „A város hatósága a frontharcosok célkitűzéseit a legnagyobb megértéssel fogadja, s készséggel nyújt segítőkezet ahhoz, hogy megélhetésüket, boldogulásukat előmozdítsa. Közlöm egyben Méltóságoddal, hogy a Frontharcos Szövetségbe való belépésre a hadviselt tisztviselők figyelmét egyidejűleg külön felhívtam.”¹³⁹

Pálffyék nemcsak a levegőbe ígérgettek, hanem szűk határok között ugyan, de valóban előnyben is részesítettek egyes politikailag tevékenyebb frontharcosokat. Így a város a Szövetség javaslata és kérése alapján pl. becsüsnek alkalmazta goótfalvi Goóth Istvánt,¹⁴⁰ éjjeliőrnek Nagy Jánost,¹⁴¹ adóhivatali becsüsnek Faragó Istvánt.¹⁴² 1934 januárjában a kereskedelemügyi miniszter utasítja a polgármestert, hogy a közeljövőben meginduló ínségmunkás útpítkezéseknél a felvételkor a Frontharcos Szövetség tagsági igazolványával ellátott munkásokat előnyben részesítse.¹⁴³

A szegedi frontharcosok közvetlenül is bele kívántak szólni a szegedi politikai élet alakulásába, ezért 1934 elején megalakították a frontharcosok törvényhatósági blokkját, amelynek elnökévé az említett Meskó Zoltánt választották. Bár hangsúlyozták, hogy távol tartanak maguktól minden politikát, valójában tömbjük képviselte a törvényhatósági közgyűlésen a legszélsőségesebb politikai nézeteket.¹⁴⁴

Jelentőségre tett szert a tárgyalt időszakban az ún. Nemzeti Munkavédelmi Hivatal szegedi szervezete. A nemzeti munkavédelem célját tükrözi a hivatal egyik jelentése a polgármesternek: „Tizenöt évvel a világháború befejezése után az emberiség még mindig állandó nyugtalanságban, gazdasági és politikai zűrzavarban él. Helyenként a nyomor ijesztő mértékeket ölt, a munkanélküliek boldogtalanok, a kétségbeesettek száma napról-napra növekszik... A mai válságos világhelyzetben a polgári társadalom mégsem kívánhatja, hogy mindent az államhatalomtól kapjon, hogy vagyonát, érdekeit, testi épségét egyedül az államhatalom védje. A polgári erők fenntartása érdekében tehát, a munka folyamatosságának biztosítására, a válságos igazgatások és a bolsevizmus terjeszkedő törekvéseinek és következményeinek megakadályozására önmagunkra is kell támaszkodnunk.”¹⁴⁵

Világos tehát, hogy a nemzeti munkavédelmet a burzsoázia önvédelmi osztályszerűvének hozták létre. A jelentés a továbbiakban így folytatja: „A fentiekben egybefoglalt jelenségek kényszerítő hatása alatt, az 1933. év folyamán is a nemzeti munkavédelemnek mint a polgárság önvédelmi szervének és intézményeinek további kiépítésére törekedtünk... A hivatal tagjai végezték a vasúti- és hajóforgalom biztosítá-

¹³⁷ Dm. 1933. szept. 5.

¹³⁸ Dm. 1934. márc. 20.

¹³⁹ CsmL I. Pmi E. 1314/1934.

¹⁴⁰ CsmL I. Pmi E. 3439/1933.

¹⁴¹ CsmL I. Pmi E. 2443/1933.

¹⁴² CsmL I. Pmi E. 3268/1933.

¹⁴³ CsmL I. Pmi E. 528/1934.

¹⁴⁴ CsmL I. Fpi 969/1934.

¹⁴⁵ CsmL I. Pmi B. A Magyar Királyi Nemzeti Munkavédelmi Hivatal vezetőjének jelentése a polgármesterhez 1934. január 12-én.

sát, a köz-és közérdekű üzemek (posta, villanyvezeték stb.) védelmét.”¹⁴⁶ Természetesen itt csupán a „normális” karhatalmi munka civiljellegű kiegészítéséről van szó.

A Szegedi Nemzeti Munkavédelmi Hivatalhoz tartoztak Szeged, Hódmezővásárhely, továbbá Csongrád és Csanád vármegyék. A tagok létszáma a következőképpen alakult:¹⁴⁷

Szeged	3 892
Csongrád vármegye	1 176
Hódmezővásárhely	1 585
Csanád-Arad-Torontál vármegye	2 957
Összesen	9 610

A Hivatal tevékenysége később sem gyengült. Erről tanúskodik Vogel Tibor ny. ezredes, hivatalvezető 1936 júliusában Imecs főispánnak írt levele, amelyben felmentését kérte tiszte alól. Ezt írja: „Alulírott a szegedi nemzeti munkavédelmi hivatal megteremtője és 15 éven át vezetője voltam. Ez idő alatt a bölcs fennhatósága alatt álló törvényhatóság területén a politikai és közigazgatási hatóságok hathatós támogatása és a hazafias polgárság lelkes megértése mellett nemzeti munkavédelmi szervezet létesült, amely célkitűzéseivel — a közelmúlt szomorú tapasztalatain okulva — minden kísérletező nemzetköziség fékentartására, a polgárság nyugalmanak és javai védelmének megóvására irányult... A polgárság ezen önvédelmi szervének fegyvermezzettségről és tettekkészségéről az összes városok, községek és tanyai központokban a közigazgatási hatóságok jelenlétében évi nemzetvédelmi séregszemlék folyamán alkalmam volt személyesen is meggyőződést szerezni... A nemzeti munkavédelem intézménye meglevő felkészültségével egy olyan hatalmi erőtenyezőt jelenthet, amelynek a mai válságos helyzet közepette fokozottabb jelentőséget kell tulajdonítani, és további kiépítésére változatlanul nagy súlyt kell helyeznünk.”¹⁴⁸

Láttuk, hogy a közigazgatási szervek milyen segítséget nyújtottak a burzsoázia fegyveres osztályszerzetének. 1936-ban a belügyi szervek erre már nyomatékosan köteleztek is őket.¹⁴⁹ 1932 szeptemberében a Nemzeti Munkavédelmi Hivatal négy városi tisztviselőt felterjesztett „Dicsérő Okirat”-tal való kitüntetésre, mert „propagálták és hathatósan fejlesztették” a szervezetet.¹⁵⁰ A polgármester a város költségvetéséből meghatározott összeget biztosított a Hivatal részére.¹⁵¹ Az államigazgatási szervek támogatását mutatja pl. Imecs főispán levele, amelyet Kakuszi Györgynek írt abból az alkalomból, hogy megalakult a Nemzeti Munkavédelem újszegedi csoportja: „Biztosítom az újonnan alakult csoportot, hogy hazafias és közhasznú működésében a legteljesebb mértékben támogatom.”¹⁵²

A szervezet legnagyobb demonstrációjára 1933 októberében került sor, amikor is mintegy 2 000 szegedi tagja felvonult a Szukováthy (Ady)-téren. Vogel ünnepi beszédében ismét hangsúlyozta, hogy a súlyos gazdasági válság miatt a polgárság körül „egy lázadó hadsereg” van. A bolsevizmus világforradalommal fenyeget. Az ellenséggel szemben a polgárságnak meg kell védenie magát.¹⁵³

¹⁴⁶ Uo.

¹⁴⁷ Uo.

¹⁴⁸ CsmL. I. Fpi 659/1936.

¹⁴⁹ CsmL I. Pmi B. 1936. ápr. 16.

¹⁵⁰ CsmL I. Pmi B. 1932. szept. 17.

¹⁵¹ CsmL I. Pmi E. 6437/1934.

¹⁵² CsmL I. Fpi 1122/1937.

¹⁵³ Dm. 1933. okt. 10.

Az Ébredő Magyarok Egyesületének tevékenysége a Gömbös-kormányzat idején többéves lanyhulás után ismét megélénkült. 1934 márciusában tartották jubileumi díszülésüket, amelyen Csák László így fogalmazta meg a ÉME követeléseit: „Mit akar az ÉME: a magyar faj hegemoniáját, az igazi magyar nemzeti egységet, az igazi magyar öncélúságot, az ipar és kereskedelem törvényes megadóztatását. Követeljük a bevándorlási törvényt, a zsidóság letelepülési adatainak az átvizsgálását, követeljük a hadinyereség megadóztatását, követeljük a numerus clausust a magyar nemzeti élet minden oldalán, követeljük a szociáldemokrata párt beszűntetését. Pipogya nemzet az, amely túri, hogy saját országában nemzetellenes mozgalmakat tápláljanak. És pipogya kormány az, amely a hatalom birtokában nem fojtja meg ezeket a mozgalmakat. Követeljük a népképviselői rendszer bevezetését, a sajtó megrendszabályozását, követelünk új gazdasági rendszert, amely a tőke nagy profitja ellenében a munka megbecsülését állítja. Követeljük a szövetkezeti rendszer kiépítését, a községi takarékok megalakítását, erőteljes földbirtokreformot, életet, munkát, hegemoniát követelünk...”¹⁵⁴ Az ébredő magyarok létszámukhoz és erejükhöz képest nem túlságosan szerény szélsőjobboldali programja csak egyik hangja volt az ellenforradalmi kórus kakofóniájának. Követelésükből kitűnik, hogy a fehérterror időszaka óta semmit sem tanultak, és semmit sem felejtettek. Megelevenedett buzgalmuk elsősorban a Vezér, Gömbös „szédületes karrierjével” függött össze.

A szegedi ébredők, akiknek vezetője ekkor Schmidt Ferenc, tulajdonképpen nyílt fasiszta diktatúra bevezetését követelték. A szervezet működését a hatóságok nyíltan nem támogathatták, sőt még Széchenyi István, a NEP főtitkára is, aki régebben az ÉME szegedi vezetője volt, elzárkózott a szervezet támogatásától a nyilvánosság előtt. Kijelentette, hogy nem lehet helye sem nyílt baloldali, sem nyílt jobboldali szervezkedésnek.¹⁵⁵ E magatartás feltehetőleg megfelelt Gömbös intencióinak, hiszen ő ekkor a kormánypártra kívánt elsősorban támaszkodni, és nem állott érdekében, hogy egykori elvbarátai „kiugorjanak a bolyból”.

Jelentős, bár eléggé leplezett politikai befolyása volt Csongrád vármegye Vitézi székének is. Hálózatuk valóságos belső hírszerző testület volt, még egyes személyek megfigyelésével is foglalkoztak. Rendjük a Horthy iránti személyes hűségén alapult.¹⁵⁶

A Baross Szövetség kezdetben főleg a vasutasok politikai szervezését végezte a kormánypolitikának megfelelően. Erre annál inkább lehetőség volt, mivel az SZDP — mint ismeretes — lemondott a vasutasok közötti politikai munkáról. A Szövetség messzemenően élvezte a szegedi vezető körök és a klérus támogatását. Elnöke először Veress Gábor MÁV igazgató, távozása után Vinkler Elemér ismert szegedi jobboldali politikus volt.¹⁵⁷

A városban kisszámú, de politikai súlyát tekintve jelentős MOVE szervezet működött. Keletkezése 1919-ben szintén Gömbös közvetlen tevékenységével függött össze. Vezetője Gárgyán Imre, a szegedi Antibolsevista Comité egykori tagja, kipróbált ellenforradalmár volt.¹⁵⁸

¹⁵⁴ CsmL I. Fpi 937/1934.

¹⁵⁵ Dm. 1934. febr. 27., 1934. márc. 6.

¹⁵⁶ 1934 decemberén felépült a vitézek új székháza a Kálvin tér 6. sz. alatt. A székházavató ünnepségen megjelent Nagyszombathy Miksa altábornagy vegyesdandárparancsnok, Shvoy Kálmán, Pálffy József, Kiss Albert rektor és Farkas Béla, Csongrád megye főispánja. Leleplezték Horthy arc-képét, majd a zászlóanyák szalagot kötöttek a zászlóra. A sokgyermekes vitézek a Vitézi Széktől pénzajándékokat kaptak. (CsmL I. Fpi Lev. 1535/1934.)

¹⁵⁷ Dm. 1933. jan. 17., 1933. jan. 10., 1934. jan. 30.

¹⁵⁸ CsmL I. Fpi Lev. 161/1933., CsmL I. Fpi 779/1933., CsmL I. Fpi Lev. 92/1936.

A Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ) a városban Gömbös határozott kívánságára alakult újjá.¹⁵⁹ A TESZ-nek lett volna elsőrendű feladata, hogy a rengeteg társadalmi egyesületet mintegy reprezentálja (a koordináláshoz elégtelennek bizonyult) a revíziós, irredenta szellem alapján. A Horthy-rendszer egyébként ezt tartotta a legszélesebb eszmei-politikai alapnak. Ha bármely szervezet elfogadta, legalitást nyerhetett, de szükségszerűen le kellett mondania minden haladó eszmei-politikai célkitűzésről. A revíziós gondolat ugyanis eleve magában foglalta a forradalom-ellenességet, sőt, minthogy minden haladó eszmét és mozgalmat a forradalomhoz vezető lépcsőfoknak tekintettek, ezek elutasítását is. Ha valamely egyesület viszont a revíziós programnak a legcsekélyebb mértékben ellentmondott, mindjárt „hazafiatlannak”, „hazaárulónak” bélyegezték, és üldözőbe vették.

A szegedi csúcsszervezetet ekkor főként a Turul Szövetség tartotta fenn.¹⁶⁰ Működésére sem a főispán, sem pedig az önkormányzati szervek nem fordítottak túlságosan nagy gondot, sőt 1935-ben kiléptek a szervezetből mondván, hogy a költségvetés nem bírja el még a TESZ támogatását is.¹⁶¹ Csak akkor változtatták meg e szándékukat, amikor elhárultak az anyagi akadályok.¹⁶²

Dobó József MÁV főfelügyelő, dr. Lévy Ferenc ügyvéd, dr. Tóth Imre ügyvéd, Orosz Béla ny. alezredes, Klement Antal tanár, Karácsonyi Guidó lelkész közreműködésével 1931-ben jött létre a Turáni Vadászok Országos Egyesületének szegedi csoportja, amely célul tűzte ki, hogy „a tagokat hazafias alapon álló, katonai fegyelemmel szervezett, a nemzet és a nép céljait szolgáló alakulatba tömörítse.”¹⁶³ Egyike volt a zavaros ideológiájú, némiképpen kuriózumszámba menő jobboldali társulásoknak. A vezetőség összetétele már önmagában is mutatja a szervezet szélsőjobboldali irányzatát. A Turáni Vadászok azonban megmaradtak szűkkörű politikai asztaltársaságnak.

A jobboldali szervezetek között megemlíthjük még a polgári lövészegyleteket (pl. a Szegedi Szent László Polgári Lövész Egylet, a Városi Alkalmazottak Polgári Lövész Osztálya, a Szeged-Gátsarki Polgári Lövészegylet stb.), amelyek lényegében szintén a burzsoázia osztályszervezetei voltak, és tevékenységük korántsem merült ki a sportszerű céllövészetben.¹⁶⁴

A fiatalság ellenforradalmi jellegű nevelésének szolgálatában álltak a levante-és cserkészegyesületek. A levanteegyesület a rendszer legfontosabb ifjúsági szervezete volt, melybe kényszerrel tömörítették a 12–21 éves fiúkat (1939-től a diákokat is, sőt a háború idején megkezdtek a levante leánymozgalom kiépítését). A levanteben a Gömbös-kormányzat idején már nyílt katonai előképzés folyt, és az ifjúságot heti rendszeres gyakorlatokon készítették elő a katonai szolgálatra. A levantéket jobboldali, revíziós-sovinisza és vallásos szellemben vak engedelmességre nevelték. Szegeden is mintegy 9 000 levantét gyakoroltattak és neveltek kemény büntetéseket róva ki a távolmaradókra, ezek szüleire, sőt olykor munkaadóira is. A levanteoktatók leggyakrabban a hivatásos tiszthelyettesek, pedagógusok, katonaviselt iparosok, kisebb

¹⁵⁹ Baranyi a polgármesternek írja: „A Társadalmi Egyesületek Szövetségének átszervezésével kapcsolatban Gömbös nagy súlyt helyez arra, hogy a törvényhatósági, valamint a megyei városok csak úgy, mint a községek a Szövetség kötelékébe lépjenek. A belügyminiszter engedélyt adott arra, hogy a városok és községek által megajánlott évi tagdíj összege mint kiadási tétel azok költségvetésében szerepelhessen”. (CsmL I. Fpi Lev. 271/1935., 1933. dec. 4.)

¹⁶⁰ CsmL I. Fpi Lev. 271/1935.; CsmL I. Fpi 684/1935.

¹⁶¹ CsmL I. Pmi E. 3834/1935.

¹⁶² CsmL I. Fpi Lev. 271/1935.

¹⁶³ CsmL I. Pmi E. 2998/1932.

¹⁶⁴ CsmL I. Pmi E. 5641/1932.; CsmL I. Fpi 69/1933.; CsmL I. Pmi E. 403/1935.; CsmL I. Pmi E. 2341/1933.; CsmL I. Fpi Lev. 277/1934.

beosztású tisztviselők közül kerültek ki, és fizetést kaptak oktatói tevékenységükért. Szegeden a vitézek, továbbá a MOVE tagjai is igen erőteljesen bekapcsolódtak e munkába.¹⁶⁵ A leventeservezetek természetesen katonai jellegűek voltak. A Testnevelési Felügyelőséghez tartoztak, de a katonai hatóságoknak is alárendelték őket.¹⁶⁶ Működésüket a főispán és az önkormányzati szervek nagy összegekkel segítették.¹⁶⁷

Bár nyomon követhető a leventével szembeni ellenállás kezdettől fogva (Szegeden és környékén a húszas évek derekán több kemény bírósági ítélettel végződő nyílt zendülés is előfordult), durva kiképzési módszereik pedig a passzív ellenállást szinte állandósították főleg a munkásfiatalok között, befolyása a fiatalokra mégsem becslendő le. Lényegében az egyetlen olyan szervezetnek tekinthető, amely gyakorlatilag is átfogta az ifjúság jelentős részét.

A cserkészmozgalom, amely ekkor már több mint két évtizedes múltra tekintett vissza Magyarországon, inkább az elitképzést szolgálta. Ennek ellenére több tízezer fiatalat tömörített szigorúan önkéntes alapon. Eszmevilágában szerepet kapott az egykori brit gyarmati imperializmus több „általános kádernevelési” direktívája, hiszen ismeretes, hogy az angol–búr háborúk teremtették meg első csíráját. Ez kiegészült Magyarországon a revíziós, nacionalista nevelés elemeivel, és szerepet kaptak a vallásos eszmék is. Kétségtelen, hogy igen ügyesen alkalmazkodtak a fiatalok közismert romantika-éhségéhez, kalandvágyához, nyári táborozásaik, továbbá a csapatélet bizonyos mozzanatait, játékaik vonzást gyakoroltak a fiatalokra. A cserkészskorból kinövő idősebb csapattisztek egy része, mint a mozgalom irányítója 30-40 éves koráig sem szakadt el a cserkészfiataloktól. Ők irányították a nevelőmunkát a fiatal segédtisztekre támaszkodva.

Az egyik szegedi napilap így tudósít az öregcserkészek gyűléséről: „A seregszemlét a SZUE-ban megtartott úszóverseny nyitotta meg, majd miniatűr fegyverrel volt céllövő verseny. Ezt követően egy cserkészrendőr lovasosztág bemutatóját láthattuk, majd kerékpárverseny következett. Dr. Major Jenő a Világjamboree feladatairól tartott előadást, majd dr. Sík Sándor az öregcserkész-ideált rajzolta meg. Borsiczky Sándor, a cserkészrendőrség parancsnoka beszámolója után dr. Szabó Gyula az öregcserkészlet társadalmi missziójáról beszélt, végül életmentő kitüntetések adtak át.”¹⁶⁸

Bár szervezetek munkás-cserkészcsoporthoz is — parasztcserkészek nem voltak —, zömük a középrétegekből, illetve az úri osztályokból kerültek ki.

Szegeden 1933 közepén 6–700 cserkészt tartottak számon. A következő cserkészcsapatok működtek ekkor: a Dugonics András Gimnázium Zrínyi, a tanárképző Báthory, az iparostanonciskola Pálffy, a reál-gimnázium Kinizsi, a tanonciskola Baross, a faipari iskola Koháry, a főreáliskolai Petneházy, a DMKE Szirák, a Ferenc József Tudományegyetem Szeri, a tanítóképző Csajághy, a Hittudományi Főiskola Pázmány csapatai.¹⁶⁹ Négy évi huzavona után a Cserkész Szövetség Központi Intézőbizottsága elfogadta a Zsidó Szentegylet báró Jósika Miklós cserkészcsapatának felvételi kérelmét. Erre a szegedi vezetőség főtitkára és egyik tisztje lemondott.¹⁷⁰

A cserkészek szegedi vezérkarát vitéz Máriaföldy Márton tanár (elnök), Papp Elemér piarista tanár (főtitkár), dr. Für István tanár (titkár), Györffy Boldizsár orvos-szigorló (titkár), Tóth Sándor ny. alezredes (gazdasági vezető), Bodrossy Emil hadnagy (gazdasági vezető) alkották.¹⁷¹

¹⁶⁵ CsmL I. Fpi 617/1934.

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ CsmL I. Fpi 1515/1933.

¹⁶⁸ Dm. 1932. okt. 4.

¹⁶⁹ Uo.

¹⁷⁰ Dm. 1932. szept. 29.

¹⁷¹ Dm. 1932. okt. 4.

A hatóságok belterjes támogatását mutatja, hogy 1932-ben a kultuszminiszter csupán a szegedi vízcserkészcsapatok részére 5 000 P támogatást biztosított.¹⁷² Baranyi főispán Máriaföldy Mártonnak ezt írta: „... hangsúlyozni kívánom, hogy bennem a cserkészlet mindig melegsívű barátot talál.”¹⁷³

Szeged fontos szerepet töltött be az országos cserkészmozgalomban is, az V. cserkészkerületnek volt a székhelye, itt működött a kerületi cserkészparancsnokság.

A cserkészmozgalomnak ekkor különös lendületet adott, hogy 1933-ban Gödöllőn rendezték meg a III. Világjamboree-t, amelyre Szegedről mintegy 400 cserkész utazott el.¹⁷⁴

A nők közötti jobboldali politikai tevékenységet a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ) végezte, amely széles körű munkát fejtett ki a városban a hatóságok és más szervek közreműködésével.¹⁷⁵ Munkája részben karitatív jellegű volt, részben azonban szervezte a vezető körök társadalmi életét. Báljai és „hazafias” rendezvényei társadalmi eseményeknek számítottak. Tagjai nagy többségükben a város vezetőinek feleségei közül kerültek ki, akik többnyire a családi háztartást vezették, itt viszont módjuk nyílt némi társadalmi tevékenységre; természetesen ezt is „keresztény nemzeti” szellemben végezték, és ha lehet, még jobban elzárkóztak a dolgozó osztályok asszonyaitól, mint férjeik a maguk szervezeteiben.

Fontos feladatuk volt a Gömbös-kormányzat idején az egyetemi hallgatók bajtársi szervezeteinek, a Turul Szövetségnek, a Foederatio Americana-nak, a Szent István Bajtársi Szövetségnek stb. Legnagyobb befolyással közülük a Turul rendelkezett. A turulisták nevüket a magyar ősmondavilág képzeletbeli madaráról kapták, amelynek képét sapkajelvényükön viselték. Szélsőjobboldali, antiszemita, revíziós politikai vonalon mozogtak, álhazafias, magyarkodó külsőségek közepette igyekeztek az egyetemi hallgatóság időnként fellobbanó politikai és társadalmi radikalizmusát az újszerűtű jobboldali törekvések szekerébe fogni, nem is csekély sikerrel.

„Ősdiák” vezetőik különböző szintű „vezéreként” tevékenykedtek, antiszemita tüntetéseket, brutális verekedéseket rendeztek. Ün. vígtáboraik gyakran részeges, duhaj összejövetelek voltak, amelyek a hagyományos dzsentri stílus korszerűsített változatát tartották ébren a fiatalok között. A tanulás, a sajátos egyetemi problémák, a szakmai felkészülés gondjai nem érdekelték a Turult. „Szociális” látókörük is mindegyike addig terjedt, hogy a különben igen csekély számú zsidó származású hallgatót (érvényben volt a numerus clausus) kiszorítsák az egyetemről. Működésüknek nagy része volt a Horthy-korszak egyetemi hallgatóságának dezorientálásában, az egyetemi ifjúság életének elsekélyesítésében, sőt bizonyos fokú barbarizálásában. Egyébként pedig kádereket adtak a többi jobboldali mozgalom, szervezet, egyesület és természetesen az államapparátus számára.

A Turulnak és testvérszervezeteinek tevékenységét, fontosabb akcióit következő fejezetünkben mutatjuk be részletesebben.

¹⁷² Dm. 1932. okt. 7.

¹⁷³ CsmL I. Fpi Lev. 72/1933.

¹⁷⁴ CsmL I. Pmi 12468/1933.; CsmL I. Fpi 1515/1933.; CsmL I. Fpi 617/1934.; Dm. 1932. szept. 29.; 1932. okt. 4.; 1932. okt. 7.; 1933. júl. 12.

¹⁷⁵ CsmL I. Fpi Lev. 165/1933.

TÁRSADALMI—POLITIKAI KÜZDELMEK

A város politikai életének alakulása 1932 és 1934 között

1932 derekán Szegeden is érzékelhetővé vált a kormányzati rendszer tartós uralmi válsága. A gazdasági krízis a fináncőke szegedi részlegét is súlyosan érintette, a középburzsoázia és a kispolgárság egy részét pedig teljes gazdasági romlásba sodorta. A legnagyobb nehézségekkel azonban a munkásoknak és a szegényparasztnak kellett megküzdeniök.

A gazdasági válság nyomán kiéleződtek a társadalmi osztály- és rétegellentétek Szegeden is. E politikai folyamatok során a nagytőke ismert szegedi képviselői egyre élesebb hangot ütöttek meg a kormányzattal szemben. A kispolgárság elégedetlensége pedig egyenesen sztrájkba torkollott.

1932 tavaszán a szegedi munkásság nagy erejű tüntetést rendezett, tiltakozva az egyre rosszabbodó életkörülmények és jogainak megcsorbítása ellen. Kéthly Anna ez év szeptemberében tartott képviselői beszámolójában jól jellemezte a helyzetet, amikor rámutatott, hogy a kapitalista társadalom gazdaságilag és politikailag válságba került. Helyesen ismerte fel, hogy az uralkodó körök szélsőjobboldali fordulatban keresnek kiutat. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a legrosszabb demokrácia is jobb, mint a diktatúra. Gyökeres rendszerváltozást sürgetett. A munkásságot és a polgárságot együttes harcra hívta fel.¹⁷⁶

A politikai válság következménye volt, hogy 1932 szeptember elején lemondott Aigner Károly, Szeged addigi főispánja.¹⁷⁷

Ekkor érkezett a hír Károlyi Gyula kormányának bukásáról és a Gömbös-kormány megalakulásáról. Gömbös személye nem volt ismeretlen Szegeden, hiszen az ellenforradalom idején a városban tevékenykedett, Horthy katonai erejét szervezte. Később is szoros kapcsolatot tartott szegedi elvbárátaival, különösen az Antibolsevista az Comité volt tagjaival, valamint a MOVE és az ÉME szegedi vezetőivel.

Gömbös kinevezése mégsem váltott ki osztatlan örömet a szegedi vezető körökben. Ezt mutatja a törvényhatósági közgyűlés 1932. október 17-i ülése is. Széchenyi István és társai azt javasolták, hogy a közgyűlés táviratban köszöntse az új kormányt. Lájer Dezső, az SZDP szegedi titkára felszólalásában kijelentette, hogy a kormány részéről szép ígéretek hangzottak el, de még nem tudja az ország, hogy mit akar Gömbös. Tehát az SZDP nem csatlakozik az üdvözléshez, mivel bizalmatlan az új kormány iránt. De a polgári ellenzék is kifogást emelt. A Nemzeti Szabadelvű Párt (Rassay-párt) nevében Wimmer Fülöp ellenezte a javaslatot. Amikor a polgármester szavazást rendelt el, a polgári ellenzék kivonult a közgyűlési teremből. Az indítványt végül a jobboldali többség felállással megszavazta. A szavazásnál a Szociáldemokrata Párt törvényhatósági bizottsági tagjai ülve maradtak.¹⁷⁸

A fináncőke egyes képviselői, főként a zsidók tőkések nem fogadták lelkesedéssel a közismerten antiszemita politikus hatalomra kerülését. A Nemzeti Szabadelvű

¹⁷⁶ Dm. 1932. szept. 20.; A kormányzati rendszer válságáról I. KÓNYA: i. m. 7—29.

¹⁷⁷ Dm. 1932. okt. 18.

¹⁷⁸ CsmL I. Közy. jkv. 1932. 286. sz. hat. A határozat kimondja: „...az új Miniszterelnök Úr következetes célkitűzései és politikai elgondolásai azzal az reménységgel töltönek el bennünket, hogy a Gömbös-kormány programja alkalmas lesz a nemzeti erő összefogására, egy új fejlődés megindítására, a szebb jövőendő megteremtésére... a Miniszterelnök Urat és a m. kir. Kormányt feliratban üdvözlöi, és biztosítja őket arról (ti. a törvényhatósági közgyűlés — H. A.), hogy a békeszerződés revíziójára, a tekintélyek tiszteletére, a jog uralmának és az alkotó munkához szükséges zavartalan belső nyugalom biztosítására, az ország gazdasági életének visszaállítására irányuló munkájukban a törvényhatóság minden odaadásával támogatni fogja.”

Párt harsány és látványos tiltakozása kifejezte a középburzsoázia, a liberális értelmiség és a hivatalnoki kar egy részének véleményét is. Gömböstől a munkástömegek is joggal tartottak. Az ő gondolatainak adott hangot az SZDP közgyűlési szónoka. A látványos ellenzéki fellépés azonban nem járt együtt a tömegek mozgósításával, a nagy szavak nem kerültek ki a közgyűlési teremből.

A szegedi politikai élet homlokterébe hamarosan más kérdések kerültek. 1932 őszén bontakozott ki az ún. gázgyári vita. A kérdés úgy vetődött fel, hogy a város vegye házi kezelésbe az üzemet, vagy hosszabítsa meg a Központi Gáz- és Villamossági Rt. koncesszióját. A kezdetben pusztán gazdaságinak tűnő probléma rövidesen politikai kérdéssé vált. A jobboldali erők amellet törtek lándzsát, hogy meg kell hosszabítani a koncessziót, és a befolyó összegekből a város törlessze függő kölcsöneit, mindenekelőtt a Speyer-kölcsönt. A polgári és szocialista ellenzék a házi kezelés mellett volt, hangsúlyozva, hogy ilyen fontos szolgáltató üzemnek köztulajdonban (a város tulajdonában) kell lennie, hogy a város lakossága ne legyen kiszolgáltatva a Gázgyár kénye-kedvére. Végül, mint majdnem mindig, a hivatalos többség győzedelmeskedett. Ekkor a baloldal azért indított harcot, hogy a gázgyári milliókat, amelyeket a város bevételez, ne a kölcsönök törlesztésére, hanem — legalábbis részben — a nyomor enyhítésére használják fel. A baloldal küzdelme ebben a tekintetben még kevésbé lett eredményes.¹⁷⁹

A város vezetői szűkmarkúak voltak az évi költségvetés összeállításánál is. 1932-ben pl. a város tízmilliós költségvetéséből alig 5% jutott népjóléti célokra. A szociáldemokrata képviselők a költségvetést emiatt nem fogadták el.¹⁸⁰

Október végén, novemberben sorra láttak napvilágot a kormány ún. reformtervei. Csalóka remény fogadta az új munkaalkalmak teremtését célzó elképzeléseket. Gömbös felhívására azonban csak néhány üzem, többek között a Szikra Gyufagyár vett fel új munkásokat, egy sor vállalat vagy egyáltalán nem tett eleget a felhívásnak, vagy ha igen, a többi dolgozó rovására oldotta meg a kérdést.¹⁸¹

A szegedi politikai vezetés nem ellenezte a közigazgatási reformot sem. Gömbös a centralizáció jegyében nagyobb közigazgatási egységeket akart létrehozni, mint a hagyományos vármegyék. Az új egységeket a katonai körzetekhez igazították volna. Fel kívánták számolni a megyei önkormányzat maradványait is. E terv alapján Csongrád megyét egyesíteni kívánták Csanád megyével, továbbá az egyesített megyéhez csatolták volna Pest megye délkeleti részét Kiskunfélegyháza várossal, valamint Békés megyének Csanád és Csongrád közé beszőgellő részét. A szegedi vezetés a terv megvalósításától azt várta, hogy kedvezően fogja Szegedet érinteni, növeli majd a város jelentőségét, politikai súlyát.¹⁸²

¹⁷⁹ Lájer Dezső felszólalásában követelte,

1. hogy biztosítsák a munkások részére a 8 órai munkaidő;

2. hogy a találmányok beállításával elért tiszta üzemi megtakarításból a vállalat 50%-nyi részesedést juttasson alkalmazottainak;

3. hogy a 3 hónapnál tovább saját hibájukon kívül munkanélküli családfenntartók részére a munkanélküli idő tartamára engedje el a vállalat a magánvilágítási áram egységárának felét;

4. hogy a 3 millió pengő bevétel felét a város szükségmunkákra és a munkanélküliség enyhítésére használja fel. (CsmL I. Közy. jkv. 1932. 272. sz.; I. uo. 1932. szept. 14-i, szept. 28-i jkv.)

¹⁸⁰ A Szociáldemokrata Párt nevében dr. Szamek Sára bírálta a költségvetés kulturális részét. Másfelől örömet fejezte ki, hogy a város 7 000 P-t áldoz az iskolai tejakcióra. Olejnyik József felszólalásában hangsúlyozta, hogy a költségvetésből „hiányzik az egészséges várospolitikai, a belátó, ember-séges szociálpolitika”. (CsmL I. Közy. jkv. 1932. okt. 21.)

¹⁸¹ Dm. 1932. okt. 26.; Gömbös programját, ill. annak fogadtatását I. KÓNYA: i. m. 47—63.

¹⁸² Dm. 1932. okt. 28.

Általános helyeslés fogadta a kormány tervét a már elavult jogorvoslati rendszer átalakítására.¹⁸³ A baloldal egyetértését is megnyerte a kormányprogram ama része, amely lajstromos titkos választást és arányos képviseleti rendszert kívánt bevezetni.¹⁸⁴ Az SZDP és a Rassay-párt a fasiszta jellegű érdekképviseleti rendszer gondolatát ugyanakkor mereven elvetette. Nyilatkozatukban hangsúlyozták: „Ez a rendszer a fasiszta gondolatnak protektora, s nem hisszük, hogy ez az import megérné azt az áldozatot, amit érte meg kellene hozni. A népképviseleti elv alapján rendülne meg, ha testületek, egyesületek, foglalkozási ágak kiküldöttjei ellensúlyozhatnák a nép választóinak elhatározását.”¹⁸⁵

A baloldal elítélte a gazdasági csúcsminisztérium tervét is. A Délmagyarország vezércikkírója rámutatott, hogy Gömbös a náci Reichswirtschaftsministerium (birodalmi gazdasági minisztérium) magyar mását akarja létrehozni a központi hatalom növelésére.¹⁸⁶

Amikor a kormány általános támadást indított a helyi önkormányzatok ellen, a Rassay-párt és az SZDP mellé a Keresztényszocialista Párt és a Keresztény Ellen-zék is csatlakozott, és a négy párt együtt tiltakozott. Közgyűlési indítványukban többek között hangsúlyozták, hogy Szeged feltétlenül ragaszkodik autonómiájához, és felszólították a kormányt, hogy az önkormányzat reformját ne az önkormányzatok megsemmisítésével hajtsa végre.¹⁸⁷

A centralizációs törekvések az ellenzéknek nyílt fellépésre késztették. 1932 novemberében Kéthly Anna a Munkásotthonban tartott beszámolójában már hevesen bírálta az új kormányt. Kijelentette, hogy egyebek mellett azért sem lehet bízni az új vezetésben, mert a TESZ-re, Héjjas Ivánra és az 1919-es ellenforradalom szélsőjobb-oldali szárnyára támaszkodik, illetve arra az Egységes Pártra, amely nehéz helyzetbe juttatta az országot. Teljes rendszerváltozást követelt: sajtószabadságot, demokratikus rádiót, szabadon választott parlamentet, amelynek feladata az új földreform-törvény megalkotása, munkaalkalmak teremtése, az adók leszállítása, igazságos adózási rendszer bevezetése, a mammutadminisztráció leépítése, az álláshalmozás megszüntetése és a kartellek megrendszabályozása kell hogy legyen. Kéthly e haladó célkitűzéseket, a jobboldali szociáldemokrácia szokása szerint, szovjetellenes kirohanásokkal toldotta meg, végül általánosságban bírálta Gömbös 95 pontját.¹⁸⁸

1932—1933 fordulóján ismét olyan figyelemreméltó politikai események játszódtak le Szegeden, mint a főispáni installáció és Gömbös Gyula szegedi látogatása. Az ekkor elhangzott beszédek segítenek eligazodni a korabeli bonyolult politikai viszonyokban. Somogyi Szilveszter megnyitó beszédében először a szegedi ellenforradalmi szervezkedésre emlékeztetett: „Ebben a díszes közgyűlési teremben most esküt tett a főispán úr. Ez a terem volt 1919-ben a kommün alatt a magyar országház. Itt tanácskozott az akkori magyar országgyűlés, a Nemzeti Bizottmány..., és tagjai között nem kisebb ember foglalt helyet, mint nagybányai Horthy Miklós, és aki neki egy ideig honvédelmi titkársa volt, Gömbös Gyula.” Ezután nacionalista, irredenta kirohanások következtek.¹⁸⁹

Baranyi főispán székfoglalójában szocialistaellenes és sovinszta hangot ütött meg, és elég részletesen megjelölte jövő működése vezérfonalát: „A főispán köteles-

¹⁸³ Dm. 1932. nov. 6.

¹⁸⁴ Uo.

¹⁸⁵ Dm. 1932. nov. 17.

¹⁸⁶ Dm. 1933. ápr. 7.

¹⁸⁷ Dm. 1934. jan. 26.

¹⁸⁸ Dm. 1932. nov. 24.

¹⁸⁹ SZÚN 1932. dec. 20.

sége megfelelni a kormány által beléhelyezett bizalomnak, ki kell küszöbölnie az alkotó és fenntartó erőket gyengítő társadalmi és felekezeti ellentéteket..., és kemény munkával törekedni kell minden olyan feladatnak a megoldásán, amelynek célja Csonkaországunk régi határainak visszaállítása. Bizalmi állásomnál fogva kötelességem Gömbös Gyula politikáját hűséggel szolgálni... A destrukció letörése, a keresztény nemzeti eszme fejlesztése... új fontos és nehéz feladatok elé állítja a közigazgatás tisztviselőit... Csak így — mindezen tulajdonságnak a hivatali tevékenységbe való átvitele útján — lehet meggyőzni a téveszmék által rosszindulatúan félrevezetett népet... Előrehaladás csak úgy lesz, ha az intelligencia átérzi a nép baját, elismeri jogait, a nép viszont a keresztény nemzeti alapon álló intelligenciában látja vezetőit... Ha azonban azt látnám, hogy a társadalmi, felekezeti békét egyesek a nemzet céljaival ellentétes célok érdekében rosszhiszeműleg felforgatni igyekeznek — egy pillanatig sem fogok habozni, hogy a kezemben lévő hatalom törvényes eszközeivel álljam útját a nemzeti-etlen törekvéseknek.” A főispán fenyegetése, amely elsősorban a munkásmozgalom megfélemlítését szolgálta, egybeesett a kormány elképzeléseivel: minél hamarabb felszámolni a munkásosztály szervezeteit, elnémítani a vezetőit.¹⁹⁰

Ezután a NEP, a Rassay-párt és az SZDP képviselői kaptak szót. A NEP nevében Széll Gyula ügyvéd (ekkor még felsőházi tag) egyetértését hangsúlyozta, és kijelentette: „Ma a főispáni állás nemcsak a politikai életnek az irányítója, vezetője és ellenőrzője, hanem a törvényhatóságok gazdasági, kulturális és szociális életének irányítója...” Széll tehát nyíltan elismerte, hogy a főispáni hatalom az önkormányzat rováására máris jelentősen megnövekedett.¹⁹¹

Pap Róbert, a liberálisok vezetője nem üttött meg különösebben harcos, ellenzéki hangot, és bár általánosságban a kormánnyal való szembenállást említette, Gömbös személyét mégis kiemelte. Ezzel tulajdonképpen nyitva hagyta a kaput a későbbi együttműködés előtt: „... bejelentjük, hogy mi a kormány által inaugurált politikai rendszernek, amennyiben az változatlan folytatását jelenti az Egységes Párt eddigi irányelveinek, ellenzéke vagyunk, és mindaddig, amíg gyökeres rendszerváltozást nem tapasztalunk, az is maradunk. Nem vagyunk ugyanakkor ellenzéke Gömbös személyének, akinek energiáját, elsőrendű szervező talentumát és fanatikus hitét mi szegezzük legjobban ismerjük.”¹⁹² Itt tulajdonképpen politikai bűvészmutatványra került sor, amelyben el lehetett választani a cselekvőt cselekedetétől, a tettet a végrehajtótól, egy politikust az általa megvalósított politikától. Ez a módszer különben ősi hagyomány a politikában, már a régmúltban is ott kísértett a „jó király, rossz tanácsadók” legendájában.

Valamivel következetesebb álláspontra helyezkedett Lájer az SZDP nevében: „... kifejezésre juttatjuk szembenállásunkat. Ez a szembenállás nemcsak politikai és társadalomszemléleti okokból fakad, hanem azokból a kormánynyilatkozatokból is, amelyek eddig felénk elhangoztak. Számunkra is csábító ígéret a társadalmi válaszfalak lebontása. Ám ezek nem Jerikó falai, amelyek a biblia szerint Józsuá kürtszavára leomlottak. Ezeket a falakat sohasem fogják lebontani azok, akik építették, hanem csak mi, akiket a falakon kívül vetettek... Nem lehet úgy nemzeti egységet teremteni, hogy a kormány a nemzet fiainak nagy részét kitagadja... A miniszterelnök úr úgy találta jónak, hogy hadat üzent nekünk. Nekünk nincs más eszközünk, mint a szocializmus igazságába vetett mélységes hitünk.”¹⁹³ Lájer szavai tulajdonképpen a Gömbös-

¹⁹⁰ CsmL I. Közgy. jkv. 1932. dec. 20.

¹⁹¹ Uo.

¹⁹² SZÚN 1932. dec. 20.

¹⁹³ Dm. 1932. dec. 20.

demagógia megfelelő bírálatát tükröznék, ha nem egy lényegében passzív és megalkuvó stratégia külső dekorációjaként hangoznának el.

Gömbös még aznap beszédet mondott a NEP nagygyűlésén. Kijelentette, hogy nem először szólal fel Szegeden, majd arról beszélt, hogy Magyarországon törvényes jogrend van. Válaszolt a közgyűlés ellenzéki felszólalásaira is. Pap Róbert beszédét objektívnek nevezte, Lájer szavait viszont arra használta fel, hogy támadást indítson az SZDP ellen: „Kezet adok a munkásnak, és visszavezetem a nemzeti útra... Nemzeti egységet nem azért hirdetek, hogy pártra tegyek szert... Tisztelet és becsület a munkásnak, ám kérдем: a tisztviselő, a katona, a pap, a kisgazda, a kereskedő nem munkása-e a nemzetnek. Lájer fáklyáról beszélt, amelyet ők gyűjtanak meg. Kétféle fáklya van: egy, amelyik világít, és egy, amelyik gyújtogat... A munka becsülése révén érhető el a szociális jólét úgy, hogy polgárt nevelek a munkásból. De abból a szocializmusból, amely mindent le akar rombolni, nem kérünk.” Ehhez a primitív, ravasz jobboldali politikai demagógiához aligha kell kommentár.

A miniszterelnök ezután a nemzeti egység általa elképzelt tartalmát fejtette ki: „Uniformisba kell öltöztetni a magyar közéletet... Arról van szó, hogy a kül- és belpolitikai vonalvezetésben az egész nemzet egyet akarjon... Mit jelent a nemzeti öncélúság? Senki semmi, csak a nemzet valami. A nemzet önmagáért van. Mindenki szolgálja a nemzetnek.” Beszédét ekkor közbekiabálások szakították félbe: „Mi van a tönkrement hadikölcsön-tulajdonosokkal, a népkonyhásokkal?” Gömbös nem zavarlatva magát gyakorlott demagóggént visszaszólt a kérdezőnek: „Meg tudná oldani a problémát? Ha igen, jelentkezék a titkáromnál.” Gömbös igyekezett a vezérkultuszt is erősíteni, ezért beszédét így fejezte be: „Nem veszélyeztetem az alkotmányt, de kapitalista vagyok, és megvédem a tőkét. Azért járom az országot, hogy lássák a vezért, hogy kezet fogva kört, családot, törzset, nemzetséget alkossunk. Nincs partikularizmus, csak egység van.”¹⁹⁴ Ez a fajta érvelés komor képet nyújt az akkori magyar közélet roppant elmaradottságáról. A harmincas években már Európa kevés országában lehetett volna ilyen nyíltan érvelni a tőkés rend mellett, hiszen még a hatalmon lévő fasiszta pártoknak is a szocializmus álarcát kellett felöltönie a fejlettebb országokban.

Tehát Gömbös uralomra kerülése élenkítette a szegedi szélsőjobboldali erőket, melyek között a tárgyalt időben az egyetem bajtársi szervezetei rendelkeztek a legtöbb taggal. Rájuk hallgatott a könnyen jobbratulható, demagógiával megszédíthető egyetemi hallgatóság nagy része. A Turult fel lehetett használni Gömbös személyi kultuszának szolgálatára éppúgy, mint az ellenzék elleni küzdelemre, az antiszemitizmus terjesztésére vagy a nacionalizmus, a más népek elleni gyűlölet felszítására. Az a körülmény, hogy az egyetemre a társadalmi talajukat elvesztő középrétegek gyermekei igen nagy számban kerültek be, az egyetem reakciós légköre, az oktatói kar nagy részének jobboldali beállítottsága elősegítette, hogy a szegedi egyetemi hallgatóság Gömbösök egyik elsőrendű bázisává váljék.

Gömbös uralomra kerülése után pár nappal már aktivizálódtak a jobboldali diákcsoportok. 1932 októberében a bajtársi szövetségek tagjai az Élettani és az Anatómiai Intézetből eltanácsolták a zsidó vallású egyetemi hallgatókat, kettőt közülük meg is vertek.¹⁹⁵ Másnap ismét rátámadtak az előadásokra bemerészkedő zsidó származású fiatalokra.¹⁹⁶ A bajtársi szövetségek vezetői késnek mutatkoztak a kampány további folytatására. Október 26-án memorandumot adtak át Schmidt Henrik rektornak, ebben a numerus clausus szigorú megtartását követelték.¹⁹⁷ Hogy nagyobb

¹⁹⁴ SZÚN 1932. dec. 20.

¹⁹⁵ Dm. 1932. okt. 12.

¹⁹⁶ Dm. 1932. okt. 13.

¹⁹⁷ Dm. 1932. okt. 27.

nyomatékot adjanak fellépésüknek megszervezték a bajtársi szövetségek felvonulását az egyetem központi épülete elé.¹⁹⁸

A jobboldali diákszervezetek élére álltak a kormány által immár a hivatalos politika szintjére emelt revíziós uszításnak is. December 2-án az egyetemi hallgatók, cserkészek részvételével tüntetést és revíziós nagygyűlést rendeztek a román kormány ellen, azon a címen, hogy üldözik az erdélyi magyar lakosságot.¹⁹⁹ A nagygyűlésen határozatot fogadtak el. Ebben üdvözölték Rothermere-t, és felszólították a kormányt, akadályozza meg, hogy Erdélyben a magyar kisebbség ellen atrocitásokat folytassanak.²⁰⁰

Az egyetemi bajtársi egyesületek évről-évre nacionalista célok szolgálatában, forradalmi tartalmából teljesen kiforgatva ünnepelték meg 1848. március 15-e és 1849. október 6-a évfordulóját. Ezúttal a Turul Szövetség tartotta a központi ünnepségeket a Városi Színházban.²⁰¹ Miután felépült a szegedi „országzászló”, az irredentizmus szimbóluma, turulista diákok vették gondozásba, és álltak díszőrséget mellette.²⁰²

A diákszervezetek azonban nem mindenben voltak ilyen egységesek. 1933-ban pl. kis belharc robbant ki a bajtársi szövetségek között. A Szent István Bajtársi Szövetség ugyanis legitimista propagandát folytatott az egyetemen, erre a Turul és az Emericana néma tüntetést rendezett, ezzel fejezte ki tiltakozását.²⁰³

A szegedi vezetés támogatta a diákok jobboldali szervezeteit. Így pl. Baranyi főispán rendszeresen részt vett a Turul vezérsege által rendezett ünnepségeken, nemkülönben Shvoy Kálmán, Glattfelder Gyula, Pálffy József stb., akik erkölcsi és anyagi támogatást nyújtottak nekik.²⁰⁴ A bajtársi szövetségek ugyanakkor maradéktalanul teljesítették kívánságaikat. Így pl. a hivatalos körök ösztönzésére a turulista Werbőczy Bajtársi Egyesület megalakította az ún. Ariosto Kört. Ennek célja az olaszországi rendszer népszerűsítése volt. A Kör egyik fő támogatójául Horger Antal nyelvész professzort, a Turul Szövetség szegedi kulturális osztályának az elnökét nyerték meg. A kör elnöke Regdon László kerületi vezér lett.²⁰⁵

1933 őszén újabb nagy revíziós fellépést szerveztek a jobboldali egyetemi ifjúsági szervezetek. Október 17-én Csehszlovákia ellen tüntettek, majd 2 000 egyetemi hallgató részvételével nagygyűlést rendeztek, ahol a szónokok többek között Hitlert éltették, aki — úgymond — kilépett a „népszövetségi cirkuszból”.²⁰⁶

November végén jobboldali diákcsoportok ismét antiszemita zavargásokat kezdeményeztek. Először mintegy száz egyetemi hallgató tüntetett lármásan a zsidó hallgatók ellen, a numerus clausus mellett. Számuk rövidesen kétszázra emelkedett. Ezután a tüntetők a Szukováthy-téri épületbe vonultak, eltávolítva onnan a zsidó diákokat, majd egy részük az egyetem központi épületébe, más részük a Templom-téri Kémiai Intézetbe nyomult antiszemita jelszavakat hangoztatva. A tüntetésen jórészt joghallgatók vettek részt.²⁰⁷

Másnap a bajtársi szövetségek nagygyűlést tartottak a Szukováthy-téren. Mezey Béla joghallgató a numerus clausus szigorú alkalmazását követelte. Kleckner Pál javasolta, hogy a kormány a közpályákon is vezesse be a numerus clausust. Karácsonyi

¹⁹⁸ Dm. 1932. okt. 29.

¹⁹⁹ Dm. 1932. dec. 3.

²⁰⁰ Dm. 1932. dec. 6.

²⁰¹ Dm. 1933. márc. 15.

²⁰² Dm. 1934. okt. 7.

²⁰³ A turulisták memorandumot adtak át a rektornak, amelyben politizálással, legitimista propagandával vádolták a Szent István Bajtársi Szövetséget. (Dm. 1933. márc. 31.)

²⁰⁴ CsmL I. Fpi Lev. 256/1933.

²⁰⁵ Dm. 1933. ápr. 30., 1933. máj. 2.

²⁰⁶ SZÚN 1933. okt. 18.

²⁰⁷ Dm. 1933. nov. 21.

Ágoston a zsidó származású hallgatók felvételének szigorú ellenőrzéséért szállt síkra. A gyűlésen részt vett Széki Tibor rektor is, aki nyugtatni próbálta a kedélyeket, de olyan módon, hogy intézkedéseket helyezett kilátásba a diákság követeléseinek teljesítésére.²⁰⁸ A tüntetések ezúttal tovább folytatódtak. Decemberben a Gyógyszertani Intézetből tanácsolták el a zsidó hallgatókat. Hasonló jelenségek játszódtak le a Belgyógyászati Klinikán is azzal tetézve, hogy itt tettleg is bántalmaztak néhány zsidó diákot.²⁰⁹ A bajtársi egyesületek vezetői kezdetben ezúttal is háttérben maradtak. December 4-i gyűlésükön viszont már ők határozták el, hogy bevezetik az ún. gettó-szakaszt, azaz kieroszakolták, hogy a zsidó hallgatók a tantermekben a többiektől elkülönítve az utolsó padokban foglaljanak helyet.²¹⁰

Az események miatt erőiesen tiltakozott a Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesületének (MIEFHOE) szegedi csoportja. Memorandumot küldtek a Turul Szövetségnek, amelyben visszaütötték az emberi méltóságot durván megsértő gettó-határozatot. Ezzel egyidejűleg a bajtársi szövetségek Hóman Bálint miniszterhez újabb emlékiratot juttattak el, amelyben a zsidó vallású hallgatók számának csökkentését követették. A rektor állásfoglalása mindennek mondható, csak az egyetem felelős vezetőjéhez méltónak nem. Kijelentette, hogy egyelőre nem avatkozik bele az eseményekbe, mert az ügyet az ifjúságnak egymás között kell elintéznie.²¹¹

Hamarosan a Liberális Párt kezdett határozott akcióba. Küldöttségük felkereste a polgármestert; táviratot küldtek Gömbös Gyulának és Hóman Bálintnak; felkérték Körmendy Mátyást, Rassay Károlyt és Kéthly Annát, továbbá begavári Back Bernátot, hogy tegyenek lépéseket az egyetemi zavargások megfékezésére.²¹²

Mivel a Délmagyarország határozottan állást foglalt a tüntetőkkel szemben, a jobboldali diákok kövekkel bezúrták a kiadóhivatal ablakait.²¹³

Ekkor már az egyetem vezetése is kénytelen volt szembehelyezkedni a tüntetőkkel. Széki rektor kijelentette, hogy az egyetem tanári kara a gettó-szakaszt jogi, és etikai—méltányossági szempontból egyaránt helyteleníti,²¹⁴ a bajtársi szövetségek mégis zavar-talanul megkezdhették a gettó-szakasz végrehajtását. December 7-én kikergették az egyetemi épületekből a zsidó hallgatókat.²¹⁵ Néhány nap múlva a Szukováthy-téren a bajtársi egyesületek mintegy 600 tagja gyűlést tartott. Itt megjelentek a pécsi bajtársi szervezetek kiküldöttei is. A gyűlésen ún. 30-as bizottságot választottak. Feladatává tették a diákok mozgalmának irányítását, továbbá a kapcsolat tartását a pesti, debreceni és pécsi egyetemi bajtársi szövetségekkel. A résztvevők fogadalmat tettek, hogy alávetik magukat a bizottság határozatainak. Ugyanezen a napon a jobboldali diákok az Idegklinika előadásain is érvényesítették a gettó-szakaszt.²¹⁶

A helyzet csak 1934 január elején nyugodott meg, amikor is az egyetemi tanács feloszlatta a 30-as diákbizottságot.²¹⁷ A Turul Szövetség pedig — aligha véletlenül — éppen akkor részesült a miniszterelnökségtől a főispán közbenjárására 1000 P államsegélyben.²¹⁸

²⁰⁸ Dm. 1933. nov. 22.

²⁰⁹ Dm. 1933. dec. 2.

²¹⁰ Dm. 1933. dec. 5.

²¹¹ Dm. 1933. dec. 6.

²¹² SZÚN 1933. dec. 6.

²¹³ Dm. 1933. dec. 7.

²¹⁴ SZÚN 1933. dec. 7.

²¹⁵ Dm. 1933. dec. 8.

²¹⁶ Dm. 1933. dec. 12.

²¹⁷ Dm. 1934. jan. 9.

²¹⁸ CsmL I. Fpi Lev. 970/1934.

A bajtársi szövetségek szervezésében (a Szegedi Új Nemzedék szerkesztőségének közreműködésével) a Katolikus Házban folytak az ún. ifjúsági szociális parlament előadásai. Néhány előadó neve és előadás címe is sok mindent elárul irányzatukból: Fehér István újságíró, a Szegedi Új Nemzedék munkatársa Szemben az osztályharcral; Mester János egyetemi tanár. A fasiszta Olaszország; Oláh György hírlapíró A nemzeti szocialista Németország; Fehér István Faj és vallás stb.²¹⁹

Gömbös győzelmét az 1935. évi parlamenti választásokon a politikai élet további jobbratolódása követte Szegeden is. Ez év végén ismét romboló diáktüntetések kezdődtek. A hallgatók egy csoportja a Kossuth Lajos sugárúti Anatómiai Intézetből eltávolította a zsidó diákokat. A tüntetések az utcán folytatódtak. A tüntető csoport először Az Est c. lap szegedi kiadóhivatala elé vonult, és kövekkel zúzta be a kirakatablakokat. Ezután a detektívek és kerékpáros rendőrök szemeláttára a Délmagyarország Aradi utcai kiadóhivatala előtt sorakoztak fel, mi több, bezúzták a hivatal ajtaját, ablakait.

Ekkor váratlan fordulat következett be. A rendőrök nem a rendzavarókat tartóztatták le, hanem Pásztor Józsefet, a lap főszerkesztőjét állították elő. A bajtársi szövetségek Ditrői Gábor rektor előtt ártatlanságukat hangoztatták, ami természetesen most sem volt igaz. Este egy csoport diák megtámadta azt az autót, amely Az Est példányait szállította, és többszáz újságot elégették a központi egyetem kertjében.

Ezt követően újabb ostromot kíséreltek meg Az Est, a liberális bulvárlap irodája előtt, de ezúttal a rendőrök kardlappal oszlatták szét őket. Ditrői rektor ekkor nyilatkozatot tett közzé, amelyben az egyetem bezárásával fenyegette meg az egyetemista tüntetőket.²²⁰ Másnap kisebb mértékben ugyan, de folytatódtak a zavargások. Mintegy 150–200 főnyi csoport bevonult a központi egyetem épületébe, ahol a rektor szokás szerint nyugalomra intette őket. Este mégis felvonultak a Délmagyarország nyomdája elé, és ismét betörték az ablakokat.²²¹ A hatóságok és a rendőrség rendkívül elnéző magatartása magyarázza a jobboldali diákmegmozdulások gyakoriságát. Ha néha mégis beavatkoztak, ez a tüntetéssel együtt járó anarchia, nem pedig a megmozdulások politikai céljai ellen irányult.

A Rassay-párt az eseményekről nyilatkozatot tett közzé. Hangsúlyozta: „A Független Nemzeti Balpárt alkotmányos érületéhez híven s a mindenkit kötelező törvénytisztelet nevében felemeli tiltakozó szavát bárhonnán sugalmazott és bármilyen célból megrendezett minden olyan mozgalom ellen, amely a törvényben biztosított és az állam alapját képező szabadságjogokkal, polgári jogegyenlőséggel ellentétben áll, s a jogrend uralmát veszélyezteti.”²²² A liberális párt egyébként helyes fellépése persze egyenlőségjelet tett a rendet bármilyen irányból zavaró fellépések között.

1935 decemberében az Emericana, a DEFHE és a SZEFE (DEFHE = Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, SZEFE = Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete) memorandumot terjesztett az egyetem tanácsa elé, amelyben azt kérte, hogy a tanácstermekben a már kitűzött magyar címer mellé a keresztet is tegyék ki.²²³ A kérést a következő év februárjában a tanács teljesítette.²²⁴

²¹⁹ CsmL I. Fpi Lev. 1290/1934.

²²⁰ Dm. 1935. nov. 21.

²²¹ Dm. 1935. nov. 22.

²²² Dm. 1935. nov. 24.

²²³ Dm. 1935. dec. 15.

²²⁴ Az egyetemi tanács így indokolta döntését: „A kereszt kifüggesztéséből nem vonható le következtetés az egyetem állami jellege ellen, illetve a bevett vallásfelekezetek egyenjogúsága ellen.” (Dm. 1936. febr. 21.)

A katolikus szervezetek élénkülését mutatta a Foederatio Emericana bölcsész-blokkjának 1936 márciusi gyűlése is, amelyen Ditrői rektor mellett részt vett és elnökölt Kogutowitz Károly ismert jobboldali egyetemi tanár, Berecz János professzor, a Katolikus Kör elnöke, Vinkler Elemér, valamint Csík László, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt egyik vezetője. Kogutowitz az egyetemi ifjúságra az Alföldön váró feladatokról beszélt, Zvezdovics Imre minorita atya a keresztény sajtót propagálta, Falcione Lóránt kijelentette, hogy minden tekintetben a katolikus vallást kell előtérbe helyezni. Hoppál Mihály szerint az Emericana 10 000 példányban kinyomtatta a keresztény iparosok és kereskedők névjegyzékét, hogy a diákság ezeknél vásároljon, Jenei István, a Szent István Társulat igazgatója az Actio Catholica üdvözlétét tolmácsolta, Csík László pedig kijelentette, hogy a „keresztény Magyarországnak” a gazdasági hatalmat kell megszereznie, mielőtt a politikai hatalmat kézbeveszi.²²⁵

1936 szeptemberében a bajtársi szövetségek újra kinyilvánították forradalomellenességüket. 5–600 hallgató részvételével gyűlést tartottak a spanyol népfront ellen, Franco fasisztái mellett. Erdélyi László rektor, a konzervatív szellemű történészprofesszor kijelentette: „... nem lehet megengedni semmilyen körülmények között azt, hogy a megcsonkított ország testébe, újra befészkelje magát 1918 szelleme.” (Erdélyről azonban meg kell jegyeznünk, hogy következetesen szembefordult az antiszemita atrocitásokkal az egyetemen.)

A gyűlésen résztvevő diákok ezután feliratban fordultak a belügyminiszterhez, amelyben többek között a Népszava betiltását követelték. Táviratban üdvözölték Franco tábornokot is.²²⁶

A Turul Szövetség 1936. évi szegedi „táborozásán” megjelent a szélsőjobboldal három országosan ismert exponense Rajniss Ferenc, Oláh György és Milotay István személyében. A gyűlésen nyilaskeresztesek is részt vettek. A felszólalók dühödt szocialista-, kommunistaellenes és antiszemita kirohanásokat tettek, majd éltették Hitler diktatúráját.²²⁷

Gömbös idején még inkább felfokozódott a revíziós propaganda is. Ebbe a kampányba még a Szociáldemokrata Párt is bekapcsolódott, bár frazeológiájából hiányzott az uralkodó osztályok agitációjában oly nagy szerepet játszó, más népek elleni uszítás és gyűlöletkeltés. Egyedül az illegalitásban tevékenykedő kommunisták mertek szembeszállni a revíziós, sovinszta, irredenta hullámmal.

Szeged ezúttal is különleges feladatot kapott a revíziós fellépésben. Nemcsak abban a tekintetben volt sajátos e szerep, hogy — amint arra már utaltunk — „a Balkán felé kellett reprezentálnia a magyar kultúrfölényt”, hanem a városnak sajátos funkciója volt a Nyugat-Európának szóló revíziós propagandában is. Erre Szegedet alkalmassá tette, hogy a város közel volt a trianoni határhoz, és viszonylag fejlett kulturális étellel rendelkezett.

E fejlemény megértéséhez utalnunk kell a magyar uralkodó körök egy jelentős csoportjának szívós reményeire, amelyeket Angliához fűztek a húszas évek végén és és a harmincas évek derekáig. Angol politikusok ugyanis időnként tettek bizonyos homályos, kétértelmű vagy pusztán altruisztikus jellegű kijelentéseket az első világ-

²²⁵ Dm. 1936. márc. 10.

²²⁶ Dm. 1936. szept. 25.

²²⁷ Milotay kijelentette: „A magyar milliók a zsidók igája alatt nyögnek. Bennünket — reformereket — azok támadnak, akik ennek a kisebbségnek a szolgálatában állnak, tehát a liberálkapitalisták és a szociáldemokraták.” Oláh György a zsidókat rémhírterjesztéssel vádolta. Rajniss ezt mondta: „A nagy történelmi hiba akkor történt, amikor a szegedi ellenforradalom karabélyos fiataljaitól a kitanult öreg politikusok vették át az országot. Az új magyarságnak rohadt liberális szellem helyett katonai szellemre van szüksége.” (Dm. 1936. máj. 24.)

háborút lezáró békék részbeni módosításának bekövetkező időszereúségéről. Ennél is makacsabb illúziók kapcsolták a revízió angoltbarát híveit a dúsgazdag és reakciós újságkirály, Rothermere lord látványos fellépéséhez, aki sajátosan a trianoni béke megváltoztatása mellett tört lándzsát. Fellépése lényegében magánjellegű volt, de ez nem zavarta különösebben a revíziót áhító és a várakozások mámorában tevékenykedő politikai köröket. Rothermere-t szinte államfőnek kijáró ovációval fogadták magyarországi látogatásai során, mint aki „zsebében hozza a létkérdés megoldásának kulcsát.” Szegedi ünneplése pedig szinte egy jól szervezett gyarmati hűségfogalomhoz hasonlított annak minden rekvizitumával.

Időközben a brit parlamentben egy ún. magyarbarát képviselőcsoport alakult meg, amelynek ingadozó létszáma egyszer-egyszer a száz főt is meghaladta. Ez a körülmény ismét magasta lobbantotta a brit politika iránti illúziókat Magyarországon. Nem tudták vagy nem akarták észrevenni, hogy a hivatalos brit politika számára csak kisegítő szerepet tölthettek be ezek a látszatra szabad külpolitikai tájékozódással fellépő képviselők, akiknek szerepében éppen az illúziókeltés volt a döntő mozzanat, hogy bűvkörükben tartsák a távoli kelet-európai országok egyes vezető köreit. Hiszen a magyarral párhuzamosan „jugoszlávbarát” képviselőcsoport is működött, nem is szólva a prominens „csehszlovák-pártoló” parlamenti képviselőkről. Ezek a képviselőcsoportok természetesen mindenekelőtt az angol külpolitikát segítették csökkenő délkelet-európai befolyásának megtartásában.

A magyarbarát képviselők a revíziós kampány egy-egy hullámában nagy számban látogattak Magyarországra, amikor a szó szoros értelmében tejben-vajban fürösztölték őket. Ilyenkor egyik legfontosabb vidéki állomásuk rendszerint Szeged volt. Kivitték őket a trianoni határhoz, megmutatva nekik, hogy a tulsó oldal is Magyarország volt, és hogy a határ másik oldalán ugyanolyanok a házak, a fák, a megművelt földek, mint ideát.

Magyar ruhába öltözött lányok virágcsokrokat nyújtottak át nekik, az úriaszszonyok régi nagyasszonyi öltözékben pompáztak, magyaros díszlakomákat csaptak. Az idecsöppent angol parlamenti képviselők a tokaji bor és a kecskeméti barackpálinka zamatainak élvezése közben minden felelősség nélkül, de annál határozottabban mondták el dikcióikat Trianon ellen, és bizonyára szép emlékeik közé sorolták „e tüzes és nagyszívű keleti nemzet” vendéglátását. Persze e látogatásoknak csupán a felszíne kelthetett a groteszk humorra fogékonyak arcán mosolyt. Mélységesen felháborító volt viszont, hogy a nyomorgó ország pénzét megalázó, felelőtlen és egyben haszontalan akciókra költötték. Még ennél is tragikusabb volt, hogy ezzel a délibábos külpolitikai orientációval szemben alternatívaként csak a fasiszta nagyhatalmakat, Olaszországot és Németországot állították uralkodó osztályaink.

1932 júliusában pl. Ramsdale angol képviselőt látta a város vendégül, aki nyilatkozatában elmondotta, hogy az angol képviselők egy tekintélyes csoportja támogatja a magyarok revíziós törekvéseit.²²⁸ 1933 májusában húsz holland újságíró érkezett Szegedre a Revíziós Liga meghívására.²²⁹ Júniusban Szegeden tartott előadást Llewellyn Jones angol képviselő, aki az angol parlamentben is állást foglalt a trianoni béke revíziója mellett. Szegedi beszédében kijelentette, hogy „a mai válság revízió nélkül nem oldható meg.”²³⁰ A törvényhatósági közgyűlés Tonelli Sándor javaslatára táviratban köszöntötte Robert Gower angol képviselőt, aki az alsóházban mozgalmat kezdemé-

²²⁸ Dm. 1932. júl. 19.

²²⁹ CsmL I. Pmi E. 2361/1933.

²³⁰ Az angol képviselő továbbá hangsúlyozta: „...a Trianonban megcsonkított Magyarország visszanyeri majd régi erejét és fényét.” (Dm. 1933. jún. 4.)

ményezett a trianoni béke felülvizsgálására, és a gondolatnak 104 képviselőtársát nyerte meg. Gower augusztus közepén válaszolt a táviratra, és megköszönve a város üdvözlését ismét leszögezte, hogy a revízió mellett van.²³¹

Ősszel megint Llewellyn Jones volt a város vendége,²³² egy év múlva pedig Rhys Davies angol képviselő látogatott a városba. A Revíziós Liga gyűlésén elmondotta, hogy a magyar ügy az angol alsóházban állandóan napirenden van. Azt ajánlotta a magyar nemzetnek, hogy „békés szándékait továbbra is tartsa fenn”.²³³ 1935 szeptember közepén francia képviselők egy csoportja érkezett Szegedre Xavier Vallat-nak, a párizsi kamara francia—magyar csoportja elnökének a vezetésével. A vendégek megtekintették a trianoni határt, és látogatást tettek az országzászlónál is.²³⁴

1936 nyarán a szegedi egyetem díszdoktorává avatta Sir Robert Gower és Rhys Daviest a revízió érdekében kifejtett tevékenységükért.²³⁵

Tehát, mint kitűnik, a revíziós propaganda nem korlátozódott csupán az angolokra: tulajdonképpen olyan külföldi személyiségeket igyekeztek a magyar területi revízió szolgálatába állítani, akiknek valamilyen befolyást tulajdonítottak. És mint-hogy Szeged a revíziós propagandatevékenység egyik legfontosabb vidéki centruma volt, híven megmutatta az egész kampány módszereit, eszközeit, hatósugarát — és természetesen illúzióit.

A revízió ügyének középpontba állítása alkalmas volt „ködösítésre”, a társadalom valóságos bajainak elkendőzésére. Erre multhatatlanul szüksége is volt az uralkodó köröknek, hiszen a súlyos gazdasági problémák nagy megpróbáltatások elé állították a dolgozókat. Erről beszélt Kéthly Anna is az SZDP 1933. január 15-én tartott nagygyűlésén. Ekkor a szokásos módon bírálta a kormányt; ez alapján nem volt nehéz feladat legalábbis, ami a baljós politikai és szociális jelenségek sokaságát illeti. Kéthly joggal hivatkozott arra, hogy csökken a vásárlóképeség, zuhan a fogyasztás. A kormányzat pazarló gazdálkodást folytat, a befolyt adókból a lakosság csak morzsákat kap vissza. Gömbös kormányzásához nagy reményeket fűztek, mondván, nem baj, hogy nem demokrácia, hanem fasizmus jön, fő az, hogy jól éljünk. De meg kell tanulni, a kisemberek élete attól függ, van-e beleszólásuk a politikába. AZ SZDP azonban soha nem Gömbös szavait nézte, hanem azokat az erőket, amelyekre ő támaszkodni akart. Ettől a rendszertől nem várható a kartellek letörése, a költségvetés lefaragása, a mammutfizetések és az álláshalmozás megszüntetése. Beszédének végén, mint már annyiszor, Kéthly a kivezető utat az általános és titkos választójogért folytatott küzdelemben jelölte meg.²³⁶

A kormány 1933 februárjában hozott újabb adóemelési intézkedései már nemcsak a szociáldemokratákat készítették ellenállásra. Tiltakozott a Kereskedők Szövetsége, az ipartestületek és a Lloyd Társulat. A Kereskedők Szövetsége egyenesen megdöbbenését fejezte ki az újabb adóemelések miatt.²³⁷

Ez a fokozódó ellenzéki hangulat nyomta rá bélyegét a IX. kerületben megtartott törvényhatósági pótválasztásra is. A pótválasztás előzménye az volt, hogy

²³¹ A törvényhatósági közgyűlés e határozata szembeszegült a kormány állásfoglalásával. Keresztes-Fischer belügyminiszter ugyanis egyik leiratában felhívta Baranyi Tibor főispán figyelmét, hogy „akadályozza meg azoknak az angol képviselőknek az üdvözlését, akik a revíziós mozgalom pártfogóivá szegődtek, mivel ez az ország jelen külpolitikai helyzetét zavarja.” (CsmL I Pmi E. B. 31/1933., CsmL I. Közgy. jkv. 1933. júl. 9., Dm. 1933. aug. 12.)

²³² Dm. 1933. nov. 26.

²³³ Dm. 1934. szept. 18.

²³⁴ Dm. 1935. szept. 15.

²³⁵ Dm. 1936. jún. 10.

²³⁶ Dm. 1933. jan. 17.

²³⁷ Dm. 1933. febr. 8.

Horváth József szociáldemokrata küldött lemondott mandátumáról.²³⁸ A március 5-re kitűzött pótválasztáson két lista indult, egyrészt az SZDP, másrészt a Rassay-párt és a kormánypárt közös listája.²³⁹ Az SZDP jelöltjei Valentiny Ágoston és Dáni János, a Rassay—NEP-jelöltek pedig Bokor Pál és Nógrády Illés voltak.²⁴⁰ Az SZDP fontos politikai kérdésnek tartotta a választást, ezért nagyarányú kampányba kezdett, hiszen az amúgy is kicsiny képviselőcsoport megfogyatkozása érzékeny veszteség lett volna.²⁴¹ Csaknem egy hónapon át gyűlésezett az SZDP; Lájér Dezső, Olejnyik József, Valentiny Ágoston, Dáni János, sőt még Kéthly Anna is bekapcsolódott a választási harcokba.²⁴² Mivel a pártnak Felsővároson nem volt helyisége, kocsmákban tartották a gyűléseket: a Mercs, a Révész és a Turcsányi vendéglőkben.²⁴³ A választás közepes részvétellel zajlott le, a 980 szavazati joggal rendelkező felsővárosi lakosból 686 járult az urnához. A szociáldemokraták munkája nem volt hiábavaló, listájuk fölényes győzelmet aratott. 448 szavazatot kapott, míg a Rassay—NEP-lista csak 238 választó bizalmát érdemelte ki.²⁴⁴ A szociáldemokrata győzelem megmutatta, hogy a párt továbbra is jelentős befolyással rendelkezik Felsővároson. De jelezte azt is, hogy Szeged dolgozóinak nagy része szemben áll a kormányzati rendszerrel. 1933 első fele a város politikai életében másféle módon is mozgalmas volt. Ekkor zajlott le a NEP szervezése, amellyel szemben elég nagy tartózkodás nyilvánult meg. A NEP a zászlóbontás után folytatta a szervezőmunkát, sőt e tevékenysége mind agresszívabbá vált. Félve, hogy a NEP-től von el embereket, brutálisan szétzúzták pl. a Kisgazdapárt Szeged-környéki szervezkedését.²⁴⁵ Az ellenzék elé egyéb módon is súlyos akadályokat gördítettek.

Ekkor alakult meg Szegeden a legitimista Nemzeti Néppárt,²⁴⁶ amely a helyi konzervatív ellenzékot erősítette. Láttuk, hogy a Frontharcos Szövetség és a Nemzeti Munkavédelmi Hivatal tevékenysége — természetesen kormánypárti célok érdekében — ugyancsak intenzívebbé vált.

A rendőrterror is erősödött a munkásmozgalommal szemben. A rendőrség, mint azt az egykorú szegedi munkásmozgalommal foglalkozó tanulmányunkban részletesen bemutattuk, két kommunista csoportot ekkor számolt fel a városban. A horogkeresztesek októberben ismét propagandát folytattak a szegedi egyetemen. Az egyetemi bajtársi egyesületek ekkor szervezték a legnagyobb antiszemita tüntetéseket. A hatóságok sorra betiltották az SZDP gyűléseit, de felléptek a liberálisok ellen is.

Rassay Károly ezért 1934 elején pártja vacsoráján fasizálódásról beszélt. Kiemelte, hogy nehéz időket él a magyar társadalom, „mindenkinek szordinót kell tenni a hangjára”. A lakosságra még nagy szenvedések várnak. Hangsúlyozta szembenállását a kormánnyal. Gömbössel azért sem ért egyet, mert bár a diktatúra ellen beszél, intézkedései a centralizmus irányába hatnak; a kormány támadást indított az önkormányzatok ellen is.²⁴⁷

²³⁸ Dm. 1933. febr. 7.

²³⁹ Dm. 1933. febr. 18.

²⁴⁰ Dm. 1933. febr. 19.

²⁴¹ Dm. 1933. febr. 21.

²⁴² Dm. 1933. febr. 25., 1933. márc. 5.

²⁴³ Uo.

²⁴⁴ Dm. 1933. márc. 7.

²⁴⁵ A Kisgazdapártot Szeged környékén Horváth János makói nyugdíjas szervezte. Deszken, Szőregen, Kiszomboron és Klárafalván összesen mintegy 170 főt sikerült megnyernie. A hatóságok azonban brutálisan közbeavatkoztak. A Független Kisgazdapárt deszki tagjait a fősztalagbíró pl. elzárásra ítélte. (Dm. 1933. júl. 1.)

²⁴⁶ Dm. 1933. aug. 8.

²⁴⁷ Dm. 1934. febr. 2.

A harc azonban 1934 nyarán még Szegeden sem dőlt el a szélsőjobb javára. Ezt bizonyította a Somogyi Szilveszter halála után a polgármesteri székért folytatott marakodás. A pályázatra jelentkezett „derzsényei” Lévai Ferenc ügyvéd, báró Tunkl Tamás főispáni titkár is, végül azonban három jelölt maradt: Pálffy József addigi helyettes polgármester, Kelemen László törvényszéki bíró és Széchenyi István ügyvéd. Mindhárman ismert figurái a szegedi politikai életnek, nézeteiket, politikai felfogásukat tekintve azonban eléggé elütöttek egymástól. Széchenyi, mint már láttuk, a NEP szegedi szervezetének volt főtitkára, Kelemen a katolikus egyház pártfogolta, Pálffy mellett viszont a nagytőke, a középpolgárság képviselői, a közhivatalnoki kar, az iparosok, kereskedők sorakoztak fel.

Néhány korábban említett hasonló mozzanattal együtt a helyi klérus állásfoglalása a polgármester-választás ügyében arra enged következtetni, hogy az egyházi körök aggályosnak vélték a Gömbös-program ama célkitűzésének megvalósítását, amely ellentmondott hagyományos elképzeléseiknek. Az pedig nyilvánvaló, hogy korántsem álltak teljes mellet a célok szolgálatában. Minden bizonnyal befolyásolta őket az a körülmény is, hogy Németországban megkezdődött Hitler „kemény vonala” az egyházi szervezetekkel szemben.

A Rassay-párt és az SZDP Pálffy Józsefet támogatta.²⁴⁸ Az ő győzelme kedvezőbbnek látszott a város szempontjából, hisz nagy rutinja volt a vezetésben.

A közgyűlés végül túlnyomó többséggel Pálffy Józsefet választotta polgármester-ré. Pálffy 124, Széchenyi 49, Kelemen 12 szavazatot kapott. Az új polgármester bemutató beszédében hangsúlyozta politikai és társadalmi függetlenségét, kijelentette, hogy a város minden polgárának, egész Szegednek a polgármestere akar lenni. Zavartalan közigazgatást ígért, az 1400 tagú tisztviselői karnak foglalkoztatásukat helyezte kilátásba, szigorú takarékossgot, az adózók terhének csökkentését is programba vette. Miután az ipar és kereskedelem fokozott támogatásáról szólt, kiemelte azt is, hogy Szegedet a kultúra, a művészet és zene kisugárzó központjává kell tenni. Végül ígérte, hogy fokozottan ügyel majd a város társadalmi és felekezeti békéjére.²⁴⁹

Ekkor került sor a polgármester-helyettes és a tanácsnokok megválasztására is. A jelöltek között volt Tóth Béla, aki Pálffyhoz hasonlóan már régóta szolgálta a várost, és nem volt nyíltan elkötelezve egyetlen politikai pártnak sem. Szabó Gézát a Vitézi Szék is támogatta. Fellepett Katona István tanácsnok is.²⁵⁰ Végül itt sem sikerült a szélsőjobboldalnak diadalt aratnia, mert a közgyűlés Tóthot választotta meg polgármester-helyettesnek.²⁵¹

A választási harc kimenetele világossá tette, hogy az egyébként engedelmes szegedi „parlament”, amelyben bizonyos határok között tere volt a demokratikus játékszabályoknak, szembefordult a teljes fasiszta diktatúra kiépítésének tervével. Pálffy győzelme természetesen nem jelentett valamiféle demokratikus megoldást, de jelölt-társaihoz viszonyítva a legkevésbé rossz megoldás volt. Az új vezetők megválasztásának kimenetele azt jelentette, hogy a kormányzati rendszer megszilárdulása Szegeden nem járt együtt Gömbös szélsőséges terveinek egyértelmű elfogadásával még az uralkodó csoportoknál és a középrétegeknél sem.

Ahogy az országos politikában, Szegeden is vihart kavart az 1934 őszen megjelent kigazdapárti választójogi tervezet. Különösen az SZDP szállt szembe a kigazdák javaslataival mondván, hogy azok mélységesen antidemokratikusak. Az SZDP

²⁴⁸ CsmL I. Fpi 1438/1934.; Dm. 1934. júl. 8.

²⁴⁹ Dm. 1934. jún. 28.

²⁵⁰ CsmL I. Fpi 1401/1934.

²⁵¹ Dm. 1934. jún. 29.

nagygyűlési határozatban tiltakozott a választójog népellenes megreformálása ellen.²⁵²
A liberálisok is szembehelyezkedtek a Kisgazdapárt elképzeléseivel.²⁵³

A szegedi baloldali erők azonban mégsem bizonyultak elég erősnek ahhoz, hogy megakadályozzák a városban a jobboldal nagy előretörését és átmeneti győzelmét az 1934-es törvényhatósági és az 1935-ös országgyűlési választásokon. E politikai küzdelmek egyúttal tükörképet is tartottak Szeged társadalmára elé.

A jobboldal előretörése a törvényhatósági és az országgyűlési választásokon

A törvényhatósági választásokat az 1929. évi XXX. tc. 13. paragrafusa, továbbá a 140/1934. B. M. sz. rendelet szabályozta. A rendeletek szerint az 1929-ben megválasztott városatyák mandátuma 1930. január 1-től 1939. december 31-ig, vagyis 10 évre szólt. Összesen 72 képviselőt választottak, 36-ot azonban 1934-ben ki kellett sorsolni és helyettük újakat választani. A „demokratizmus” ezzel véget is ért, hiszen a közgyűlés további 133 tagja már nem választás útján került a törvényhatósági bizottságba. A virilis jogon megválasztott 72 képviselőt öt évre vonták be, az érdekképviseltek 36 képviselőt küldhettek azonos időtartamra. Ezenkívül voltak még az ún. örökös tagsági helyek, illetve a városi hivatalnokok mandátumai, számszerint 16. A közgyűlés összetétele tehát az alábbiak szerint alakult:²⁵⁴

Választott képviselők	72	(36 póttag)
Virilis jogon választottak	72	(36 póttag)
Érdekképviseleti mandátumok:		
Orvosszövetség	2	
Vitézi Szék	1	
Ügyvédi Kamara	2	
Közjegyzői Kamara	1	
Ipartestület, Kereskedelmi- és Iparkamara	9	(érdekképviseleti alapon ezenkívül még + 1 fő.)
Mezőgazdasági bizottság	5	
OTI	2	
Plébániák	6	
Szakszerűségi alapon	7	
Örökös tagsági helyek száma	9	
Tisztviselői városatyák	16	
Összesen	205	

Látható, hogy az egész választás tulajdonképpen szemfényvesztés volt, hiszen szavazással a képviselői helyeknek alig több mint egyharmadát lehetett csak betölteni. Az érdekképviseleti és virilis jogon megválasztottak elsőprő többséget alkottak, eleve biztosítva ezzel a hivatalos politikai irányzat túlsúlyát.

Az ilyen alapon összehívott közgyűlés a hatalmon lévők egyik politikai eszköze volt, ahol a dolgozó osztályok érdekeit legfeljebb az ínségmunka és népkonyha szintjén vették figyelembe. A közgyűlés szerepét mégsem becsülhetjük le. A törvényható-

²⁵² Dm. 1934. szept. 25.; Vö. KÖNYV: i. m. 117.

²⁵³ Uo.

²⁵⁴ Dm. 1934. aug. 25.

ság vitáiban időnként felszínre kerültek a vezető körök ellentétei, amelyek, ha alapkérdésekben nem is jelentkeztek, esetenként jelentőseknek bizonyultak. A szegedi uralkodó körök nem támogatták egyformán a kormányzati rendszert sem. Egy részük ellenezte a totális fasiszta diktatúra kiépítését. Nem lényegtelen, hogy ezeknek a nézeteknek néha nyíltan, néha burkoltan teret engedett a közgyűlési fórum. Másfelől a törvényhatósági közgyűlés, ha korcs formában is, a városi autonómiát jelképezte a központi hatalommal szemben, és ennek lehet némi jelentősége, különösen olyan időszakban, amikor a központi hatalom túlzott kiterjeszkedésének, korlátlan megvalósításának ez is gátja lehetett. Az SZDP részvétele a közgyűlés munkájában, bár gyakran felemás módon érvényesült, lehetővé tette, hogy időnként valamelyest előtérbe kerüljenek a munkásosztály és a szegényparasztság bajai. A közgyűlésnek az is jelentősége volt, hogy itt dolgozták ki a városfejlesztési programokat, és előterjesztették a költségvetést.²⁵⁵

A közgyűlés tagjai közül állandó bizottságokat (közigazgatási, mezőgazdasági, kulturális, iskolaügyi stb.) választottak, amelyek a város életének irányításában fontos szerepet töltöttek be. Talán még a közgyűlésnél is jelentősebb szerv volt a tagjaiból választott operatív testület, a kisgyűlés, amelyben valamennyi politikai párt helyet kapott.

A törvényhatósági választásokat előkészítő politikai küzdelem már október elején megindult. Az SZDP képviselői joggal tették szövé, hogy a szavazókerületeket a kormánypárt, a jobboldal javára állapították meg. Ráműtették, hogy törvényhatósági kerületenként nagyok az aránytalanságok a választók számában. Vannak olyan kerületek, amelyekben már 4—500 választóra esik egy törvényhatósági bizottsági mandátum, és vannak olyanok, amelyekben csak 900—1 000 választó jut egyetlen képviselőre. A XVII. választókerületbe tartoznak pl. a külső lakótelepek. Itt sokkal kevesebbet ér egy választó szavazata, mint pl. az V. kerületben (Belváros). A szociáldemokraták kérték, hogy a telepek lakóinak ne kelljen kilométeres utat megtenni, hogy szavazhassanak. A közgyűlés elvetette az indítványt.²⁵⁶

A választás első fázisa a közgyűlési képviselők felének kisorsolása volt.²⁵⁷ A sorsolást választókerületenként ejtették meg. Ezek politikai pártok és csoportosulások

²⁵⁵ Uo.

²⁵⁶ CsmL I. Közgy. jkv. 1934. okt. 6.

²⁵⁷ *A megmaradt törvényhatósági bizottsági tagok*

Választó- kerület	Név	Választó- kerület	Név
I.	dr. Dettre János	XIII.	Ablaka György
	dr. Pap Róbert	XIV.	Homola Rezső
II.	Karácsonyi Guidó	XV.	Madarász János
III.	Ottovay Károly		Denk János
IV.	Bakó László	XVI.	Kószó József
V.	Kiss Géza	XVII.	dr. Veress Gábor
VI.	Török Béla		Hódy Ferenc
VII.	dr. Csetnek Lajos	XVIII.	ifj. Ábrahám Imre
			Guczi József
VIII.	dr. Kogutowitz Károly		Tanács Sándor
		XIX.	Fodor István
IX.	Lájer Dezső	XX.	Ábrahám Ferenc
X.	Forgách István	XXI.	Balogh Tibor
	Török Ferenc	XXII.	Tanács Vendel
XI.	Olejnyik József	XXIII.	Wagner Adolf
XII.	Hunyadi-Vass Gergely	XXIV.	dr. Fajka Lajos
	Balogh Péter	XXV.	Németh József

szerint nagyrészt homogének voltak, így az erőviszonyokban a sorsolással lényeges eltérés nem következett be. Pl. a IX. választókerületben kisorsolták Valentiny Ágostont, de bennmaradt Lájér Dezső, vagy a XII. választókerületben kisorsolták a kormánypárt két exponensét, Gárgyán Imrét és Körmeny Máttyást, viszont bennmaradt két NEP-vezető: Hunyadi-Vass Gergely és Balogh Péter stb. Ott következett be valamelyes változás, ahol politikai pártok szempontjából heterogén volt a kerület. Így pl. a VIII. választókerületben kisorsolták a Rassay-párti Iritz Bélát és Szücs Imrét, viszont bennmaradt két szociáldemokrata: dr. Szamek Sára és Kakuszi József.²⁵⁸

A választási harcot leghamarább a szociáldemokraták kezdték el. 1934. augusztus 25-én a párt móravárosi vacsoráján Olejnyik József jelentette be, hogy az SZDP teljes erővel részt vesz a törvényhatósági választásokon.²⁵⁹ Szeptemberben és októberben több választói gyűlést is tartottak.²⁶⁰ A gyűléseken a párt szónokai főleg az általános helyzetet elemezték. A rókusi pártszervezet szeptember 18-i nyilvános népgyűlésén Ernst Sándor pl. a gazdasági válságnak a dolgozókra gyakorolt súlyos következményeit hangsúlyozta, majd éles szavakkal bírálta a Kisgazdapárt választójogi tervezetét.²⁶¹ Október 16-án a Munkásotthonban Adler Rezső a faszálódási folyamatról beszélt a választóknak.²⁶²

A szónokok várospolitikai kérdéseket is szóvá tettek.²⁶³ Helyesen utaltak az országos és a várospolitika közötti összefüggésekre, arra, hogy ami Szegeden történik, elválaszthatatlan az országos folyamatoktól.²⁶⁴ Bíralták a városi költségvetés népjólétre fordított részének csekély összegét.²⁶⁵ Lájér pl. egyik alkalommal kimutatta, hogy az 1933-i 545 000 P-höz képest 1934-ben a város ilyen célra már csak 359 000 P-t irányzott elő.²⁶⁶ Ernst Sándor szintén a városi költségvetés szociális tételeit kifogásolva rámutatott, hogy a törvényhatóság megtűri a nyomortanyákat, nem javítja ki az utakat, nem fedeti be a nyitott csatornákat.²⁶⁷

A szociáldemokraták választási kampánya a Belvárostól Somogyi telepig terjedt.²⁶⁸ A párt több választási irodát is megnyitott, ahol a választóknak felvilágosításokkal szolgáltak.²⁶⁹

Először a virilisek kijelölése zajlott le. Erre november 22-én került sor. A két legnagyobb párt, a NEP és a Rassay-párt közösen indult már ekkor is. Pontosan szólva csupán a Rassay-párt jobbszárnya kötött szövetséget a kormányhatalmat képviselő NEP-pel. Az összefogás alapja nyilván a néptől való félelem volt, amely az uralkodó osztályok minden csoportját és rétegét eltöltötte. A liberálisok bevallott célja volt ezen kívül, hogy biztosítsák a közgyűlésben képviselőik korábbi számárányát.²⁷⁰ Az Egyesült Polgári Pártok virilis alakulatának gyűlésén Baranyi főispán abban határozta meg a szövetkezés célját, hogy kiküszöbölődjének a választással

²⁵⁸ Dm. 1934. okt. 9.

²⁵⁹ Olejnyik hangsúlyozta, hogy a Móravárosban nagy a nyomorúság, a lakások nedvesek és egészségtelenek, az utcák porosak. A gyűlésen felszólalt Esztergályos Károly, a párt egyik országos vezetője is. (Dm. 1934. aug. 26.)

²⁶⁰ Az SZDP móravárosi pártszervezetének 1934. október 10-i választói gyűlésén Olejnyik a szociáldemokrata törvényhatósági bizottsági frakció tevékenységét méltatta, amelyet a dolgozók érdekében fejtett ki. (Dm. 1934. okt. 12.)

²⁶¹ Dm. 1934. szept. 20.

²⁶² Dm. 1934. okt. 18.

²⁶³ Dm. 1934. szept. 20., 1934. okt. 18., 1934. okt. 19., 1934. okt. 26.

²⁶⁴ Uo.

²⁶⁵ Uo.

²⁶⁶ Dm. 1934. szept. 20.

²⁶⁷ Dm. 1934. okt. 18.

²⁶⁸ Dm. 1934. okt. 4., 1934. okt. 11., 1934. okt. 9., 1934. okt. 26.

²⁶⁹ Dm. 1934. máj. 24., 1934. okt. 16., 1934. nov. 9., 1934. nov. 18.

²⁷⁰ Dm. 1934. nov. 18.

együttjáró társadalmi ellentétek, esetleges felekezeti harcok, tehát teljesebbé válják a polgári koncentráció.²⁷¹

(Meg kell jegyeznünk, hogy az ilyen alkalmi helyi együttműködés tulajdonképpen ellentmondott a Rassay-párt országos vonalának, amely ebben az időben már egyértelmű ellenzékiiséget jelentett a kormányzattal szemben.)

Baranyiek azért indultak együtt a liberálisokkal, mert féltek, hogy felborul az uralkodó osztályok nemrég megvalósított egysége. Pap Róbert, a Nemzeti Szabadelvű Párt titkára azt emelte ki, hogy pártja a város békéje érdekében szövetkezett a NEP-pel, bár „az országos politikában a két párt élesen szembenállt egymással”.²⁷² E szavak nem nyugtatták meg a liberális érzelmű választókat, ezért a virilis választás előestéjén a Rassay-párt vezetőinek nyilatkozatban kellett magyarázatni a választási blokk megalakítását, ami a párt korábbi szólamaival éles ellentétben állt. A nyilatkozat hangsúlyozta, hogy a párt városi ügyekben sohasem követett „öncélú, tisztán pártszempontból irányított politikát, nem állt szemben mereven más pártokkal”. Ez valóban igaz, hiszen a liberálisok jobbszárnya mindig kereste az együttműködést az uralkodó osztályok más csoportjaival.²⁷³

A virilis választás eredményeként a törvényhatósági közgyűlésbe jutott Szeged burzsoáziájának, a hivatalnoki karnak, a klérusnak és az értelmiségnek a felső rétege. A város politikai életének irányítása tehát továbbra is kezükben maradt. Virilis jogon a következők kerültek a törvényhatósági bizottságba:²⁷⁴

Az I. kúriából: Glattfelder Gyula, Ábrahám Ferenc, Adler Rezső, Bruckner Ede, Csányi Mátyás, Erdélyi András, Faragó Lajos, Gál József, Gróf Árpád, Grüner István, Kertész Béla, Korányi Jenő, Kovács József, Lippai Imre, Máriaföldy Márton, Pick Jenő, Singer István, Szivessy Lehel, Temesváry József, Tóth Jenő, Turóczy Mihály, Varga Mihály, Wagner Ferenc, Wolf Miksa.

A II. kúriából: Vinkler Elemér, Báló István, Bereczk Péter, Biedl Samu, Borbély József, Curry Richárd, Csikós Nagy József, Dobai Gyula, Eisner Manó, Gál Ferenc, Gárgyán Imre, Grosz Marcell, Kolthay Alajos, Löffner György, Moldván Lajos, Pártos Ernő, Reitzer Miklós, Salgó Péter, Schultz Károly, Széchenyi István, Vadász János, Vékes Bertalan, Wolf Endre, Zsemler Károly.

A III. kúriából: Széll Gyula, Ludányi Bay Bertalan, Csehó Károly, Csurik János, ifj. Deák János, Dobó Imre, Gál Miksa, Hullman András, Juhász István, Juhász János, Keller Mihály, Kolozs Lajos, May Gyula, Muntyán Valér, id. Nyáry György, Schmidt József, Schwartz Béla, Sebestyén József, Sőregi Mátyás, Szentkúti Viktor, Székely Ferenc, Szűcs Béla, Tonelli Sándor.

Az uralkodó osztályok egy tekintélyes, főként nagyiparosokból és nagykereskedőkből álló csoportja a választások idején elhatározta magát még a polgári pártoktól is, és megalakította a Virilisek Gazdasági Pártját.²⁷⁵ Vezetőik közé olyan ismert tőkések tartoztak, mint Vétes Miksa, Fenyő Mátyás, Szígyártó Albert, Markovics Szilárd, Adler Rezső, Mihályi Adolf, Varga Dezső és Bartha Dezső.²⁷⁶

Az időleges pártalakulás kifejezte az uralkodó körök egymás közötti politikai ellentéteit. A Virilisek Gazdasági Pártja gyűlésén Szakács József bírálta a város közigazgatását, majd hangsúlyozta, hogy pártját „a tiszta közérdek” vezeti tevékenységében. Szígyártó Albert Szeged földbérpolitikáját vette célba, Fenyő Mátyás pedig arról szólt, hogy a város parlamentjének politikai szempontból nem sok értelme van.

²⁷¹ SZÚN 1934. nov. 18.

²⁷² Uo.

²⁷³ Dm. 1934. nov. 23.

²⁷⁴ SZÚN 1934. nov. 23.

²⁷⁵ Dm. 1934. nov. 22.

²⁷⁶ Uo.

Markovics Szilárd kijelentette, hogy pártjuk tisztán gazdasági problémákkal foglalkozik.²⁷⁷

A Virilisek Gazdasági Pártja a választások idején némileg „balfelé” csúszott. Néhány tagja, pl. Markovics, Adler vagy Palócz Sándor csatlakoztak a baloldali szövetkezéshez is.²⁷⁸

Az Egyesült Polgári Pártokkal szemben a Szociáldemokrata Párt és a baloldali liberálisok szövetkezése, az ún. Városi Balpárt állt. A Balpárt 1934. október 26-án bontott zászlót. Az alakuló gyűlésen Kéthly Anna hangsúlyozta, hogy jól átgondolt harci szövetségről van szó. A mindennapok egészségügye, a szociális gondoskodás, a kulturális tevékenység, a hétköznapiak gazdálkodása a városháza feladata. Kijelentette, hogy a baloldali polgárság a munkásság „természetes szövetségese”. Kiemelte, hogy a szociáldemokrata törvényhatósági bizottsági tagok eleget tettek feladatuknak: jó tárgyszeretéről, lelkiismeretességéről, szociális érzékről és bátorságról tettek tanúságot. A centralizmus növekedését bírálva hangsúlyozta, hogy az önkormányzatokat összefogással meg kell védeni.²⁷⁹

Pásztor József arról szólt, hogy a rendszert inségebéd és szükségmunka jellemzi. Szegeden 3—4000 család nyomorog. Feltette a kérdést: mi legyen a városházi ellenzék szerepe? Így válaszolt: „Fejleszteni Szegedet, erőssé duzzasztani, kormánykörök részéről tapasztalható el- és fel nem ismerések, sőt jóindulatú semlegesség ellenére is kiemelni a többi város fölé. ... A lakosság megbecsüléséről, megélhetéséről, boldogulásáról és gyarapodásáról fokozottan kell gondoskodni. ... A vízvezeték mindenhol ki kell terjeszteni. El kell érni, hogy egészséges lakás és tiszta tej mindenkinek jusson. Harcolni kell a tüdővész és a trachoma ellen. Csatornázást, utcakövezést, villanyt mindenhol követelünk. Nyugodt gazdaságot, nagyszabású idegenforgalmat kívánunk teremteni.”²⁸⁰

Lájer Dezső a választás nyilvánvaló antidemokratizmusát hangoztatta kiemelve, hogy 205 tagú törvényhatósági bizottságba 42 000 választó csak 72 képviselőt választhat.²⁸¹

E zászlóbontás után nagyszabású balpárti agitáció bontakozott ki. A gyűléseken a szociáldemokraták és a baloldali liberálisok egyaránt felszólaltak.²⁸² Utóbbiak legjelentősebb képviselői Pásztor, Adler, Markovics, Palócz mellett Iritz Béla, Dobó Ignác, Tóth László, Kovács István, Landesberg Jenő, Polgár Péter, Juhász György, Dobóczky József, Lantos Béla stb. voltak.²⁸³

A gyűléseken érintették az általános kérdéseket is. A polgári beállítottságú szónokok is nagyjából az SZDP platformján foglaltak állást a nemzetközi politika kérdéseiben csakúgy, mint a hazai fejleményekkel kapcsolatban.²⁸⁴

Az egyik balpárti gyűlésen Lájer arról szólt, hogy a szociáldemokrácia Angliában és a skandináv országokban tör előre. A választási rendszert most is antidemokratikusnak bélyegezte. Aki ezzel szemben áll, a Balpártra szavaz, hogy megfelelő erős ellenzék legyen a városi parlamentben.²⁸⁵

²⁷⁷ Dm. 1934. nov. 18.

²⁷⁸ Dm. 1934. nov. 29.

²⁷⁹ Dm. 1934. nov. 8.

²⁸⁰ Uo.

²⁸¹ Uo.

²⁸² A Balpárt december 4-i választói gyűlésén Lájer arról beszélt, hogy a tuberkulózis főleg a külvárosokban pusztít. Szóvá tette a paprikatermesztők nehéz helyzetét, végül kemény szavakkal bírálta a frontharcosok szervezkedését. (Dm. 1934. dec. 6.)

²⁸³ Dm. 1934. dec. 2.

²⁸⁴ Dm. 1934. dec. 4.

²⁸⁵ Dm. 1934. dec. 6.

A szónokok keményen bírálták a törvényhatósági közgyűlés, a városi vezetés tevékenységét, politikáját, főleg a népjólét vonatkozásában.²⁸⁶ Müller Dezső gyűlésen hívta fel a figyelmet, hogy az öt évvel ezelőtt tett ígéreteket sem a kormánypárt, sem pedig az ún. Külvárosi Párt nem teljesítette.²⁸⁷

Kéthly Anna egy másik alkalommal (novemberben) munkaalkalmak megteremtését, az égető városrendezési problémák megoldását sürgette. Rámutatott, hogy Szegeď külvárosaiiban nincs villany, víz, és nedvesek a lakások,²⁸⁸ elviselhetetlen a nyomor. Iritz Béla egy pártvacsorán a Felsőváros elhanyagoltságát tette szóvá, a nyitott csatornákat, árkokat, rosszul világított utcákat, vízhiányt és csatornázatlanságot.²⁸⁹ Más balpárti szónokok is hasonló szellemben agitáltak, megemlítették, hogy a törvényhatóságokba nem szavazógépek kellenek, támadták a frontharcosok baloldalt bomlasztani szándékozó terveit stb.²⁹⁰

A balpárti szónokok propagandája sokszor nacionalista színezetű volt. Harsányan átkozták Trianont, és ezzel akaratlanul is az uralkodó osztályok malmára hajtották a vizet, akik a trianoni békét tüntették fel a társadalmi gondok, problémák legfőbb, szinte egyetlen gyökerének.²⁹¹

A Szövetkezett Városi Balpárt tehát jól szervezett, főleg külvárosokra kiterjedő kampányt folytatott a választók megnyerésére. Ez az agitáció azonban mégsem jutott el a telepi, valamint a tanyai választókerületek többségébe. Ez később a választási eredményekben tükröződött is. A Balpárt a legtöbb tanyai kerületben nem is indított jelöltet. Ebben világosan felismerhető a polgárság és a szociáldemokraták húzódozása a paraszti tömegektől. A választási munka csak kis mértékben terjedt ki olyan kerületekre, ahol az Egyesült Polgári Pártok győzelme bizonyosnak látszott. Ilyen volt mindenekelőtt a Belváros.

A szociáldemokraták és a baloldali polgárság általában jól ítélte meg a város helyzetét, a megoldásra váró feladatokat, jószándékú programot adtak a nyomor felszámolására. A súlyos társadalmi bajok bírálatát azonban vagy nem, vagy pedig csak reformista módon kapcsolták össze a kormányzati rendszer éles és sokoldalú támadásával. Ezzel együtt viszonylagos választási kudarcuk elsősorban nem az előkészítés gyengeségeinek, hanem mindenekelőtt a választás antidemokratizmusának volt betudható.

Az Egyesült Polgári Pártoknak a választók megnyeréséért érthetően kisebb intenzitású agitációt kellett folytatniuk. Az EPP választási harcát Shvoy Kálmán irányította.²⁹² Shvoy bevonása kétségkívül sikeres döntés volt, hiszen az ő határozottsága, egységbontók elleni fellépése, képessége, hogy a döntő pillanatban összefogja a különböző csoportokat, most nélkülözhetetlennek bizonyult.

A polgári pártok a választói gyűléseken főleg várospolitikai kérdéseket hoztak szóba,²⁹³ viszont nem nagyon nyilatkoztak az országos politikáról, legfeljebb azt hangsúlyozták, hogy a polgári pártok választási győzelme itthon és külföldön egyaránt

²⁸⁶ Uo.

²⁸⁷ Dm. 1934. nov. 11.

²⁸⁸ Dm. 1934. nov. 13.

²⁸⁹ Dm. 1934. nov. 18.

²⁹⁰ Dm. 1934. nov. 27.

²⁹¹ Dm. 1934. okt. 26.

²⁹² CsmL I. Fpi Lev. 203/1935.

²⁹³ Az Egyesült Polgári Pártok november 23-i választói gyűlésén Shvoy arról beszélt, hogy a NEP újszegedi jelöltjei azért papok, mivel itt a legerősebb a katolikus hitélet. Ezután várospolitikai kérdéseket tett szóvá. Széchenyi István hangsúlyozta, hogy a nemzeti egységet már csak külpolitikai okok miatt is dokumentálni kell a törvényhatósági választásokon. (SZUN 1934. nov. 25.)

erősíteni a kormány pozícióit.²⁹⁴ Ami a külföldet illeti, erre annál inkább szüksége lehetett a kormánynak, mert időközben a marseille-i merénylet miatt a külső támadások keresztüztübe került. A Gömbös-féle kormányzati rendszer feltűnő dicsőítését a Rassay-párttal kötött választási paktum sem tette lehetővé a kormánypártiak számára.

A polgári pártok jelöltjei természetesen most sem fukarkodtak az ígéretekkel. Választási gyűléseiken a szónokok a közterhek csökkentését, igazságos és arányos elosztását, a kereskedelem szabadságának biztosítását, munkaalkalmak teremtését, az algyői híd felépítését, a tanyai úthálózat megjavítását, a városi közművek kiépítését ígérték.²⁹⁵

Tanyán az is javította a polgári pártok esélyeit, hogy Rassay jól időzítette szokásos évi inségadományát. Az ajándékozás egybeesett a választási harc végkifejletével. Az adomány értéke, nyilvánvalóan propagandisztikus megfontolásból, most jóval nagyobb volt, mint a korábbi években bármikor.²⁹⁶ Az ellenzéki pártvezér így segítette — nem is sikertelenül — az általa oly sokat bírált kormányzati rendszert.

A választási kampányban a Rassay-párt olyan ismert jobboldali politikusai, mint Pap Róbert, Dettre János, Rácz Antal mellett közismert NEP-vezetők léptek fel, közöttük Shvoy, Vinkler Elemér, Széchenyi István, Tóth Imre, Szivessy Lehel, Gárgyán Imre stb.²⁹⁷

A két nagy erő, a Városi Balpárt és az EPP mellett a választás időtartamára kisebb alkalmi szövetségek is létrejöttek. Ilyen volt a frontharcosok választási tömörülése és az ún. Fiatalok Blokkja. A frontharcos szövetség is a jobboldal növekvő aktivitását mutatta. A Fiatalok Blokkját az uralkodó körök több-kevesebb tudatossággal azért hozták létre, hogy az osztályellentéteket generációs problémák középpontba állításával igyekezzenek elmosni.²⁹⁸ (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a harmincas években sokfelől sugalmazott felfogás volt, hogy a legsúlyosabb társadalmi bajok abból adódnak, hogy az „öregek” nem adják át pozícióikat a felnövő ifjú nemzedéknek. Valósággal jelszóvá vált egy akkori színházi kasszadarab címe: „Helyet az ifjúságnak”.) Rókuson az ún. Szenessy-párt szervezkedett. E pártalakulás célja a párt „névadójának” a törvényhatósági bizottságba juttatása volt.²⁹⁹

Az ajánlások 1934. november 30-án fejeződtek be. Ezek még nem adtak reális képet a választások várható eredményéről, noha az EPP fölénye már itt is kidomborodott. Érdekes, hogy az V. választókerületben a Rassay-párt (valószínűleg a paktumnak megfelelően) külön listát indított, amellyel szemben sem a kormánypárt, sem pedig a Balpárt ellenlistát nem állított. A VII., valamint a XVI. választókerületben az EPP-nek két listája is volt.³⁰⁰

A választások antidemokratikus rendszerét a már említett tények mellett maga a választójogi törvény is aláhúzta. Az 1925. évi választójogi törvény értelmében aktív választójoga volt azoknak a férfiaknak, akik 24. életévüket betöltötték, két év óta egy helyben laktak, tíz év óta magyar állampolgárok voltak, és legalább az elemi iskola negyedik osztályát sikeresen elvégezték. A nőknél az életkort 30 évben állapították

²⁹⁴ SZÚN 1934. nov. 18., 1934. nov. 21., 1934. nov. 23., 1934. nov. 25., 1934. nov. 27., 1934. dec. 2., 1934. dec. 4., 1934. dec. 6.

²⁹⁵ Uo.

²⁹⁶ Dm. 1934. nov. 30.

²⁹⁷ L. 294. jegyzet.

²⁹⁸ Dm. 1934. okt. 2., 1934. okt. 12., 1934. okt. 19., 1934. okt. 21., 1934. nov. 21.

²⁹⁹ CsmL. I. Pmi E. 6230/1934.

³⁰⁰ Dm. 1934. nov. 29.

meg, és a férfiakénál szigorúbb műveltségi cenzust szabtak.³⁰¹ Ez a törvény tehát Szegeden kizárta a választójogból a felnőtt lakosságnak több mint a felét, főként az ipari és mezőgazdasági munkásokat, cselédeket, napszámosokat és szegényparaszto-
kat.

A választásra 1934. december 9-én került sor. A pártok nyilatkozatokat tettek közzé, amelyben még egyszer megkísérelték a maguk számára megnyerni a választókat. A Városi Balpárt Szeged dolgozó népéhez c. kiáltványa hangsúlyozta, hogy jelöltjei a jobb világért, a jogokért, a szabadságért mennek küzdelembe. Visszaütasították az EPP vádjait tudniillik hogy a baloldali erőknek köszönhető a háború elvesztése, az ország trianoni megcsönkítése.³⁰²

A választások eredménye a következőképpen alakult:³⁰³

Az I. választókerületben Szalay József, a literátus főkapitány és Bodnár Géza ügyvéd, az EPP jelöltjei győztek, 1603 szavazatot kaptak. A Városi Balpárt jelöltjei, Landesberg Jenő, Palócz Sándor, Polgár Péter, Fodor Jenő súlyos vereséget szenvedtek, mindössze Landesberg kapott 488 szavazatot.

A II. kerületben Ugi Géza újszegedi plébános 765—460 arányban szintén felülkerekedett a balpárti Lantos Bélával szemben.

A III. kerületben Szögi Géza ügyvéd a jobboldal, Frankl Antal gyógyszerész viszont a Balpárt képviselőjében került a törvényhatóságba. Frankl 653, Szögi 808 szavazatot kapott. Kiesett viszont az SZDP olyan ismert vezetője, mint Müller Dezső.

A IV. kerületben Rainer Ferenc asztalosüzem-tulajdonos az EPP részéről legyőzte Szígyártó Albertet, a Balpárt jelöltjét 595—226 arányban.

Az V. kerületben csak egyetlen, Rassay-párti lista indult, itt tehát 538 szavazattal simán megválasztották Pásztor József főszerkesztőt és 468 szavazattal Vadász Ferenc részvénytársasági igazgatót.

A VI. kerületben Kozma Ferenc ismert bankvezér fölényesen, a belvárosi választók 433 szavazatával utasította maga mögé Dénes Leót és Vörös Józsefet, az SZDP ismert szegedi vezetőit, akik csak 153 szavazatot kaptak.

A VII. kerületben a Balpárt nem is indított ellenjelöltet, így a mandátum sorsa az EPP jelöltjei között dőlt el. Végül Berecz János egyetemi tanár és Tóth Imre ügyvéd futottak be.

A VIII. kerületben viszont nagy harc kerekedett. A polgári pártok Gyuris Istvánt és Schmidt Józsefet, a kisiparosok ismert szegedi vezetőit jelölték, míg a Balpárt képviselőjében Lajer Dezső, Iritz Béla, Pásztor József és Dobó Ignác indultak.

³⁰¹ SZÚN 1935 márc. 5.

³⁰² Dm. 1934. dec. 9.

³⁰³ CsmL I. Pmi 53866/1934. Kimutatás Szeged szab. kir. város törvényhatósági bizottságába 1934. december 9-én megválasztott tagokról és pótagokról.

A törvényhatósági közgyűlés tagjai lettek: Szalay József, dr. Bodnár Géza, Ugi Géza, dr. Szögi Géza, Frankl Antal, Rainer Ferenc, Pásztor József, Vadász Ferenc, Kozma Ferenc, dr. Berecz János, dr. Tóth Imre, dr. Gyuris István, Schmidt József, Dáni János, Körmendy Mátyás, dr. Erneyi István, Kiss Bálint, Körmendy Mátyás, dr. Gárgyán Imre, dr. Berkes Pál, Varga Antal, dr. Tóth Imre, dr. Hunyadi János, Kispéter Lőrinc, Faludi Sándor, Szabó Sándor, Szabó Imre, Czöndör József, Szélpál Benő, Hegyesi János, Wagner Gyula, Rózsa Illés, Csányi Sándor, Peták Nándor, Papp János.

A választások lefolyására jellemző Markovics Szilárd esete, amelyről levélben így számol be: „Méltóságos Főispán Úr! Bizonyítani tudom 6 tanú eskü alatti vallomásával azt, hogy a választási helyiségbe az egyéges párti jelöltek meg nem engedett módon vitték be szavazókat, korteskedtek a folyosón... Bizonyítani kívánom, hogy 14 nálam jelentkező választópolgárt nem engedtek szavazni. Képviselőjelölt társamat a rendőrfogalmazó egy óráig letartóztatva tartotta... Az igazgató (a választásra egy iskolában került sor — H. A.) a választási elnök előtt bevallotta, hogy zsebében egy csomó egységpárti szavazólapot tart...” (CsmL I. Fpi Lev. 1600/1934.)

Gyuris István ipartestületi titkár	665 szavazat
Schmidt József mérnök	663 szavazat
Dobó Ignác gazdálkodó	661 szavazat
Lájer Dezső SZDP-titkár	620 szavazat

A IX. kerületben azonban a baloldal listája győzött, és a törvényhatósági bizottságba került Dáni János, az SZDP ismert vezetője, a póttag pedig Valentiny Ágoston lett. Dáni 564, Valentiny 557 szavazatot kapott.

A X. kerületben Körmeny Máttyás asztalosüzem-tulajdonos és Erneyi István orvos, az EPP jelöltjei szoros küzdelemben maguk mögé utasították Markovics Szilárdot és Lájer Dezsőt. Ime az eredmény:

Körmeny	578 szavazat
Erneyi	535 szavazat
Markovics	518 szavazat
Lájer	467 szavazat

A XI. kerületben Kiss Bálint MÁV-segédtsízt 377 szavazatot ért el, míg a Balpárt jelöltjének, Egöd Andornak mindössze 293 szavazat jutott.

A XII. kerületben a Balpárt nem indított jelöltet. Cserzy Mihály, Gárgyán Imre, Körmeny Máttyás, Lantos Béla, ifj. Schwann János, Szeitz Ferenc és Tömörkény László versengéséből Körmeny és Gárgyán kerültek ki győztesen.

A XIII. kerületben Berkes Pál orvos a Balpárt jelöltjeként szoros küzdelemben, 466—464 arányban győzött Kovács István villanyszerelő előtt, aki szintén a baloldali listán indult. Olyan nagyágyút sikerült legyőzniök, mint Petrik Antalt, aki az 1929. évi választások egyik vezéralakja volt, továbbá Schwann Jánost, a frontharcosok vezetőjét.

A XIV. kerületben Varga Antal banktisztviselő a jobboldal jelöltje győzött 471—161 arányban a Balpárt képviselője, Tóth László ellen. Kiesett Lakó Antal ismert szociáldemokrata.

A XV. kerületben is a jobboldal kerekedett felül, Tóth Imre és Hunyady János ügyvédek szereztek meg a szavazatok nagy többségét, összesen 1118 voksot. Ellenfeleik, Dobóczky József, Kovács István, Galiba Imre és Tóth László lemaradtak.

A XVI. kerületben a Balpárt nem indított jelöltet, így Kispéter Lőrinc ny. MÁV-főellenőr jutott mandátumhoz nem kisebb ellenfél, mint begavári Back Károly előtt.

A XVII. kerületben, ámbár a baloldal neves képviselői indultak, mégis Faludy Sándor és Szabó Imre szereztek meg a szavazatok nagyobbik részét. A választás eredménye így alakult:

Faludy Sándor malomtulajdonos	1 235 szavazat
Szabó Imre szíjgyártó	1 156 szavazat
Olejnyik József SZDP-vezető	796 szavazat
Horváth József SZDP-vezető	785 szavazat

A többi választókerületben a Balpárt nem indított jelöltet. A XVIII—XXV. kerületben tehát vagy Rassay-párti, vagy kormánypárti jelölt kapott mandátumot. Innen a következők kerültek be:

Czöndör József	kereskedő
Szélpál Benő	földműves
Hegyesi János	gazdálkodó

Wagner Gyula	ny. műszaki tanácsos
Rózsa Illés	kereskedő
Csányi Sándor	földbirtokos
Peták Nándor	földműves
Papp János	földműves

Egyértelmű baloldali győzelem tehát csak az V. (egyik belvárosi kerület), a IX. (Felsőváros) és a XIII. (Móráváros) választókerületekben született. Nem sikerült vereséget mérni a polgári pártokra olyan hagyományosan baloldali kerületekben sem, mint Rókus (X. kerület) és Felsőváros (VIII. kerület), továbbá meglepetésre a külső lakótelepeken is a jobboldal kerekedett felül.

A Balpárt taktikája az volt, hogy egyes kerületekben nem indított jelölteket, inkább a biztosnak vélt kerületekre összpontosítja erőit. A jobboldal azonban e kerületekben olyan jelölteket állított, akik a dolgozó osztályok körében is bizonyos népszerűséget élveztek. (Ilyen volt pl. az I. kerületben Szalay, a II. kerületben Ugi, a VIII. kerületben Gyuris stb.) A jobboldali pártoknak kedvezett az is, hogy a dolgozók szemében gyűlöletes figurákat már a virilis választáson bejutatták a közgyűlésbe, és csak a népszerűbb embereiket állították csatasorba.

A baloldal veresége jobban érintette a liberálisokat, mint az SZDP-t. A kormánypárt a keresztényszocialisták rovására is növelte szavazatai számát.³⁰⁴

Pártállás szerint					
	Nemzeti Egység Párt	Liberális Párt	Keresz- tényszoc. Párt	SZDP	Össz.
A) Rendes tagok					
1. Legtöbb adót fizetők					
1929	43	28	1		72
1934	44	27	1		72
Különbség	+ 1	— 1			
2. Választókerületben megválasztot- tak (1929)	45	17	4	6	72
Ebből kisorsolva 1934-ben	21	10	3	2	36
Bent maradt további öt évre 1934-től	24	7	1	4	36
Újonnan megválasztottak tíz évre 1934-től	29	5	—	2	36
Különbség	+ 8	— 5	— 3		
3/a Szakszerűségi alapon bekerültek					
1929	7				
1934	8*				

³⁰⁴ CsmL I. Fpi 2108/1934.

Jegyzet

*A 3/a csoportban a tagok száma eggyel, az erdőfelügyelőség vezetőjével több lett.

3/b Vallásfelekezetek képviselői

1929	6
1934	6

3/c Érdekképviselési küldöttek

1929	13	8
1934	15	6

4. Örökös tagok

1929	8	1
1934	8	1

5. Tisztviselők reprezentánsai

1929	15
1934	15

Az 1—5. csoport összesen

1929	137	54	5	6	202
1934	149	46	2	6	203

B) Póttagok

1929	26	10			36
------	----	----	--	--	----

1. Legtöbb adót fizetők

1929	26	10
------	----	----

2. Választottak

1929	24	8		4	36
1934	29	6		1	36

3/a Póttag nincs

3/b Póttag nincs

3/c Érdekképviselés

1929	13	2
1934	14	1

4. Póttag nincs

5. Póttag nincs

Összesítés

1929	63	20		4	87
1934	69	17		1	87

Különbség	+ 6	— 3		— 3	
-----------	-----	-----	--	-----	--

Kitűnik, hogy a kormánypárt eggyel növelte rendes tagjai számát a „legtöbb adót fizetők”, nyolccal a „választókerületben megválasztottak” kategóriájában. (Ez utóbbiban a 8 annál nagyobb jelentőségű, mert az előző kisorsolás a kormánypártnak sikerült legkedvezőtlenebbül.) A NEP szakszerűségi alapon eggyel, érdekképviselési alapon kettővel több tagot küldött a közgyűlésbe, mint legutóbb.

A keresztényszocialisták vereségét úgy kell értelmeznünk, hogy néhány képviselőjük most a kormánypárt színeiben indult. Lehetséges, hogy a NEP szervezése során a klérus egy részét sikerült közvetlenül is megnyerni a Gömbös-féle elképzeléseknek.

A liberálisok vereségének fő oka az volt, hogy a kispolgárság tömegei megelégtettek a Liberális Párt tehetetlenségét. Hathatott rájuk a Gömbös-érában felerősített antiszemita propaganda. Megtévészthette sokukat a Gömbös-kormányzat szociális demagógiája is.

A választások eredményét mégis valamennyi párt kedvezőnek értékelte a maga számára. Baranyi főispán december 11-én Keresztes-Fischer belügyminiszternek így számolt be: „A választások a legnagyobb rendben, minden említésre méltó incidens nélkül zajlottak le, és véleményem szerint tökéletesen megfelelnek a pártok mai erőviszonyainak. A Nemzeti Egység Pártja az első erőpróbánál kitűnően bevált. Kötelességemnek tartom felemlíteni: a választási küzdelem organizálása körül kiváló érdemei vannak Shvoy Kálmánnak, az Intézőbizottság elnökének, és Széchenyi Istvánnak, a Párt főtitkárának.”³⁰⁵

A Liberális Párt december 21-i pártvacsoráján Pap Róbert hangsúlyozta, hogy a párt megtett útja helyes volt, amit a megszerzett 46 mandátum is bizonyít. Dettre János is győzelemről beszélt. Nem minden képmutatás nélkül jelentette ki, hogy „a siker az ellenzéki szellemnek köszönhető”. Kiemelte, hogy a párt számára a 3000 tanyai szavazat nagy politikai erőt jelent.³⁰⁶ Az SZDP január 27-i gyűlésén Lájér is elégedetten nyilatkozott az SZDP szerepléséről a törvényhatósági választásokon.³⁰⁷

A kormánypárt mindjárt választási győzelme után napirendre tűzte a közgyűlésen Gömbös miniszterelnök és Glattfelder püspök díszpolgárrá választásának ügyét. A közgyűlés Shvoy Kálmán és társai indítványát egyhangúan fogadta el. Ez az aktus is mutatta a város politikai életének általános jobbratolódását. A Liberális Párt nyilatkozatot tett közzé, miért nem szavazott Gömbös díszpolgársága ellen. Döntését azzal indokolta, hogy a város fejlődése szempontjából hasznos, ha a miniszterelnök díszpolgára Szegednek.³⁰⁸

Baranyi főispán az ügygel kapcsolatban levelet írt Sztranyavszkynak: „Még az elmúlt év szeptemberében bejelentettem Öxellenciájának (Gömbös — H. A.) azon elgondolásomat — írta —, hogy a város közönsége őt egyhangúlag díszpolgárrá válassza. Kértem tervem keresztülviteléhez hozzájárulását, és azt sikerült meg is szereznem azzal a kifejezett véleményével, hogy a Rassay és Kéthly országgyűlési képviselők irányítása alatt álló szegedi ellenzék miatt nem nagyon bízuk az akció sikerében... Az ellenzék vezetőivel a tárgyalásokat egyedül magam vezettem le, s a sikerre büszke vagyok. Azért tartottam szükségesnek, Kegyelmes Uram, hogy az ügy érdemére vonatkozó fenti körülményeket nagybecsű tudomására hozzam, mert a szorgalmasan dolgozó »Közéleti Fúró« az én szerény személyemig is eljutott, és vannak, akik igyekeznek minden helyi vagy bácskai politikai sikert úgy feltüntetni, mintha ahhoz nekem édeskevés közöm lenne... Végül kötelességemnek tartom bejelenteni, hogy a kormányzatomra bízott három törvényhatóság közönsége változatlanul bizalommal viseltetik

³⁰⁵ Uo.

³⁰⁶ Dm. 1934. dec. 21.

³⁰⁷ Dm. 1935. jan. 29.

³⁰⁸ Dm. 1935. jan. 31.

a Kormányelnök Úr politikája iránt... A párt szervezési munkája mindenütt eredményesen folyik, és különösen nagy lendületet vett Szeged városában, ahol Shvoy Kálmán kiváló szervező erejének bekapcsolása részünkre nagy nyereséget jelent.”³⁰⁹

Baranyi levele utalt arra a válságra, amely éppen ebben az időszakban a NEP vezetésében mutatkozott, és végül a félfasiszta elemek (Shvoy Kálmán, Meskó Zoltán stb.) győzelmével ért véget.

A törvényhatósági választások azonban csak előcsatározások voltak a sorra kerülő 1935. évi országgyűlési választásokhoz.

A kormánypártban több hónapon át dúló belső harc végkimeneteleként, amint arra már korábban részletesebben rámutattunk, 1935. március 5-én feloszlatták a képviselőházat, és megjelölték a választás időpontját.

A parlamenti választások valódi jelentősége az érvényben lévő mélységesen antidemokratikus, az uralkodó osztályok, sőt kormányok hatalmát gépiesen fenntartó választójogi törvény következtében nagyon is korlátozott volt. Már a választások kiírásakor sem lehetett egy pillanatra sem kétséges, hogy az uralkodó osztályok jobboldali körei győzelmet fognak aratni. A választást illuzórikussá tette az is, hogy a dolgozók nagy részét kirekesztették a választásokból. Mégsem becsülhetjük le a választások jelentőségét. Nemcsak az dőlt el ugyanis, hogy ez a képviselőválasztás megpecsételi-e a Gömbös-csoport legalábbis időleges győzelmét Bethlen és hívei felett, hanem az is, hogy a polgári, illetve a munkásellenzék milyen arányban kap képviseletet az új parlamentben. Ez a körülmény viszont érdekeltté tette a dolgozó osztályokat is a választási küzdelemben. Szegeden mindez úgy tükröződött, hogy Rassay Károly, az egyik nagy ellenzéki párt vezetője már a korábbi választásokon is kapott mandátumot, továbbá a Szociáldemokrata Párt a szegedi választási harcnak hagyományosan egyik döntő tényezője volt.

Szegeden a kormánypártban az országos tekintélyű Klebelsberg halálával új keletkezett, amelyet Körmendy Mátyás nem tudott betölteni. A NEP szegedi szervezete tehát azt tűzte ki célul maga elé, hogy Körmendy helyett possibilisebb jelöltet indítson a választásokon, és így esetleg növelje mandátumai számát. A két ellenzéki párt legfeljebb csak arra számíthatott, hogy mandátumait megtartsa.

A NEP szegedi vezetői először arra gondoltak, hogy a kormánypárti listán a vezető helyet Fabinyi Tihamér pénzügyminiszternek ajánlják fel.³¹⁰ A Gömbös-csoport politikai-taktikai megfontolásai következtében végül a szegedi kormánypárti lista első helyére maga a miniszterelnök került.³¹¹ Feltehetően személyes részvételével kívánta ellensúlyozni a hagyományosan erős ellenzéket, amely már egyszer — 1926-ban — kellemetlen meglepetést okozott a kormánypártnak Szegeden.

Gömböst a kormánypárti listán Shvoy Kálmán követte, a párt harmadik jelöltje pedig Hunyadi-Vass Gergely ügyvéd lett. Az ő beállítása a paraszti választóknak szóló gesztus volt, mert Hunyadi a Szegedi Gazdasági Egyesület egyik vezetőjeként a módosabb gazdák peres ügyeinek intézésével bizonyos népszerűsége tett szert körükben.³¹²

³⁰⁹ CsmL I. Fpi Lev. 203/1935.

³¹⁰ SZÚN 1935. márc. 7.

³¹¹ SZÚN 1935. márc. 8.

³¹² Dm. 1935. márc. 7., 1935. márc. 8., 1935. márc. 12.; Hunyadi-Vass Gergely így számolt be jelöléséről a Szegedi Friss Újság tudósítójának: „Amikor a tanyavilágból és a városból a gazdák arra kértek, hogy vállaltam el a gazda, földbérlet és földmunkás közönség képviseletét a választásokon, azt kérdeztem magamtól, vajon van-e érdemem és képességem arra, hogy ezt a nagyon kitüntető, de súlyos feladatot elvállaltam. Talán akkor éreztem ezt a nehéz választatot még, amikor gyermekkoromban jó anyám és a lelkipásztorom kitanítására megvizsgáltam lelkiismeretemet...” (SZFÜ 1935. márc. 19.) Jellemző, hogy ez az együgyűen demagóg propaganda hatékony lehetett a parasztok között.

A kormánypárti választási kampányt a Reformnemzedék nyitotta meg Szegeden. A mozgalom, bár ekkor még nagyon kezdeti stádiumban volt, és később sem tudott igazán gyökeret eresztetni, jól szolgálta a jobboldali célkitűzéseit. 1935 márciusi zászlóbontó gyűlésük rávilágított a mozgalom jellegére. Kiss Imre megnyitó beszédében pl. hangsúlyozta: „...Támogatni kell minden jobboldali pártot, tehát a Kisgazdapártot, a Nemzeti Egység Pártját és a Keresztény Pártot. A Reformnemzedék reformokat akar, mert ez a generáció nem tudja megtalálni a megélhetését. A reformpolitika élharcosa Gömbös Gyula... A Reformnemzedék Gömbös mögött áll törekvéseiben.” Lázár László tovább részletezte a mozgalom jobboldali radikalizmus jegyében fogant célkitűzéseit élesen támadva azokat, akik „megakadályozták” Gömböst reformjai végrehajtásában.³¹³

Gömbös programbeszédjét egy héttel ezután, március 17-én mondta el Szegeden. Felvázolta kül- és belpolitikai kérdésekkel kapcsolatos elképzeléseit. Nyíltan kijelentette, hogy tiszta helyzetet akart teremteni lemondásával, hogy megvalósíthassa programját. Élesen támadta az ellenzéki pártokat: „Egyetemes egységet akarok... Ne egyes osztályuralkodó pártokat támogassunk, és ne tartsuk helyesnek a felekezeti alapon álló pártokat sem... A reformokra szükség van, de nem forradalmi, hanem építő reformpolitikára.” E zavaros és demagóg „alapvetés” után durván támadta a szociáldemokratákat: „Megmondom azt is, hogy a szocializmusnak mint pártnak (*sic!*) vége van. Még nem likvidáltuk, de likvidálni fogjuk.” A legfontosabb megoldásra váró feladatnak a gazdasági törvényjavaslatok keresztülvitelét jelölte meg. Külpolitikai programját a trianoni béke felülvizsgálatában, a „revízió békés eszközökkel való elérésében” határozta meg.³¹⁴

A kormánypárt második jelöltje, Shvoy Kálmán is hamarosan megtartotta gyűlését. Egységre szólított fel, majd kijelentette, hogy „a szabadelvű és a szociáldemokrata program nem aktuális”. Külföldi példának a hitleri Németországot hozta fel választói előtt.³¹⁵ Hunyadi-Vass Gergely a falusi választókat igyekezett a NEP mellé állítani.³¹⁶

A NEP képviselőjelöltjei egyébként kortesfogásokkal is éltek. Bornemissza Géza kereskedelmi miniszter Gömbös után érkezett Szegedre. Részt vett a NEP néhány falusi választói gyűlésén, a Turul Szövetség vacsoráján, meglátogatta a polgármestert és a püspököt. A NEP vacsoráján elmondott beszédében nem fukarodott az ígéretekkel: „A kormánynak lesz ereje szembeszállni a kartellekkel és foglalkozni a munkások problémájával. Törvénybe fogjuk iktatni a nyolcórás munkaidőt, megszervezzük az áru- és terményértékesítést, biztosítjuk az exportlehetőségeket. ... A kormány megvizsgálja az OTI kérdését, csökkenti a kereseti adót. A nemzeti megújulásért folytatott harc vezetői sohasem feledkeznek meg Szegedről. ...Felépítjük az algyői hidat, amely Szegedhez fogja kapcsolni a Tisza—Maros szögét.”³¹⁷

Tehát a kormánypárti kampány az évszázados gyakorlatnak megfelelően nem szűkölködött olyan ígéretekben, amelyek nagy részét sohasem hajtották végre. Hogy a példánál maradjunk, nem szervezték meg, legalábbis a választók nagy többségének javára sohasem, a kereskedelmet és a kivitelt, nem javítottak lényegesen a munkások társadalombiztosításán, nem csökkentették a kereseti adót, és nota bene nem építették fel az algyői hidat.

³¹³ A Reformnemzedék gyűlésén Podven Imre az iparos ifjúság, Juhos Sándor és Devich Andor az egyetemi hallgatók nevében követelte, hogy a szegedi fiataloknak legyen képviselője a parlamentben. Szögi Géza a Reformnemzedék tagjai részére munkalehetőséget kért. (Dm. 1935. márc. 12.)

³¹⁴ SZÚN 1935. márc. 19.

³¹⁵ SZFÜ 1935. márc. 22.

³¹⁶ SZFÜ 1935. márc. 19.

³¹⁷ SZÚN 1935. márc. 23.

Marschal Ferenc földművelésügyi államtitkár a tanyavilágban tett körutat. Természetesen ő is család kortesfogásokat alkalmazott. Alsóközponton pl. kijelentette: „Hidat akarunk építeni Budapest és a magyar falu között, az intelligencia és a csizmás emberek között. Háromezeröttszáz magyar falu felébredésének és újjászületésének politikáját folytatjuk. Mi ez a politika? Nem mi adjuk felülről lefelé a programot, hanem azt valósítjuk meg, ami innen alulról, a gazdaságszervezés érdekeiből indul ki. Arra kérem Önöket, hogy impozáns állásfoglalásukkal innen diktálják a parlament menetrendjét.”³¹⁸

A Rassay-párt, amely ezen a választáson Független Nemzeti Balpárt néven indult, most a jobboldali ellenzékben találta meg szövetségesét. A két ismert legitimista politikust, gr. Apponyi Györgyöt és Gratz Gusztávot nyerte meg magának a választási harc idejére. A választási küzdelemben mégis szembefordultak Gömbös fasiszta törekvéseivel. Márciusi beszédében Rassay a kormánypárt politikáját bírálta mondván, hogy az önkormányzatok ellen irányul. Gömbös nem tartotta meg ígéreteit, nem valósította meg a titkos választójogot sem. Rassay elítélte a Reformnemzedék tevékenységét.³¹⁹

A liberálisok pártvacsoráján Gratz Gusztáv hangsúlyozta: „Ez a rendszer akarva nem akarva a személyes rezsim kialakulásához vezet. ... Az olyan utaktól, amelyek felé ma haladunk, tartózkodni kell, mert ezek az utak nagy veszedelmet rejtőnek.... Nincs szükség a régi bevált alkotmányos módszerekről való eltérésre.”³²⁰

Apponyi György gróf is „az alkotmány megvédésének szükségességét” emelte ki. Arról szólt, hogy Gömbösök felülről, hatalmi eszközökkel szerveznek pártot, ágensik révén akarják a nemzeti egységet megvalósítani.³²¹

A liberálisok programadó gyűlésén Pap Róbert kijelentette: „...hallunk egy elkövetkező reformkorszakról, amelyet külön erre a célra született reformnemzedék fog megvalósítani. Nem fogadhatjuk bizalommal a beígért reformokat, mert azok megvalósításához olyan munkaerők ajánlkoztak, és olyanokat fogadtak fel, akikről az alkotmányos és az egyéni gazdasági rendszer érvényesülését joggal félthetjük.... Mi nem segédkezhetünk egy olyan pártrendszer, egy korlátlan párturalom megvalósításában, amely kritikát és ellenzékét nem tűr meg.”³²²

Rassay ekkor hangsúlyozta: „A miniszterelnök úr kinevezte magát a nemzet vezérének, és gondoskodott arról is, hogy ez az új közjogi állás külsőségekben is kifejezésre jusson.” A „nemzeti munkatervet” bírálva rámutatott annak túl általános jellegére. Feltehetően Gratz és Apponyi hatására hangoztatta, hogy nem ért egyet a kormány politikájával, mivel a restauráció kérdését nem hagyták nyitva.³²³

Rassay márciusi beszédében a kormányprogrammal szemben hitbizományi és tagosítási reformot, valamint igazságos jövedelemelosztást sürgetett.³²⁴ Nem sokkal később kijelentette: „Igyekezünk az alkotmányos szabadság alapján demokratikus

³¹⁸ SZÚN 1935. márc. 27.

³¹⁹ Rassay március 8-án elmondott első választási beszédében bírálta Gömböst mondván, hogy „nem népies politikát valósít meg, növeli a centralizációt, csorbitja az autonómiák jogait”. Elítélte a Reformnemzedék tevékenységét rámutatva azokra a különbségekre, amelyek az 1840-es évek haladó ifjúsága és a Reformnemzedékbe tömörült erők között vannak. Kijelentette: „A választók sok programot láttak, most már cselekvést várnak a kormánytól.” Végül hangsúlyozta, hogy a titkos választói kerületekben kifejezésre lehet juttatni a rendszerrel való szembenállást. (Dm. 1935. márc. 9.)

³²⁰ Dm. 1935. márc. 24.

³²¹ Uo.

³²² Dm. 1935. márc. 27.

³²³ Uo.

³²⁴ Dm. 1935. márc. 7.

szabadelvű, igazi szociális politikával megközelíteni azokat a nagy feladatokat, amelyek előtt állunk.”³²⁵

Tehát Rassayék korántsem adtak világos, egyértelmű és részletes ellenprogramot. A program általánossága ugyanis lehetővé tette számukra, hogy másként értelmezhesék saját ígéreteiket, ha „liberális” nagytőkessel, vagy ha kossuthi eszméket kereső parasztemberrel álltak szemben.

Külön kell szólnunk pártjuk nagyarányú tanyai szervezőmunkájáról. Láttuk, hogy Rassay és társai korábban is nagy súlyt vetettek — legalábbis Szegeden — a falusi agitációra, most viszont egyenesen sorskérdés volt, hogy kinek sikerül a tanyai választók bizalmát megszerezni. Rassay március derekán első választási útja alkalmával Apponyi György gróffal és a szegedi pártvezetőséggel együtt tanyai körútra ment. Ellátogatott Felsőközpontba, Szentmihálytelekre, Feketeszélre, Rőszkére, Domaszékre, Zákányra és Csorvára.³²⁶ Felsőtanyán Rassay kifejtette, hogy a „tanyai polgárságot” mindig nagyra becsülte. Hangsúlyozta, hogy a különböző társadalmi rétegeknek, így a parasztságnak és a polgárságnak harmóniában kell élnie. Szentmihályteleken bevezetőben az 1848-as forradalom és szabadságharc emlékét idézte, majd a képviselőházzal kijelentette, hogy ott nem a nép képviselői ülnek, hanem azok, akiket a kormány oda beenged. Bírálta a Kiszegpártot, mert megállapodott Gömbössel. Nagyszéksóstón, viszont arról beszélt, hogy a gazdasági szabadság híve, és ellene van minden kötöttségnek. Rőszkén kartellelles harcot ígért, Zákányban a gazdavedelmi rendelet hiányosságaira mutatott rá mondván, hogy az a gazdáknak csak egy töredékére terjedt ki. Végül Csorvára és Lengyelkapolnára látogatott el.³²⁷

A falusi választóknak címzett gesztus volt az is, hogy a párt listájára Czöndör József személyében parasztembert is felvettek. Külön agitációt folytattak az iparosok és kereskedők körében, továbbá gondjuk volt a nők közötti szervezőmunkára is.³²⁸

A kormánypárt választási harca a szocialistaellenesség jegyében folyt. Ez nehezítette az SZDP munkáját, másrészt viszont bizonyos mértékig balra tolta a pártot. A szociáldemokraták választási gyűlésein a szónokok bátrabban bírálták a Gömbös-kormány addigi tevékenységének következményeit. A párt március 10-i gyűlésén pl. Kéthly Anna rámutatott, hogy a kenyértelenség, a gond nagyobb volt az elmúlt négy évben, mint valaha. Gömbös titkos választójogot ígért, de ez is, mint annyi más, csupán ígéret maradt. Hangsúlyozta, hogy a rosszul megalkotott földbirtokreform-tervezet nem szolgálja a nép érdekeit. Kicsiny az értelmiség elhelyezkedési lehetősége, ugyanakkor hatalmas tanyai kerületek orvos és pedagógus nélkül vannak. Nagy az analfabétizmus.³²⁹ A rossz utak gátolják a parasztot árujának piacra szállításában. Egyébként a szociáldemokraták pártjuk programját is sokkal világosabban fogalmazták meg, mint korábban.

Az egyik helyi választási gyűlésen Szakasits Árpád követelte „...a gyülekezés és sajtó szabadságát, az esküdtszék visszaállítását, a politikai üldöztetések megszünte-

³²⁵ Dm. 1935. márc. 25.

³²⁶ Dm. 1935. márc. 15.

³²⁷ Dm. 1935. márc. 17.

³²⁸ Dm. 1935. márc. 12.

³²⁹ Az SZDP március 22-i gyűlésén Kéthly arról szólt, hogy a parancsuralmi rendszer nem tűri a kritikát. Kijelentette, hogy a miniszterelnök nem teljesítette ígéretét. Megemlítette, hogy Gömbös még mindig nem válaszolt a Szakszervezeti Tanács memorandumára, amelyet az alacsony munkabérek ügyében juttatott el a kormányhoz. Szakasits tiltakozott az ellen, hogy Gömbös az SZDP likvidálását helyezte kilátásba. „A nyomort kellene megszüntetni, nem a Szociáldemokrata Pártot” — mondta. Végül hangsúlyozta, hogy minden erővel küzdeni kell a háborús veszély ellen. Szeder Ferenc a választásokat lélektiprónak nevezte, majd kijelentette: „Az SZDP programja jog, szabadság, kenyér.” (Dm. 1935. márc. 23.)

tését, a bankok és kartellek megrendszabályozását, az áru- és pénzuzsora megszüntetését, kisipari és kiskereskedői hitelt, becsületes földreformot, a termésértékesítés megszervezését, az adópolitika teljes átalakítását, a kultúra szabadságát, a magánvagyonok megterhelését, a tanárok és tanítók tisztességes dotálását, a legalacsonyabb munkabérek bevezetését nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is, az OTI teljes autonómiáját és családvédelmet.³³⁰

A szociáldemokrata szónokok határozottan visszautasították a kormány brutális támadásait. Kéthly március 21-i beszédében tiltakozott, és hangsúlyozta, hogy a munkanélküliséget és a nyomort kellene likvidálni, nem az SZDP-t.³³¹ Szakasits szegedi választói előtt Gömbös fenyegetéseire reagálva kijelentette, hogy a szocializmus gondolatát nem lehet elpusztítani. A szociáldemokratáknak csak meggyőződésük van, és azt nem vehetik el tőlük. Majd kissé melodramatikusan hozzátette, hogy ha a föld felett nem hirdethetik igazságaikat, a föld alatt fogják azt megtenni.³³²

Az SZDP — kicsit későn ugyan — felismerte, hogy a tanyai választók megnyerése a választási harc egyik feladata. Március 15-én Kéthly Gajgonyára látogatott. Arról beszélt, hogy az SZDP a földművesek és a kisbérlők érdekeiért küzd.³³³ Március 18-án Királyhalmán hangsúlyozta, hogy az SZDP vezetői szegény sorból nőttek fel, ezért tudják megérteni a dolgozók bajait. Gömböst bírálta, mert az ígért reformokat nem hajtotta végre. A rokkanttörvény fonákságaira, majd a kartellek garázdálkodásaira hívta fel a figyelmet. Nagyszéksóston a falusi nép számára becsületes földreformot, a városi lakosság számára rendes munkabéreket követelt. Csorván a családvédelmi törvény megalkotásának szükségességét hangsúlyozta.³³⁴ Március 20-án a szociáldemokrata vezetők Zákányban, továbbá Alsó- és Felsőtanyán tettek látogatást.³³⁵

Az SZDP szónokai Lájér, Olejnyik, Valentiny és Dáni hagyományos kerületeikben, Móravároson, Rókuson, Felsővároson és ott, ahol a pártnak befolyása volt, mint pl. a Somogyi-telepen, Kecskés-telepen, Szentmihályteleken, Alsóvároson, Újsegeden stb. tartottak választási gyűléseket.³³⁶

A szociáldemokrata lista első három helyén az országos pártvezetők, Kéthly Anna, Szakasits Árpád és Szeder Ferenc foglaltak helyet, és csak utánuk következett a helyi értelmiségi vezetők közül Valentiny, a kisiparosok szociáldemokrata vezetője Vörös József és a munkások képviselőiben Dáni János. Megütközést keltett, hogy Olejnyik nem került a listára. Helytelen volt, hogy a parasztság egyik helyi szociáldemokrata vezetőjét sem vették fel a jelöltek közé. Ezt annál is inkább megtehették volna, mert a jelöltlista aljára kerülő neveknek sokkal inkább propagandisztikus, semmint tényleges jelentőségük volt.

Végül elkészültek a jelöltlisták, amelyre az alábbi politikusok kerültek fel:

Nemzeti Egység Pártja

1. Gömbös Gyula
2. Shvoy Kálmán
3. Hunyadi-Vass Gergely
4. Körmendy Mátyás
5. Széchenyi István
6. Szélpál Benő

Független Nemzeti Balpárt

1. Rassay Károly
2. Pap Róbert
3. Fodor Jenő
4. Czöndör József
5. Dobóczky József
6. Kersch Ferenc

³³⁰ Dm. 1935. márc. 12.

³³¹ Dm. 1935. márc. 23.

³³² Dm. 1935. márc. 24.

³³³ Dm. 1935. márc. 17.

³³⁴ Dm. 1935. márc. 20., 1935. márc. 21.

³³⁵ Dm. 1935. márc. 22.

³³⁶ Dm. 1935. márc. 17., 1935. márc. 19., 1935. márc. 21., 1935. márc. 22., 1935. márc. 23., 1935. márc. 24., 1935. márc. 27.

Szociáldemokrata Párt

1. Kéthly Anna
2. Szakasits Árpád
3. Szeder Ferenc
4. Valentiny Ágoston
5. Vörös József
6. Dáni János.

Az ajánlások bemutatására március 26-án került sor. Már az ajánlásoknál is lehetett bizonyos mértékben következtetni a pártok tényleges erőviszonyaira. A NEP 820 íven mintegy 20 000 aláírást nyújtott be, a Független Nemzeti Balpárt 468 íven kb. 11 000, a Szociáldemokrata Párt pedig 270 íven 6082 ajánlást mutatott be. Míután az SZDP ajánlásai közül csak 3127-et találtak érvényesnek (az ajánlási minimum 4396 volt), a pártot pótajánlásra utasították. Mindez része volt a párt ellen folytatott támadássorozatnak. Szerencsére azonban az SZDP vezetői — bizonyára korábbi tapasztalataikból okulva — gondoltak erre az eshetőségre is, és egy órán belül 384 újabb ajánlási ívet nyújtottak be, amelyen 1864 érvényes aláírást találtak.³³⁷

A választásokat április 3-ára és 4-ére tűzték ki. Mindkét nap munkanap volt, így tehát ha a munkások gyakorolni akarták szavazati jogukat, elvesztették egy munkanapjukat. A választás napja ezenkívül hetivásáros napra is esett, amikor a tanyák népe bejött a városba, otthagyva azt a helyet, ahol szavazati jogát gyakorolhatta. Ez egyik mozzanata volt a számtalan manipulációnak, amelyet a kormánypárt érdekében elkövettek.³³⁸ A NEP pl. a tanyai választók között ingyen jegyeket osztogatott, és kisvasúton szállította választóit a tanyai szavazóhelyiségbe. Egy 75 éves választót viszont, aki naiv módon kijelentette, hogy a Rassay-pártra kíván szavazni, a nyílt pályán leszállították a vonatról.³³⁹ A hivatalos szavazócédulák egynémelyikén a kormánypárti lista első két jelöltjének nevét a többiekétől elütő betűvel szedték.³⁴⁰

A NEP a választások előtt törvényellenesen röpcédulákat és körleveleket hordtott szét. Az egyik röpcédula a zsidó polgárságot, a másik a munkásokat, a harmadik a „gazdatestvéreket” invitálta a NEP táborába. A rendőrség nem lépett közbe. Ugyanakkor a törvény ellenére elkobozták az SZDP-nek azokat a röpcéduláit, amelyeken szavazóit arról tájékoztatja, miként szavazzanak. Az SZDP megbízottainak működését Szatymazon, Alsóvároson, Újszegeden, Somogyi-telepen és több tanyán is akadályozták.³⁴¹

A hatóságok a kormánypárt kezére dolgoztak. Március 12-én Lájér Dezső azt jelentette Tóth polgármesterhelyettesnek, hogy a városi kézbesítők és altisztek, akik a szavazóigazolványokat kézbesítették ki, a NEP ajánlási íveit is magukkal vitték, és a választókkal aláírástak. A tanyai tanítókat is felhasználhatta a kormánypárt az agitációban, mivel a város az „influenzajárvány miatt” 4 napra bezáratta az iskolákat.³⁴² A választási biztosok mellé kirendelt városi alkalmazottak a hivatalos időben külön díjazásért a NEP számára szolgálatokat végeztek.³⁴³

A NEP plakátjai kicsinyesen félrevezetőek voltak. A Rassay-párt feljelentést is tett ellenük: a plakátokat úgy állították össze, mintha a felhívást, hogy a választók a

³³⁷ Dm. 1935. márc. 13., 1935. márc. 24., 1935. márc. 30., 1935. márc. 31.

³³⁸ Dm. 1935. márc. 12.

³³⁹ Dm. 1935. ápr. 4.

³⁴⁰ Uo.

³⁴¹ Uo.

³⁴² CsmL I. Pmi 58. különösömő (a továbbiakban: kcs.) 16556/1935., 20356/1935. ltsz.; Dm. 1935. márc. 14.

³⁴³ CsmL I. Pmi 58. kcs.

NEP-listára szavazzanak, a választási elnök adta volna ki.³⁴⁴ Az ellenzék plakátjait felbérelt plakátcsontkítók gyakran letépdesték.³⁴⁵ A Zákány-Domaszéki Mezei Társulat több tagja azt panaszolta, hogy a NEP kortesei behatoltak a domaszéki iskolába, az éppen ott miséző pap kénytelen volt elhagyni a termet, a NEP szónokai pedig az oltárállvány előtt mondták el kortesbeszédeiket.³⁴⁶

A szavazás napján a NEP gépkocsijai szorgalmasan rótták az utcákat, és szállították a szavazókat a szavazóhelyiségekbe. Ennek volt bizonyos jelentősége, mivel sok választó távol lakott a szavazóhelyiségtől. A Fodor-telepieknek pl. Alsóvároson kellett szavazniok, és így átlag 3—5 kilométert gyalogolhattak.³⁴⁷

Ez is közrejátszott abban, hogy igen sokan, mintegy 7000-en nem szavaztak. A választások iránti passzivitás azt is mutatta, hogy sokan nem érezték magukat érdekeltnek abban, miként dől el a politikai küzdelem.

Az 1935-ös választások közismerten egész történelmünk legcsalárdabb és legbrutálisabb választásai közé tartoztak. A kormánypárt helyi manipulációi tehát egyáltalán nem tekinthetők valamilyen helyi torzulásnak.

Az I. kerületben (Belváros) végül a NEP szerezte meg a szavazatok többségét. Második a Rassay-párt lett, harmadik az SZDP mintegy 1000 szavazattal lemaradva a liberálisok mögött. A NEP győzelme itt nem volt átütő, ami arra enged következtetni, hogy a Belváros burzsoá—hivatalnoki—értelmiségi szavazóinak jelentős része továbbra sem értett egyet a fasiszta törekvésekkel.³⁴⁸

A választás részletes eredménye az I. kerületben:

Körzet	NEP	Rassay	SZDP	
1	447	283	74	
2	464	367	79	
3	872	172	440	
4	614	174	148	
5	507	194	167	
6	438	106	63	
7	361	182	96	
8	326	270	98	
9	322	270	117	
10	612	230	103	
11	383	97	37	
12	572	181	104	
Összesen	5918	2526	1526	= 9970

A Belvárosban sok kispolgár is élt. A kormány által szorgalmazott szociális illúziók feltehetőleg sokat közülük a kormánypárt mellé állítottak. A Belvároshoz tartozó Újszegeden a katolikus klérus nagy befolyással rendelkezett a lakosság körében, s ez elősegítette a NEP itteni győzelmét.

A II. kerületben a szociáldemokraták voltak az esélyesebbek. A Felsőváros, Rókus és Móraváros az SZDP fellegrárait jelentették, itt az SZDP vezetői még ab-

³⁴⁴ Dm 1935. ápr. 2.

³⁴⁵ Dm. 1935. márc. 21.

³⁴⁶ Uo.

³⁴⁷ CsmL I. Pmi 4505/1935., 563/1935. ltsz.

³⁴⁸ CsmL I. Pmi 58. kcs.

ban is reménykedtek, hogy legyőzik a kormánypártot is. Nem ez történt. A NEP ebben a kerületben is elég jelentős szavazatkülönbséggel győzött. Az SZDP-nek a szavazatok közel egyharmada jutott, míg a liberálisok súlyos vereséget szenvedtek. Tulajdonképpen ebben a kerületben dőlt el az SZDP-jelöltjeinek sorsa, hiszen a tanyai körzetekben eleve nem táplálhattak nagy reményeket. A párt vereségének fő oka természetesen a választójogban keresendő, amely a dolgozók igen jelentős részét kizárta a választásokból. Sok munkás azért nem mehetett szavazni, mert a választás napján dolgoznia kellett. Kétségtelen azonban az is, hogy a NEP-nek sikerült megnyernie kispolgári gondolkodású munkásokat is. Az SZDP megalkuvó politikája, távolodása a marxizmustól, a forradalmi elvektől és gyakorlattól, a párt politikájának meddősege sokakat eltávolított a szociáldemokratáktól. Mégis látható, hogy még mindig jelentős befolyást gyakoroltak a dolgozó tömegekre.

A választás részletes eredménye a II. kerületben³⁴⁹

Körzet	NEP	Rassay	SZDP	
1	489	105	351	
2	423	137	538	
3	428	141	216	
4	301	93	218	
5	565	145	182	
6	396	91	175	
7	310	76	111	
8	506	146	147	
9	402	121	133	
10	325	104	330	
11	482	102	230	
12	684	134	128	
Összes	5311	1395	2759	= 9465

A III. kerületbe a falvak, Alsóváros, Somogyi-telep, Aigner-telep és az ún. Körtöltés tartozott. A jellemző ebben a kerületben a kormánypárt mindent elsőprő győzelme volt. A Nemzeti Egység pártjának listájára esett itt a szavazatok 70 %-a, második helyre a liberálisok kerültek, a szociáldemokraták pedig az utolsó helyre szorultak. Mivel magyarázható a NEP ilyen hatalmas előretörése a falun? Döntő okként azt emelhetjük ki, hogy a parasztság forradalmibb, szegényparaszti tömegei nem kaptak arra sem lehetőséget, hogy véleményt nyilvánítsanak. A módosabb gazdák állásfoglalását viszont jelentősen befolyásolta, hogy a Gömbös-kormány idején, különösen a gazdasági válság időszakához képest, javult a helyzetük: egy részük moratóriumot kapott adósságai rendezésére, általában javultak értékesítési lehetőségeik, emelkedett a mezőgazdasági cikkek ára stb. De a legfőbb ok valószínűleg az volt, hogy igazi, hatásában is jelentékeny ellenzéki erő nem volt ekkor a Szeged-környéki tanyavilágban. Az ellenzéki pártok közül a liberálisok és a szociáldemokraták nem tudtak igazán nagy falusi tömegeket tartósan magukhoz vonzani. Az SZDP-t ebben a rendőri önkény is gátolta, de a párt felfogásában még most is éltek annak a régi koncepciónak a maradványai, amely a parasztságot reakciós tömegnek tartotta.

Politikai vákuum keletkezett tehát, amelyet a NEP ki tudott használni a maga javára. Nagyvonalú szociális demagógiával célt lehetett érni, és a választások idején

³⁴⁹ Uo.

maguk mellé tudták állítani a falusi választókat. A kormánypárti agitációban a parasztság megnyerésében fontos szerepet vállalt a katolikus klérus. Némiképp lehetett annak is, hogy a Kisgazdapárt és a NEP választási paktuma értelmében az előbbi vállalta, hogy Szegeden és környékén nem indít jelöltet.³⁵⁰ (Bár e megállapodásnak nem sok közvetlen hatása volt, mivel a Kisgazdapárt korábban sem tudott Szegeden nagy erőket tömöríteni a zászlaja alá.) A III. kerületben a következőképpen alakultak az eredmények:³⁵¹

A választás részletes eredménye a III. kerületben

Körzet	NEP	Rassay	SZDP	
Alsóváros I.	572	120	112	
Alsóváros II.	446	134	204	
Alsóváros III.	315	130	114	
Körtöltés	1 361	322	528	
Somogyi-telep	540	80	425	
Aigner-telep	123	17	91	
Röszke	749	409	225	
Nagyszéksós	498	142	108	
Királyhalom	796	160	76	
Zákány-Domaszék	761	404	38	
Feketeszél	594	232	45	
Mórahalmom	759	76	35	
Csorva	478	52	31	
Átokháza	738	61	34	
Szatymaz	743	235	33	
Gajgonya	737	368	131	
Balástya	330	211	17	
Csengele	522	16	14	
Összesen	10 962	3169	2261	= 16 492

Azokban a körzetekben lehetett „megszorítani” a NEP-et, amelyekben a Rassay-párt vagy az SZDP erőteljes politikai munkát végzett, azaz Alsóvárosban, a Körtöltésen és a külső lakótelepeken. Az SZDP-nek jelentősebb befolyása volt Röszkén, Nagyszéksóston, Királyhalmán és Gajgonyán, míg a liberálisoknak még ezeken felül Zákány-Domaszéken, Feketeszélien, Mórahalmom, Szatymazon és Balástyán is.³⁵²

Végeredményben 36 580 szavazó gyakorolta szavazati jogát. A szavazatokból 35 927-et érvényesnek találtak. Egy teljes mandátumhoz 11 976 szavazatot kellett elérni. A Nemzeti Egység Pártja 22 295, a Rassay-párt 7090, az SZDP 6546 szavazatot kapott. A NEP-nek tehát egy teljes mandátum és 10 315 ún. töredékszavazat jutott, így a Gömbös-lista birtokába két, Rassayéknak pedig egy mandátum jutott.³⁵³

³⁵⁰ KÓNYA: i. m. 167.

³⁵¹ CsmL I. Pmi 58. kcs.

³⁵² Uo.

³⁵³ Az 1931-es választásokon a főbb pártok által elért eredmények

Egységes Párt	14 246 szavazat	49,12 %
Rassay-párt	5 213 szavazat	17,97 %
Szociáldemokrata Párt	6 856 szavazat	23,66 %

1931-ben Klebelsberg Kúnó, Peyer Károly és Rassay Károly kaptak Szegeden mandátumot. (SZÚN 1931. júl. 3.)

A választásokból tehát egyedül a szociáldemokraták kerültek ki vesztesen. Az SZDP-ben a baloldali ellenzék, amelyet főleg régi kommunisták, pl. Ladvánszky József, Trischler Ferenc stb. alkottak, helyesen vonta le a tanulságot. A párt július 15-i gyűlésén hangsúlyozták, hogy szorosabb kapcsolatot kell kiépíteni a tömegekkel, különösen pedig javítani kell a parasztság körében végzett politikai munkát. A Lájervezette megalkuvó vezetőség azonban nem vette figyelembe a fontos javaslatokat, s csak az nyugtalanította, hogy a párt egysége a baloldal tevékenysége következtében megbomlott. Ladvánszky, Trischler és társaik elérték, hogy a párt újonnan megválasztott vezetőségébe bekerült több baloldali gondolkodású SZDP-tag is, pl. Komócsin Mihály, Lakó Antal és Masánszky József.³⁵⁴

Gömbös Gyula április végén érkezett Szegedre, hogy átvegye képviselői mandátumát és díszpolgári oklevelét. Gömbös ekkor elmondott beszédében sztereotíp módon méltatta Szeged szerepét az ellenforradalom győzelmében, valamint a mostani választás során elért eredményekben: „Szívesen visszaemlékszem arra, hogy itt Szegeden talált otthont az 1919-es szervezkedés. ...A legmagyarabb város Szeged, amely bölcsőt nyújtott a nemzeti feltámadásnak. Most is idevezetett az utam, amikor a reformtörekvések útjára léptünk.” A városnak sokoldalú segítséget ígért: „Ez a város nyugodt lehet saját sorsát illetően. Ha a múltban hibák is történtek, nem engedem meg a jövőben, hogy amit építettek, lerombolják. A realitások határain belül mindent elkövetek a város fejlődése érdekében.” Hangot adott ismét a jobboldali nemzeti egység gondolatának: „...azt akarom, hogy az egész nemzet egy táborban legyen, ...a magyar állameszmét szolgáló nemzet csak egy pártban lehet. ...Nem testvért testvér ellen uszítani a mi politikánk stílusa, hanem összeforrasztani minden magyart.” Jövőbeli terveiről csak annyit mondott, hogy munkaalkalmakat fog teremteni, továbbá harcol a visszaélések és a protekció ellen.^{354a}

A miniszterelnök szegedi tartózkodása idején nem mulasztotta el, hogy felkeresse az alsóvárosi zárdát. Végiglátogatta azokat a helyiségeket, amelyekben P. Zdravec István akkori házfőnökkel tanácskozott 16 évvel ezelőtt. A szegedi vezetők pedig átadták Gömbös kormányfőnek azt az etruszk széket, amelyben „Gömbös vezérkari kapitány 1919-ben ült.”

A kölcsönös gesztusok és nagy összeborulások után meglepetésként hatott a hír, hogy Gömbös lemondott szegedi mandátumáról, és az abádszalókit tartja meg. Azzal indokolta döntését, hogy ott 1920 óta megszakítás nélkül képviselő, és Abádszalók másfél évtizedes hűségét akarja megköszönni.^{354b} A miniszterelnök elhatározásában azonban nem ilyen szubjektív elemek játszottak a nagyobb szerepet. Inkább valószínű, hogy a kormány a parasztság felé akarta ezt a propagandisztikus lépést megtenni.

Helyi politikai küzdelmek a Gömbös-kormányzat utolsó évében

Az országgyűlési választásokon — mint láttuk — Gömbösék Szegeden is győzelmet arattak. Ez a siker azonban nem jelentette azt, hogy véglegesen megszilárdították újonnan szerzett politikai pozícióikat. A soron következő OTI-választások derítették erre először fényt.

A szocialista munkások által alapított régi Munkásbiztosító Pénztárt a reakció rögtön az ellenforradalom után birtokába vette, az intézmény önkormányzatát meg-

³⁵⁴ Dm. 1935. júl. 17. — Annál nagyobb volt a szociáldemokraták vereségének jelentősége, mert eddig Szeged hagyományosan és folyamatosan megválasztott szociáldemokrata képviselőket a parlamentbe. Azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a választási kudarc viszonylag nem nagy számú szavazaton múltott.

^{354a} Dm. 1935. ápr. 24., 1935. ápr. 25.

^{354b} Dm. 1935. máj. 12.

szüntette, és beültette oda saját embereit. A húszas évek végén a Bethlen-kormány — az SZDP-vel is alkudozva — az önkormányzat pótlására képvisleti testületet intézményesített. Ez a munkavállalók és a munkáltatók különböző csoportjainak együttes képviselője, amely a kormány által kinevezett elnök vezetésével a felső döntések végrehajtásának részletkérdéseivel és panaszügyekkel foglalkozott. Az OTI-választásokat először 1929-ben tartották meg, 1935 április közepén került sor erre másodszor és utoljára.³⁵⁵

Az OTI-választók egyharmada nem vett részt országosan a szavazásban. Sok ezer választói igazolványt nem kézbesítettek ki, és ezeket csalásokra használták fel. Ennek ellenére a jobboldal Nemzeti Blokknak nevezett tömörülése az ipari munkavállalók csoportjában visszaesett; a budapesti és környéki kerületekben az összes szavazatoknak csak 10,8 százalékát szerezte meg az 1929. évi 15,6 százalékkal szemben. A Szaktanács (Demokratikus Blokk) listája viszont 81,9 százalékot kapott, egy százalékkal többet, mint 1929-ben. A szakszervezeti ellenzék listája a szavazatok öt százalékát kapta.

A szavazás eredménye országosan mutatta, hogy a munkásság alapvető tömegeinek szembenállása a fasiszta kormányzattal szilárd. Becsületes választások esetén a jobboldal veresége még szembeötlőbb lett volna.³⁵⁶

A haladó erők Szegeden is az ún. Demokratikus Blokkba tömörültek. A Nemzeti Blokk jellegét megmutatják rölapjaik is: „Ezen a választáson a magyar polgári társadalom megértő összefogásban vonul fel a Szociáldemokrata Párt Demokratikus Blokkba tömörült jelöltjei ellen. A polgári társadalom nem a politikát keresi ebben a választásban, és ezért magában foglalja minden politikai pártkülönbség nélkül azokat, akik nem állanak a nemzetközi szocializmus alapján.”³⁵⁷

Hiába tömörültek azonban a polgári pártok, valamint a szélsőjobboldali és klerikális szervezetek (pl. a Baross Szövetség, a frontharcosok és a keresztényszocialisták) a Nemzeti Blokkba: — ha kis különbséggel is — a Demokratikus Blokk került ki győztesen a választási harcból. Ha figyelembe vesszük, hogy az OTI-választásokon Szegeden 10 062 fő szavazott, akkor ennek a sikernek a társadalmi—politikai jelentősége nyilvánvaló. A szavazatok az egyes csoportokban az alábbiak között oszlottak meg:³⁵⁸

	A Demokratikus Blokk részéről	A Nemzeti Blokk részéről
A kézműipari munkaadók csoportjában	Vörös József	Erdélyi András Koller István
A háztartási munkaadók csoportjában		Bruckner Ede
Az ipari munkások csoportjában	Weiler Károly Dáni János Papp Lajos Szívós János	Hegedűs Károly Hegedűs János Kovács György Lengyel József

³⁵⁵ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Bp. 1967. 2. köt. 161.

³⁵⁶ Uo. 162.

³⁵⁷ Az OTI Választások Nemzeti Blokkjának rölapja. CsmL I. Pmi B. A Demokratikus Blokk rölapja viszont hangsúlyozta: „Aki azt akarja, hogy az Országos Társadalombiztosító Intézet a beteget gyógyítsa, és a betegségek megelőzésével foglalkozzon, ... aki azt akarja, hogy a munkából kiöregedtek, a rokkantak, az özvegyek, árvák sorsa ne legyen koldusbot, hanem azok olyan járadékot kapjanak, amely kenyeret biztosít, aki azt akarja, hogy az a sok-sok millió pengő, amelyet a biztosítottak évente befizetnek, ne hevertessék kamatoztatlanul, ... az április 14-én a Demokratikus Blokkra szavaz.” CsmL I. Pmi B. 1323/1935. sz.

³⁵⁸ Dm. 1935. ápr. 17., 1935. febr. 20. 1935. febr. 22., 1935. márc. 27., 1935. ápr. 10., 1935. máj. 8.

Kálmán József
Simon Béla
Hegybéli István
Bernát András
Péter Lajos
Agócsi János
Szlusni József
Juhász Pál
Dubecz József
Ádók Viktória

A tisztviselők csoportjában	Müller Lipót	Cserzy Mihály
Háztartási alkalmazottak csoportjában		Pataky Mátyás
A gyári munkaadók nagyipari csoportjában (nem volt választás)		Pongrácz Albert Wilheim Jenő Kokron Ferencz Fischer Aladár Beregi Miklós
A gyári munkaadók középipari csoportjában		Back Károly Gábor István Wagner Ferencz
A munkaadók kiskereskedelmi csoportjában		Telek Andor Rudolf Ernő
A munkaadók szabadforgalmi csoportjában	Landesberg Jenő	

A választmány megválasztásánál a Demokratikus Blokkra esett 5510 szavazat, a Nemzeti Blokkra viszont csak 4039. Ezen belül a három munkavállaló csoportban (ipari munkások, tisztviselők, háztartási alkalmazottak) a Demokratikus Blokk 5112, a Nemzeti Blokk 3006 szavazatot kapott. A munkavállalók csoportjában 9 mandátumot szereztek a Demokratikus, 6 mandátumot a Nemzeti Blokk jelöltjei. Ez a Nemzeti Blokk által képviselt politikai erők vereségét jelentette. Az öt csoportból a Demokratikus Blokk listájáról 10, a Nemzeti Blokkéról pedig 9 fő került be az OTI szegedi választmányába. A küldöttközgyűlés tagjaira is szavaztak. A demokratikus listára 4976 szavazat, a jobboldalira pedig 3659 szavazat jutott.

A hatóságok a jobboldalt támogatták, bár kifelé pártatlanságot színleltek. A polgármester pl. titokban nagyobb összeget juttatott a Nemzeti Blokk választási költségeire.³⁵⁹

Természetesen az OTI-választások jelentősége nem ér fel az országgyűlési választásokéhoz, de azt mindenképpen jelezték, hogy mihelyt szabadabban és nagyobb tömegben dönthetnek a munkások, a dolgozók a maguk javára tudják billenteni a mérleget.

1935 második felében a kormánypárt Szegeden igyekezett minél nagyobb tömegeket megnyerni. Shvoy tevékeny szerepet vállalt magára ebben az időszakban a parlamentben is. Természetesen a kormány hű támogatójaként lépett fel. Képviselői

³⁵⁹ CsmL I. Pmi B. 6/1935.

szűzbeszédében bizalomról biztosította Gömböst és kabinetjét. Helyeselte a kormány olasz—osztrák—német külpolitikai orientációját, egyben elvetette a franciákhoz való közeledés gondolatát. Hangsúlyozta — bár természetesen nem volt igaz —, hogy a Gömbös-kormány közéleti tisztaságot teremtett. Megítélése szerint egyelőre nem szükséges az általános és titkos választójog bevezetése. Foglalkozott a gazdaadósságok kérdésével. Rá jellemző módon az iskolai és iskolán kívüli katonai nevelés, a leveleoktatás, a cserkészlet és a frontharcos mozgalom kiszélesítését és fejlesztését sürgette. Szerinte a hadsereget a „nemzetnevelés” szolgálatába kell állítani. A szegedi egyetem takarékosági okokból fenyegető megcsonkítása ellen is szót emelt.³⁶⁰

A NEP októberi politikai vacsoráján Shvoy szemrebbenés nélkül jelentette ki: „Magyarország ma a rend és nyugalom országa, a törvény és a jog uralma minden szélsőség ellen biztosítva van. Sorsdöntő kérdésekben, különösen külpolitikai tekintetben a nemzeti egység úgyszólván megvalósult. A gazdaságszervelet a legutóbbi gazdaságvédelmi rendelkezésekkel óriási előnyökhöz jutott.” Hunyadi-Vass Gergely pedig képmutatón kijelentette, hogy Gömbös nem törekedett és nem is törekszik totális diktatúra kiépítésére.³⁶¹ Persze ebből a „megnyugtatósból” látszik, hogy az ellenállás Gömbös tervével szemben még mindig nem szűnt meg.

A kormánypárti vezetők főként azokra a kerületekre fordítottak nagyobb figyelmet, ahol a választásoknál többséget kaptak. Ellátogattak pl. Újszegedre is, ahol a kül- és belpolitikai kérdések mellett nagyobb hangsúllyal szóltak a várospolitikáról is.³⁶² Elmentek Felsőtanyára is, ahol Shvoy demagóg módon főként a gazdaságszervelet érintő kérdésekről beszélt. Ezt a célt fogja szolgálni a hitbizományi és a telepítési törvény is. Bejelentette, hogy a bérlőkérdés megoldására rövidesen nagy tanácskozás kezdődik. Ezután felszólította az embereket, hogy minél többen lépjenek be a kormánypártba. Hunyadi-Vass Gergely arról szólt, hogy a nemzetnek egységesen kell Gömbös mögé felsorakoznia. A kormány, úgymond, a kisembert állította a politikai élet tengelyébe, „a kisembernek viszont kötelessége támogatni a kormány politikáját”.³⁶³

A szegedi NEP vezetése rájött arra, hogy nem elégséges pusztán általános szövegeket hangoztatni a lakosság előtt, helyi, konkrét gazdasági és politikai kérdésekben is állást kell foglalni, főleg pedig cselekedni. Ennek jegyében a NEP kezdeményezésére elfogadta a közgyűlés a városfejlesztési tervet, amely inkább a rekonstrukciót, mint a tényleges fejlesztést helyezte előtérbe.³⁶⁴ Látszólag a korábbinál nagyobb megértést tanúsítottak a szociális bajok iránt is. Pl. 1936. február 28-án Shvoy képviselői beszámolójában kijelentette: „Szegeden a szociális problémák megoldása a legfontosabb. ... Minden adandó alkalmat megragadok, hogy Szeged részére közmunkát, építkezést szerezsek. ... Sorba látogattam a nagyobb szegedi gyárakat, és örömmel tapasztaltam, hogy a szociális kérdésekkel foglalkoznak, sőt egyes helyeken egészen kitűnőek a viszonyok.”³⁶⁵

A város helyzete persze korántsem volt olyan rózsás, mint ahogy azt a NEP vezetői beszédekben lefestették. Az 1936-os költségvetési expozéban Pálfi polgármester szerint a bevételek óriási mérvű apadásában a földbérjövdelem leszállítása és a bérfizetések csökkentése mellett nagy szerepet játszott az általánosan leromlott gazdasági és pénzügyi helyzet. Hiába készül új városrendezési program, ha a város nem tud anyagiakat biztosítani a végrehajtására. A költségvetési vitában Shvoy elismerte,

³⁶⁰ Dm. 1935. jún. 13.

³⁶¹ Dm. 1935. okt. 22.

³⁶² Dm. 1935. dec. 10.

³⁶³ Dm. 1936. jan. 8.

³⁶⁴ CsmL I. Közgy. jkv. 1936. febr. 2., 1936. febr. 6., 1936. febr. 22.

³⁶⁵ Dm. 1936. febr. 29.

hogy a városi pótadót tovább emelni már nem lehet. A költségvetésbe felvett félmillió pengő nem elegendő az ínség problémájának a megoldására. „Mindannyian boldogok leszünk — mondotta —, ha ezt a telet baj nélkül átvészeljük.”³⁶⁶

A liberálisok vezére hozzászólásában a bérlőkérdés megoldását sürgette, Kertész Béla pedig a kormányzatot bírálta mondván, hogy sok terhet ró a városokra.³⁶⁷ Vinkler Elemér, a NEPEgyik szegedi vezetője erőteljesebb szociálpolitikát szorgalmazott. Hangsúlyozta, hogy a munkásgyermkeknek több napközi otthon és jobb népkonyhai ebéd kellene. Balogh páter a tanyai érdekek fokozott érvényesítését sürgette. Kérte a közgyűlést, hogy legalább a villanyt vezettesse ki Alsóközpontra.³⁶⁸

Olejnyik József hangsúlyozta, hogy a közegészségügy terén sok tennivaló van. A telepeken a munkások nem embernek való körülmények között élnek. Utalt arra, hogy már most kétezren felül van a munkanélküliek száma, s a népkonyhák is másfélezernél több ebédet adnak ki naponta, pedig még nincs is tél. Dáni János azt tette szóvá, hogy a szegény gyermekek el vannak zárva a tanulási lehetőségektől.³⁶⁹ A valószínű gazdasági és szociális helyzet persze sokkal rosszabb volt annál is, mint amit a városatyák néha-néha beismerni kényszerültek.

1935 második felének fontos várospolitikai fejleménye volt a VIII. kerületi megismételt törvényhatósági választás. (Érvénytelenítették az 1934-es törvényhatósági választások eredményét, mivel a Balpárt bebizonyította, hogy a kerületben választási csalások sorozatát követték el.) A választások eredményeképpen Gyuris István és Korom Mihály szereztek meg Felsővároson a szavazatokat nagyobbik részét, vereséget mérve a Balpárt jelöltjeként induló Iritz Bélára. A győztes Gyuris jelentős kispáros tömegek előtt szerzett népszerűséget, ez volt sikerének titka. A választás eredményeképpen a korábbihoz képest nem változtak meg az erőviszonyok. Feltűnő volt viszont, hogy ekkor a Balpártba az egész Rassay-párt beletartozott, ami azt mutatta, hogy a liberális burzsoázia jobbszárnya is egyre inkább szembefordult a kormánypárti törekvésekkel.³⁷⁰

Erre utal Rassay Károly beszéde, amelyet 1936 februárjában mondott el a Liberális Párt vacsoráján. Egyebek között hangsúlyozta: „Új világot ígérték, és ma változatlanul a régi panaszoktól, elkopott frázisoktól hangos a közélet. A nagy reformpolitika tulajdonképpen nem hozott semmit, legfeljebb félmegoldást egy-két kérdésben.” Jellemző módon azonban furcsa alternatívaként Bethlen kormányzati rendszerét dicsérte.

Helyesen mutatott rá viszont a kormánypolitika egyik szembetűnő ellentmondására, amikor kijelentette, hogy nem lehet a hitlerizmusért és az olasz fasizmusért rajongani és ugyanakkor az alkotmányos kormányzás mellett hitet tenni.³⁷¹

A szociáldemokraták is fokozták agitációjukat a kormányzati rendszer ellen. 1936. február 9-én megtartott gyűlésükön Kéthly arról beszélt, hogy a politikai életet nagyfokú bizonytalanság jellemzi. A reformlendület, amely a választások idején szavakban kifejezésre jutott, abban a pillanatban megtorpant, amikor cselekedetekre került volna sor. A fasizálódással kapcsolatban rámutatott arra, hogy a szélsőjobboldal példaképének tekintett Németországban jegyrendszer és internálótáborok vannak. Farkas István a textilkartell garázdálkodását tette szóvá, továbbá a városok, községek önkormányzatának megcsorbítását. Találón jegyezte meg, hogy egy fő-

³⁶⁶ CsmL I. Közgy. jkv. 1935. okt. 20.

³⁶⁷ CsmL I. Közgy. jkv. 1935. okt. 22.

³⁶⁸ CsmL I. Közgy. jkv. 1935. okt. 23.

³⁶⁹ CsmL I. Közgy. jkv. 1935. okt. 24.

³⁷⁰ Dm. 1935. szept. 27., 1935. nov. 3., 1935. nov. 10., 1935. nov. 17., 1935. nov. 26.

³⁷¹ Dm. 1936. máj. 31.

ispánnak tulajdonképpen több joga van, mint az egész törvényhatóságnak.³⁷² Egy más alkalommal visszautasították az SZDP elleni durva támadásokat, amelyek a kormányzat részéről nyilvánultak meg.³⁷³

1936 elejére a kormánypárt szegedi válsága elérte tetőpontját, és a „Közeleti Fúró” kibillentette Baranyi Tibort a főispáni székből.³⁷⁴ Baranyi Sztranyavszkynak írott levelében ez állott: „Az egyetlen biztos bázis, amelyre én mindig építettem, az Te voltál, Kegyelmes Uram. Neked köszönhetek minden jót az életemben az elmúlt 13 év alatt.”³⁷⁵ Sztranyavszky azonban ezúttal nem menthette meg védencét. Az új főispán, Imecs György beiktatására, azaz a főispáni installációra 1936. február 29-én került sor. Imecs György főispáni székfoglalójában utalva 1919-es szerepére hangsúlyozta, hogy állása bizalmi jellegű, és a „főispánnak elsőrendű feladata, hogy a kormány politikáját a törvényhatóságban érvényesítse.” Majd így folytatta: „En ezt a feladatomat a város autonómiájának és nemes tradícióinak tiszteletben tartása mellett, a várossal karöltve kívánom ellátni.” Ígéretét tett arra, hogy szigorúan fog ügyelni a közeleti tisztaságra, ápolja a társadalmi—felekezeti békét, megvédi az egyetem integritását. Végül hangsúlyozta Szeged szerepét a revízió előkészítésében. Látjuk tehát, hogy frazeológiájában óvatos volt, és lényegében nem ment túl elődei programján. Mindazonáltal Imecs új politikai koncepció képviselője volt már, aki a legreakciósabb erőkre támaszkodva a fasizmus leplezetlenebb politikáját igyekezett a városban megvalósítani.³⁷⁶

Beiktatási beszédét követően a NEP nevében Shvoy, az ellenzéki pártok részéről pedig Pap Róbert és Lájér Dezső szólalt fel.

A Gömbös-féle politikával szemben változatlanul jelentős erők sorakoztak fel. Ezt mutatta a XIII. kerületi megismételt törvényhatósági választás is. A választási harc igen kiélezett volt. A szélsőjobboldali gondolkodású Schwann János példátlan hangú röpcédulákkal árasztotta el Móravárost. Útszéli kitételeket is használt: „Testvér! ... ha nem akarod, hogy megismétlődjék a két év előtti szégyenletes választási eredmény, s nálunk is a papokat gyilkoló, a templomokat és kolostorokat fosztogató vörös téboly jusson uralomhoz, támogasd a frontharcosokat. Fordulj el undorral a levitézlett népvezérek, fogadatlan prókátorok és hivatásos bajcsinálók kétes értékű siserehadától.” Schwann röpcédulája nyíltan és brutálisan fejezte ki mindazt, amit gazdái egyelőre csak gondoltak, de még nem akartak mondani.

Móraváros lakossága a szociáldemokraták képviselőjét választotta meg 1936 júniusában is. Dr. Berkes Pál 474 szavazatot szerzett, és így vereséget mért Petrik Antalra, Takács Bélára, sőt magára Schwann Jánosra, a NEP jelöltjeire.³⁷⁷

A helyi politikai küzdelmek nem lanyhultak Gömbös 1936 októberi elhunytával sem, tárgyalásuk azonban már Szeged történetének további fejezeteibe kívánczok.

³⁷² Dm. 1936. febr. 11.

³⁷³ Dm. 1936. szept. 27.

³⁷⁴ Dm. 1936. jan. 3., 1936. jan. 21.

³⁷⁵ CsmL I. Fpi Lev. sz. n. 1935. dec. 30.

³⁷⁶ Dm. 1936. márc. 1.

³⁷⁷ Dm. 1936. ápr. 24., 1936. jún. 7., 1936. jún. 9., 1936. jún. 13., 1936. jún. 23., 1936. júl. 12.

A dolgozatban használt állandó rövidítések

AH	Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Sectio Historica
Csm L 1.	Csongrád megye 1. sz. Levéltára
Cs. M. 1938.	Csongrád vármegye. Bp. 1938.
Dm.	Délmagyarország
Fpi	Szeged város főispánjának iratai
Fpi B.	Szeged város főispánjának bizalmas iratai
Fpi Lev.	Szeged város főispánjának levelezései
Közgy. jkv.	Szeged város Törvényhatósági Bizottságának jegyzőkönyve
PIL	A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézetének Levéltára
Pmi	Szeged város Polgármesteri Hivatalának iratai
Pmi E.	Szeged város Polgármesterei Hivatalának iratai. Elnöki iratok.
Pmi E. B.	Szeged város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki bizalmas iratok.
Rend. ir.	Rendőrségi iratok
SzDP Ti	Szociáldemokrata Párt Országos Titkárságának iratai
SZFÚ	Szegedi Friss Újság
SZÚN	Szegedi Új Nemzedék

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ БОРЬБА В СЕГЕДЕ ВО ВРЕМЯ ПРАВЛЕНИЯ ГЁМБЁША, 1932—1936 ГГ

Настоящая работа пытается показать сегедскую историю периода правления Гёмбёша, являющуюся важным периодом режима Хорти. В двух более ранних своих статьях автор исследовал положение сельского хозяйства и крестьянства Сегеда, вместе с тем и положение и борьбу промышленных рабочих. Сейчас он показывает важнейшие особенности тогдашнего общественного и политического развития города — вместе с последованием государственных процессов.

В первую половину 30-ых годов в Сегеде развернулась оживлённая политическая борьба. К середине 1932 г. и в Сегеде становился осязаемым острый кризис правления. Хозяйственный кризис причинял чрезвычайно трудное положение всех слоёв общества, а в первую очередь трудящихся классов. Вследствие этого обострились и классовые противоречия, возросло и в городе настроение сопротивления.

Образование правительства Гёмбёша не вызывало общей радости даже в господствующих кругах города. Некоторые представители финансового капитала — особенно еврей-капиталисты — относились с подозрением к приходу к власти общезвестного политика-антисемита. Подобно было и отношение к нему среднего мешанства, либеральной интеллигенции и определённой части чиновничества. С правом опасались рабочие массы антисоциалиста и антирабочего Гёмбёша.

Преобразовательные мероприятия правительства сначала принимались с разных сторон положительно. Но левые силы выступали против открытых стремлений централизации.

Приход к власти Гёмбёша оживило сегедские правые силы, среди которых в рассматриваемое время больше всего членов имели университетские товарищеские общества. Они играли главную роль как в популяризации Гёмбёша, так и в поднятии антисемитизма или в разжигании ненависти к соседним народам.

Господствующая Партия Национального Единства также усиливала свою организационную деятельность; стала более интенсивной и деятельность крайних правых сил и организаций. Усилился и полицейский террор против рабочего движения. В господствующей партии постепенно брала в свою руку руководство группа правых офицеров. Однако летом 1934 года даже в Сегеде ещё не был решён вопрос в пользу крайних правых. Когда умер бургомистр Шомоди, главному секретарю господствующей партии не удалось взять в свои руки должность бургомистра. Но и сегедские левые силы не были в состоянии предотвратить значительное продвижение и победу правых сил на выборах в местное самоуправление 1934 г. и на парламентских выборах 1935 г.

На отступление левых сил на выборах в местное самоуправление указывает факт, что из 25 избирательных округов левым силам удалось одержать однозначную победу всего в трёх округах. На апрельских парламентских выборах 1935 г. из возможных трёх мандатов господствующая партия получила два, и лишь либералам удалось сохранить свою прежнюю позицию, социалдемократам это не удалось.

Успехи правых сил 1934—1935 гг. всё-таки не привели к окончательной победе сегедских сторонников Гёмбёша.

Упорная во многих случаях успешная — стачечная борьба рабочих; победа левых сил на выборах в государственное учреждение социального страхования; успехи социалдемократов на мораварошских выборах в местное самоуправление — и другие факты свидетельствовали о том, что перед планом тоталитарной диктатуры и в Сегеде, по-прежнему стояло препятствие.

András Hegyi

LES LUTTES SOCIALES-POLITIQUES À SZEGED PENDANT LE RÉGIME DE GÖMBÖS DE 1932 — À 1936

L'étude entreprend de présenter l'histoire d'une des périodes importantes de l'ère Horthy, celle du régime de Gömbös à Szeged. L'une des deux études de l'auteur, parues auparavant, examinait l'agriculture et la situation de la paysannerie de Szeged, et l'autre — la situation et les luttes des ouvriers d'industrie. Cette fois-ci, en implantant dans le cours des événements du pays il ébauche les plus importants caractéristiques du développement social, ainsi que politique de la ville d'alors.

Dans la première moitié des années trente des vives luttes politiques se dégageaient.

Au gros de 1932 la crise du système gouvernemental est devenu sensible aussi à Szeged. La crise économique a mis tous les couches de la société et particulièrement les classes travailleuses devant une situation difficile. Du fait les contradictions de classe et de couche se sont aggravées, l'attitude oppositionnelle a augmenté aussi dans la ville.

La constitution du régime de Gömbös n'a pas soulevé un enthousiasme général ni dans les milieux dirigeants de la ville. Certains représentants du capital financier, surtout les capitalistes juifs ont reçu la prise du pouvoir des hommes politiques notoirement antisémitiques avec soupçon. Une partie de la moyenne bourgeoisie, des intellectuels libéraux et de l'ordre des fonctionnaires aussi ont pris de position pareille. Les masses ouvrières ont craint Gömbös à bon droit, parce qu'il a été notoirement antiouvrier et antisocialiste aussi.

Par contre, au départ beaucoup de gens ont reçu approuvativement les dispositions nommées réformatrices du régime. Mais les forces de gauche se sont déclarées contre les efforts ouvertement centralisateurs.

La prise du pouvoir de Gömbös animait les forces de droite de Szeged, dont les associations d'étudiants avaient la plus grande qualité de membre. Celles-ci marchaient en tête de populariser Gömbös, de même que augmenter l'antisémitisme, ou d'attiser les haines contre les peuples voisins.

Le Parti Unifié National du gouvernant a augmenté l'activité organisatrice, ainsi que l'activité des autres forces et organisations de l'extrême droite est devenue plus intensive. La terreur policière s'est renforcée contre le mouvement ouvrier aussi. Dans le parti gouvernant un groupe des officiers de droite a repris la direction de plus en plus etc.

Mais en été 1934 la lutte ne s'est pas décidée pour le bien de l'extrême droite. Leur candidat, le secrétaire général du parti gouvernant n'a pas réussi à mettre la main sur le fauteuil du maire, vidé après la mort du maire Somogyi. Quand même les forces de gauche de Szeged ne se montraient pas assez fortes pour empêcher l'avance importante et la victoire des forces de droite aux élections municipales à 1934, ainsi que parlementaires à 1935.

Aux élections municipales l'élimination de gauche est présentée par là, qu'on ne peut obtenir de la victoire unanime que dans 3 circonscriptions sur 25. Alors que aux élections parlementaires, en avril 1935, le parti gouvernant s'est acquis deux de 3 mandats possibles et entre les libéraux et social-démocrates ce n'étaient que les libéraux qui ont réussi de garder leur positions d'auparavant.

Mais enfin les victoires de droite à 1934—35 tout de même n'a pas porté la victoire finale aux adhérents de Gömbös à Szeged. Les grèves opiniâtres et quelques fois efficaces des ouvriers, la victoire obtenue aux élections de l'Établissement National d'Assurances sociales, le succès des social-démocrates aux élections municipales de Móraváros ont montré, que le projet de la dictature totale a rencontré fermement des obstacles aussi à Szeged.

A. SAJTI ENIKŐ

A MUNKÁSSÁG BÉRHARCAI ÉS KÜZDELME A HIVATÁSSZERVEZET ELLEN SZEGEDEN, 1936 — 1939

A harmincas évek második felében az osztályharc leszerelése, a munkásosztály megnyerése és „nyugalmának” biztosítása, a „nemzeti gondolathoz” való visszavezetése érdekében néhány szociálpolitikai intézkedésre került sor.¹ A magyar uralkodó osztályok ezeket az intézkedéseket a háborúra történő felkészülés szempontjából is döntő fontosságúnak tartották. A Gömbös-Darányi- és Imrédy-kormányok által kezdeményezett szociálpolitikai intézkedések ugyanakkor a munkásosztály szervezeteinek szétzúzását is szolgáltni kívánták.

A bevezetett szociálpolitikai rendeleteket, törvényeket felülről, a munkásosztály szervezeteinek kizárásával kívánták és kezdték el végrehajtani. Az 1936—39-es periódusban, e rendeletek realizálása körüli harcokat vizsgálva kézenfekvő a tanulság: a rendeletekből ott valósult meg a legtöbb, ahol a munkásság kiharcolta törvényadta jogait. A magyar fasizmus e rövid életű szociálpolitikai intermezzója nem tartott sokáig — a világháború kitörésével igen gyorsan lezárult.

E problematika vizsgálata mégis igen fontos, különösen, ha a munkásságnak a szociálpolitikai kérdésekben kialakított állásfoglalását, harcait vizsgáljuk. Ez Szegeden igen tanulságos, hiszen a szervezett munkásság korszakunkban kettős harcot vívott: a szociális intézkedések megvalósulásáért indított küzdelemmel párhuzamosan kellett felvenni és megvívni a harcot az ekkor életrekelt Hivatásszervezet² romboló tevékenysége ellen, mely szervezet ugyancsak nagy figyelmet szentelt ezekben az években a szociális kérdéseknek.

¹ Az 1937. évi XXI. t. c. törvénybe iktatta a nyolcórás munkaidőt, a minimális béreket, bevezette a fizetési szabadságot. A nyolcórás munkaidőről és a legkisebb bérekről szóló kormányrendelet már 1935-ben megjelent. Kezdetben csupán az asztalosiparra vonatkozott, később kiterjesztették fokozatosan a többi iparágra is. 1938 közepéig a 48 órás munkaidőt 8 iparágban vezették be. A munkaidő szabályozása a mértéktelen túlóráztatást is korlátok közé szorította. A minimális bérek csak néhány szakmában jelentették (pl. az asztalos, textil, stb) a korábban érvényes bérek felemelését. Többnyire arra szorítottak, hogy az iparágban érvényes átlagbéreket fogadják el alsó határul. A fizetési szabadságról szóló rendelkezés pedig gyakorlatilag igen kevés munkást érintett — az erős munkásvándorlás és az egyes szakmákban állandóan fenyegető munkanélküliség miatt (Emiatt csak kevesen tudták a 6 napi fizetési szabadságra jogosító egyéves folyamatos munkaviszonyt igazolni). Az 1938. XXXVI. t. c. a gyermeknevelési pótléknak a gyár- és bányaiparban történő bevezetéséről intézkedett.

Az ellenforradalmi rendszer ipari szociálpolitikáját és a legális munkásmozgalom felszámolására tett kísérleteit részletesen tárgyalja CSÉPÁNYI DEZSŐ: Az ellenforradalmi rendszer munkásellenes politikája 1935—1939. című könyve. Budapest, 1972. Akadémiai Kiadó.

² A Hivatásszervezet országos történetét tárgyalja CSÉPÁNYI DEZSŐ: A Hivatásszervezet története 1938—1939. (Az ellenforradalmi rendszer utolsó nagyszabású kísérlete a munkásosztály megnyerésére) c. tanulmánya. Tudományos Szocializmus, T. XI. Acta Universitatis Szegediensis. Szeged, 1973.; a Hivatásszervezet szegedi történetének egyes aspektusait bölcsészdoktori értekezésemben tárgyaltam. Szeged gazdasági-társadalmi helyzete és a munkásosztály harca 1936—1939. Szeged, 1973. Kézirat. 159—187.l.

I.

Szeged, mint ismeretes, a harmincas években népességét tekintve a második legnagyobb város volt.³ Lakosságának 36,4 %-a a mezőgazdaságban, 23,4 %-a pedig az iparban dolgozott.⁴ A gyáripárban és a kisiparban foglalkoztatott munkások száma 1939-ben 11 163 volt. Ebből a gyáripárban 5 763 munkás, a kisiparban 5 400 munkás dolgozott, tehát a munkásság 51,63 %-a a gyáripárban, 48,37 %-a pedig a kisiparban. A három nagy szegedi textilgyár a gyáripari munkásság 45,98 %-át foglalkoztatta.⁵

A város gyáriparára a könnyűipar, ezen belül is elsősorban a textilipar és az élelmiszeripar (húsipar, malomipar) túlsúlya volt jellemző. Jelentős helyet foglalt el a város iparában még a bőripar, az építőipar, valamint a faipar.⁶ A gyáripar adott struktúrájából adódott az is, hogy 1938-ban a szegedi gyáripari munkásság 47 %-a volt nő, és alacsony volt a szakképzett munkások aránya. Az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyárban 8,2 %, a Szegedi Kendergyárban 7,4 %, a Magyar Kender-Len és Jutai RT Újszegedi telepén a munkások 8,6 %-a volt szakmunkás, míg a Pick-szalámigyárban ennél is alacsonyabb az arányuk, itt a munkásoknak csupán 6,5 %-a volt szakképzett hentes.⁷

A 300 munkásnál többet foglalkoztató gyárakban a munkások 54,7 %-a dolgozott. Ezt a munkáslétszámot négy gyár foglalkoztatta — a három textilgyár és a Pick-szalámigyár, az üzemek 5,8 %-a.⁸ Ezek az adatok nagyfokú koncentrátságra mutatnak.

Míg a szegedi ipar szerkezetéből fakadó több tényező, mint például a szakmunkások alacsony aránya, a nők nagyfokú részvétele a termelésben, az ipar egy részének idényjellege és az ebből adódó erős fluktuáció, a kisipari munkások tömegei, objektíve nehezítették, illetve speciális feladatok elé állították a helyi munkásmozgalmat, addig a gyáripari proletariátus nagyfokú koncentrátsága kedvező lehetőségeket teremtett a kommunisták, a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek tevékenységéhez.

A szegedi ipari munkásság jelentős része tagja volt a Szociáldemokrata Pártnak, illetve a szakszervezeteknek. Az SZDP és a szakszervezetek helyi csoportjának élén ekkor, egészen 1938 októberéig a jobboldali, mindenkivel békülékenységet kereső Lájér Dezső állt, aki a városi „polgárság” körében is nagy népszerűségnek örvendett. Halála után az agilis, jó képességű Földes Mihály került a párt és a szakszervezetek élére.⁹ A szakszervezeteknek 1939-ig jelentős tömegbefolyásuk volt. A párt és a szak-

³ Az 1930-as népszámlálás adatai szerint a város lakosságának száma 135 071 fő volt, az 1941-es népszámlálás szerint pedig 136 375 fő. Vármegyei Szociográfiák. III. r. Budapest, 1938. 27. 1.; Magyar Statisztikai Évkönyv. Új évfolyam. XLIX. 1941. Budapest, 1943. 9. 1.

⁴ Vármegyei Szociográfiák. III. r. 27. 1.

⁵ FEHÉR ISTVÁN: Szeged gazdasági, társadalmi helyzete és a munkáosztály vezette antifasiszta erőik harca a háború ellen, a demokratikus átalakulásért 1939—1944. Szeged, 1962. Bölcsészdoktori értekezés. Kézirat. 25—25/a. 1.

⁶ Az építő- és építőanyagiparban mintegy 1200 munkás dolgozott Szegeden. Nagy „Magyar Compass” 1939—1940. II. r. 271. 1.; Ipartestületek Országos Központja évi jelentése az 1938-as közgyűlés elé. Budapest, 1938. Melléklet.

⁷ FEHÉR ISTVÁN: i. m. 29. 1.

⁸ Uo. 25/a-26. 1.

⁹ Lájér Dezső haláláig, 1938 októberéig az SZDP és a Szakszervezeti Bizottság szegedi titkára volt. Jobboldali, kompromisszumokra épülő politikát folytatott a párt és a szakszervezetek élén. Lájérral még a pártközpont is elégedetlen volt, többször felmerült leváltása, de ezt „betegsége” és a „polgárság” körében élvezett népszerűsége miatt halasztgatták. E politika „polgári megbecsülését” jelentette a Délmagyarországban megjelent nekrológ: „Emlékét kegyelettel őrzik meg hívei, barátai, de a polgári társadalom is, mely soha benne ellenségét nem látta. A történelmi idők talán meg fogják teremteni a pártok és osztályok békéjét — amiért élt, harcolt, küzdött, dolgozott, szenvedett és

szervezetek helyi csoportjában egyre erősödő baloldal is tevékenykedett — az építő- és bőripari szakszervezetekben pedig baloldali irányvonal érvényesült. Az illegális kommunisták elsősorban a szakszervezetekben tevékenykedtek, nem voltak a szociáldemokrata párt tagjai.¹⁰

Az SZDP és a szakszervezetek egyik igen fontos feladata ekkor Szegeden is a szociális törvények végrehajtásáért folytatott küzdelem volt. E rendeletek végrehajtása itt is vontatottan kezdődött meg. A munkásság komoly küzdelmet kellett folytasson egyrészt azért, hogy törvényadta jogát érvényesítse, másrészt azért, hogy a törvényeket rájuk is kiterjesszék.

Mivel a kormány az építőiparban nem vezette be a 8 órás munkaidőt arra hivatkozva, hogy ez idény jellegű ipar, az építőmunkások több akciót szerveztek a nyolcórás munkaidő mellett és ezzel párhuzamosan a *túlóra pótlékok* kifizetéséért.

Ezt példázza, hogy mikor Erdélyi András és Csiszár János szegedi építési vállalkozók nem voltak hajlandók a túlóra pótlékot fizetni, emiatt a munkások 1936. december 1-én feljelentették őket a polgármesternél, de még 1937. május 20-án sem kaptak választ.¹¹

Ladvánszky József, a MÉMOSZ szegedi titkára, 1937 februári szakmai gyűlésükön szintén arról panaszkodott, hogy 10—11 órát dolgoznak az építőiparban és a túlóradíjat nem kapják meg.¹² A MÉMOSZ szegedi szervezete vezette a Fischer és Fiai kőfaragó cég munkásainak harcát a nyolcórás munkaidő kivívásáért. A sztrájk több napon át tartott, annak ellenére, hogy a munkaadó megkísérelte a sztrájk letörését. Egy vagon kidolgozandó követ Kecskemétre szállítatott, hogy ott dolgoztassa fel. A szakszervezet vezetői azonban két munkást elküldtek Kecskemétre, akik elmondták, milyen munkát akarnak velük elvégeztetni, erre a kecskeméti munkások nem vállalták a munkát, sőt 4 órás szimpátia-sztrájkba léptek.¹³

meghalt Lájér Dezső.” Délmagyarország, 1938. október 15. Elhunytá alkalmából a főispán táviratban fejezte ki részvétét az SZDP helyi szervezeténél. Csm L Szeged Város Főispánjának iratai. 757/1938. Hasonlóan értékeli Lájér tevékenységét HEGYI ANDRÁS: A szegedi ipari munkásság helyzete és küzdelme a Gömbös-kormányzat idején, 1932—1936. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica. T. XLIX. Szeged, 1974. 29. 1.

Földes Mihály egy évig, 1938—1939-ig állt az SZDP és a Szakszervezeti Bizottság élén Szegeden. Földes szociáldemokrata, majd kommunista író, újságíró. 1924-ben lépett be az MSZDP-be, 1945-ben pedig az MKP tagja lett. 1939—1944 márciusáig a Népszava szerkesztője volt. A felszabadulás után a Szabad Nép munkatársa, illetve szerkesztője, majd több irodalmi és politikai lapnál dolgozott. Volt országgyűlési képviselő is. 1950-ben és 1954-ben József Attila díjjal tüntették ki. Munkásmozgalomtörténeti Lexikon. Kossuth, 1972. 158. 1.

¹⁰ Szegeden a szakszervezetekben ekkor 18—20 kommunista dolgozott. Vö. FEHÉR ISTVÁN: A szegedi munkásság harca a második világháború idején. Párttörténeti Közlemények. 1964. 2. sz. 58. 1.

Az SZDP és a szakszervezeti csoportok helyi tevékenységét a harmincas években bővebben tárgyalja HEGYI ANDRÁS: i. m. 27—52. 1., valamint FEHÉR ISTVÁN: i. m. 56—63. 1.

¹¹ A Párttörténeti Intézet Archivuma (a továbbiakban PI Arch.) 666. f. IV. 241/193.

¹² CsmL Az Államrendőrség Szeged Városi Kapitányságának iratai. VIII/27/1937. (a továbbiakban Rendőrségi iratok.) Szegeden a 30-as évek második felében kb. 800 építőmunkás dolgozott. 1937—1938-ban ennek mintegy a fele tagja volt a MÉMOSZ-nak. A MÉMOSZ helyi csoportjában baloldali irányvonal érvényesült. A 20-as évek végétől a csoport vezetője, majd kerületi titkára a kommunista Ladvánszky József volt, aki az első világháború kitörése óta kiemelkedő szerepet játszott a szegedi munkásmozgalomban. Az illegális kommunista mozgalomban való részvételéért és a szakszervezetekben kifejtett tevékenységéért többször bebörtönözték. 1925-ben az MSZMP egyik szegedi szervezője volt. 1940-ben a börtönben elszenvedett bántalmazások következtében meghalt. A MÉMOSZ taglétszáma vonatkozó adatokat ld. CsmL A MÉMOSZ szegedi csoportjának iratai. Nyilvántartó tagdíjjegyzék. 1937—1944. Ladvánszky Józsefre vonatkozó életrajzi adatok ld. Munkásmozgalomtörténeti Lexikon. Kossuth, 1972. 295. 1., valamint Csongrád megye forradalmi harcainak életrajzi gyűjteménye. Szeged, 1973. 59. 1.

¹³ CsmL Rendőrségi iratok. II/22/1937.

A bőriparban sok munkásnál a 48 órás munkahét bevezetése jelentős keresetcsökkenést eredményezett, ami országosan pedig nem volt általános jelenség. A Grácia cipőgyárban például a munkások heti bére 10—12 P-ről 8—10 P-re csökkent, mivel a darabbér a régi, hosszabb munkaidőhöz volt szabva.¹⁴ 1936. augusztus 21-én 29 cipőipari munkás sztrájkolt emiatt: „A munkások a sztrájk megkezdése előtt a munkaadóiktól azért, mert a bekövetkezett heti 48 órás munkaidővel keresetük lényegesen csökkent, olyan mértékű órabér emelést kértek, hogy a 48 órás munkaidő alatt ugyanannyit tudjanak keresni, mint azelőtt, míg 60—70 órát dolgoztak.”¹⁵

A bőripari szakszervezet vezetősége Szappanos Lajos elnök és Törköly József jegyző aláírásával 1937. július 12-én levelet küldött a Központi Vezetőségnek. Ebben a levélben elpanaszolják, hogy a nyolcórás munkaidővel kapcsolatos észrevételeik „elvesztek a bürokrácia homályában”, a munkások pedig az ellenőrök előtt letagadják korábbi panaszaikat.¹⁶ Ennek oka az volt, hogy a szegedi cipőgyárosok azokat a munkásokat, akik szóvátették a visszasságokat, vagy vezetőik voltak egy-egy sztrájknak, egyszerűen kidobták a gyárból, munkát kapni pedig nehéz volt, főleg annak, aki feketelistán volt. Szappanos Lajos, aki egyik irányítója volt a bőripari munkások nyolcórás munkaidőért és a minimális bérek betartásáért indított mozgalmának, 1937 októberében kénytelen volt elhagyni a várost, mivel nem kapott munkát.¹⁷ Tusy Sándort, a Zsurkó cipőgyár szabását „bizonytalan időre szabadságotlák”, mert agitálta társait a minimális bérekkel kapcsolatban.¹⁸ Bittó Julia tűzönöt szintén Zsurkó bocsátotta el, egy korábbi sztrájk idején tanusított magatartásáért.¹⁹ Hiába fordultak a munkások vagy a szakszervezet panasszal a polgármesterhez, vagy az iparügyi miniszterhez, ügyüket vagy nagy késéssel, vagy egyáltalán nem intézték el. Erre utal Szappanos Lajos levele a központhoz: „a munkaidő egységes megállapítására a hatóság részéről nem történik semmi.”²⁰ Szegeden csak 1939. április 1-én alakult meg a nyolcórás munkaidőt és a minimális béreket ellenőrző bizottság, hogy szeptemberben megszűnjön.²¹ A háború kitörése után, mint ismeretes, a kormány sürgősen felfüggesztette a 48 órás munkahétről és a fizetési szabadságról szóló törvény hatályát, ami a munkásosztály helyzetének további romlásához vezetett. „A 48 órás munkahét és a fizetési szabadság felfüggesztése miatt a munkaadók azt képzelik, hogy korlátlanul lehet dolgoztatni és a túlórákat nem kell fizetni.”²²—panaszkodtak a Pátria cipőgyár munkásai a Mukásotthonban tartott egyik értekezletükön.

A nyolcórás munkaidő betartása a munkásosztály megújuló harcai révén többé-kevésbé sikerült. Harcaik eredményét azonban, mint láttuk, megsemmisítették a háború kitörését követő kormányintézkedések. A háború kiszélesítésével párhuzamosan több gyárat „üzemet hadiüzemmé nyilvánítottak, ami egyet jelentett a munkaidő korlátlan meghosszabításával. Szegeden a kender- és jutagyárakat, bőr- és cipőgyárakat, malmokat, gázgyárat, fafeldolgozó üzemeket, telepeket stb., kb. 22—25 üzemet nyilvánítottak hadiüzemmé. A munkaidő a Szegedi Kenderfonóban pl. 10 óra lett, de több üzemből 70 órát is dolgoztak hetente. Több gyárban az egy műszakról áttértek a két vagy három műszakra. Például a Jutafonógyárban, az Újszegedi Kenderben, a Szegedi Falemezgyárban.”²³

¹⁴ PI Arch. 665/f. 73/4. 1937. Jegyzőkönyv.

¹⁵ PI Arch. 651. f. 6.cs/1936.

¹⁶ PI Arch. 665. f. 73/12/1937.

¹⁷ PI Arch. 665. f. 73/12/1937. febr. 27.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Arch. 665. f. 73/12/1936. márc. 16.

²⁰ PI Arch. 665. f. 73/12/1936. márc. 17.

²¹ Délmagyarország, 1939. ápr. 1.

²² CsmL Rendőrségi iratok. IX/19/1939.

²³ FEHÉR ISTVÁN: Szeged gazdasági, társadalmi helyzete... 63. 1.

A korszak másik jelentős szociális intézkedése a *minimális bérek* bevezetése volt. Ennek végrehajtása is lassan, „fokozatosan” történt.²⁴ Szegeden a részleges bérek már a 20-as években is alatta maradtak az első világháború előtti szintnek. Az 1929/33-as válság idején ezek a bérek még lejjebb mentek. A 30-as évek második felében a minimális bérek bevezetésekor tulajdonképpen ezeket a még mindig alacsony béreket stabilizálták. „Óriási a visszaesés a kereseti lehetőségekben az utóbbi időben a gazdasági válság következtében. Ennek oka az is, hogy a minimális bérek rendezése későn történt, 3—4 évvel korábban jobb lett volna, mert akkor magasabbak voltak a bérek” — mondta Hubai János, a bőripari szakszervezet országos titkára egy szegedi gyűlésen.²⁵

A Bőripari Munkások Országos Szövetsége 1936 augusztusától az egész országra kiterjedő bérmozgalmat indított azért, hogy a minimális béreket magasabb szinten állapítsák majd meg. E mozgalom keretében Szegeden is szerveztek sztrájkokat. Augusztusban, szeptemberben a szegedi cipőipari munkások harcoltak ki magasabb béreket. Nem volt sikeres viszont a Zsurkó-féle Grácia cipőgyár munkásainak sztrájkja. A sztrájkoló munkásokat a munkaadó kifizette, munkakönyvüket kiadta és elbocsátotta őket.²⁶ Ebben a cipőgyárban fizették szegedi viszonylatban a legalacsonyabb béreket a bőriparban. Éppen ezért az SZDP és a bőripari szakszervezet ebben az üzemben több bérmozgalmat is szervezett, mert félő volt, ha a munkaadónak sikerül a béreket ilyen alacsony szinten stabilizálni, akkor ez kedvezőtlenül fogja befolyásolni a többi cipőgyár által fizetett béreket is.

1937 januárjában kezdték meg a minimális bérek bevezetését a szegedi cipő- és bőrgyárakban. Ekkor még csak a Pátia-cipőgyárban alkalmazták, de úgy, hogy a munkaadó azoknak a bérét kívánta csökkenteni, akik többet kerestek a minimális béreknél. Több munkást alacsonyabb bércsoportba osztott, mint ami megillette volna. Ezért 67 munkás sztrájkba lépett. Ugyanakkor a minimális bérek bevezetésekor érvényben maradtak azok az akkord- és darab-normák, melyeket még a 9—10 órás munkaidő alapján állapítottak meg, ami keresetcsökkenéshez vezetett. Így volt ez ebben az üzemben is, ahol 1937. január 18. és január 24. közötti sztrájk ennek megoldását is követelte. A normák módosítását sikerült a sztrájkkal elérni,²⁷ miután a tárgyalások több napon keresztül eredménytelennek bizonyultak. Hubai János, a bőripari szakszervezet országos titkára e januári sztrájk kapcsán a következőket írta Lájér Dezsőnek, aki az SZDP és a Szakszervezeti Bizottság szegedi titkára volt ekkor: „... nagyon sajnálom, hogy csak sztrájkjal lehet elérni valamit”. Hubai reméli, hogy Lájér „közismert tapintatával” mielőbb le tudja zárni a vitás kérdéseket. Majd így folytatta: „Ezt azért kérem Öntől, mert bizalmasan közlöm, hogy az iparügyi minisztérium a rendelet kiadásával nagy sztrájkok bekövetkezésétől félt és rendkívül félve adta ki a rendeletet és megnyugtatóst kért tőlünk, hogy a rendelet kiadásakor nem fog nagy felfordulás a szakmában bekövetkezni.”²⁸ A Központi Vezetőség tehát garanciát adott arra, hogy nem lesznek sztrájkok, a megindult mozgalmakat igyekezett leszerelni, csendes mederben tartani.

²⁴ A szegedi munkásság korábbi küzdelmeit a szociális törvények végrehajtásáért ld. HEGYI ANDRÁS: i. m. 56—61. l.

1938 végéig Szegeden 64 foglalkozási ágban vezették be a minimális béreket. CsmL A Hatóság Munkaközvetítő iratai. 1938.

²⁵ CsmL Rendőrségi iratok. VIII/24/1938.

²⁶ Uo. II/22/1936.

²⁷ Arch. 665. f. 73/12/1937. jan. 21.

²⁸ Lájér öt alkalommal tárgyalt a munkásokkal és a bizalmiakkal Hubai levelének szellemében, míg sikerült a munka felvételére bírnia őket. PI Arch. 658. f. 296. Mozgalmi Tevékenységi napló. 1937. jan. 17-24.

A bőripari munkások harcának hatékonyságát nemcsak a Központi Vezetőség óvatos, a törvényeket túlságosan is tisztelő magatartása csökkentette, hanem az is, hogy nem voltak mindig egységesek. A Zsurkó cipőgyár munkásai az SZDP-ből átmentek a Hivatásszervezetbe, mely szervezet szintén igyekezett a minimális bérek körüli küzdelmekben részt venni, növelni ezzel tekintélyét. Segítette őket ebben Zsurkó is, aki mindig durva módszerekkel vetett véget a gyárában kitört megmozdulásoknak: elbocsátotta a vezetőket, és a munkásokkal csak egyenként volt hajlandó tárgyalni, nem riadva vissza a megfélemlítés módszerétől sem.²⁹

A minimális bérek igazságtalanságai miatt 1936. november 26-án kb. 200 munkás lépett sztrájkba a Pick szalámigyárban. A budapesti órabéreknél már eleve alacsonyabban megállapított munkabéreket a gyár tulajdonosa még úgy akarta leszorítani, hogy a munkásokat nem a megfelelő bérkategóriákba sorolták be. Így pl. a csontozó munkások (akik szakmunkát végeztek) csak napszámos béreket kaptak, sőt 25—30 régi szakmunkást elbocsátottak és helyettük napszámosokat vettek fel, olcsóbb bérért.³⁰ Pick Jenő igyekezett megosztani a munkásokat, „egyéni” beszélgetéseket folytatott velük — s bár november 27-én 6 munkás, november 29-én újabb 7 munkás vette fel a munkát, december 1-én pedig 10 — a többiek kitarítottak.³¹ Harcuk eredménye 10—15 %-os béremelés lett. A sztrájk sikerének tudható, hogy 1937. január 17-én a Pick szalámigyárban is meg tudták alakítani a szakszervezeti csoportot.

A bérek megállapításánál — mint az előzőekből is kitűnik — a vidéki munkás-ság egyik nagy sérelme az volt, hogy Budapesten minden iparban, minden szakmában többet fizettek, mint vidéken, sőt vidék és vidék között is különbséget tettek. Az 1936. február 6-i gyűlésen a szegedi építőmunkásság egybehangzóan követelte, hogy azonos iparágon belül minden munkás egyenlő bért kapjon, ne tegyenek hátrányos megkülönböztetést a vidéki munkásság felé.³² Nemcsak az volt a baj, hogy alacsonyabb bért kaptak, de voltak munkaadók, akik nem fizették még ezt sem. 1936 szeptemberében a MÉMOSZ szegedi csoportja emiatt három céget jelentett fel, köztük a várost is.³³ Nem volt munka, az élelmiszerek drágultak, a feketelistán lévő munkások nem kaptak munkát. Gyakori volt az is, hogy az építkezéseken környékbeli napszámosokat alkalmaztak, akik alacsonyabb bérért is vállalták a munkát, mert rá voltak kényszerülve. A törvény kijátszásának egy másik formájára utal a téglagyári munkások esete. A szegedi és hódmezővásárhelyi téglagyári munkások 1936-ban közös beadvánnyal fordultak az iparügyi miniszterhez, hogy a minimális órabérekre vonatkozó rendelet rájuk is terjesszék ki.³⁴ Választ még 1939-ben sem kaptak. Időközben a téglagyári munkások részére is megállapították a legkisebb béreket, de a munkaadók magasnak találták és fellebbezték. A munkaadóknak a megállapított bérek elleni fellebbezése — mivel az eljárás lassú, bürokratikus volt — módot nyújtott arra, hogy hosszabb időre kibújjanak a törvény végrehajtása elől.

1937 júliusában a szegedi építőmunkások újabb harcot indítottak az alacsonyan megállapított minimális bérek felemeléséért, az egyes ipari körzetek közötti bérkülönbségek megszüntetéséért, a 48 órás munkaidő megvalósulásáért. A sztrájk közvetlen oka az volt, hogy Budapesten és Pécsen 62—64—68 fillért fizettek, míg Szegeden 44—54 fillért akartak adni. A munkaadókkal folytatott tárgyalások eredménytelenek

²⁹ PI Arch. 665. f. 73/12/1937. febr. 27.

³⁰ Így volt ez a vágóhidnál is, ahol az elbocsátott szakmunkások helyett napszámosokat alkalmaztak — alacsonyabb bérért. Délmagyarország, 1936. nov. 5.

³¹ Csm L Rendőrségi iratok. XI/26, 27, 29/1936.; XII/1/1936., valamint HEGYI i. m. 61.

³² Csm L Rendőrségi iratok. II/7/1936.

³³ Uo. X/30/1936.

³⁴ PI Arch. 666. f. I. 1936/9.

maradtak, mivel csak a kőműveseknek akartak béremelést adni, a segéd- és női munkásoknak nem, pedig egyik fontos követelésük éppen az egységes béremelés volt. A munkások legalább 20 %-os emelést kértek, a munkaadók csak 5 %-ot akartak adni.³⁵

A sztrájk július 16-án kezdődött; július 17-én már 514, július 18-án 527, július 19-én pedig már 564 munkás sztrájkolt.³⁶

A munkások követelései a következők voltak.

Órabér

Két éve szabadult ács és kőműves segéd:	52 fillér
Két évnél régebben szabadult segédek:	62 fillér
Önálló álványozó:	46 fillér
Férfi és női segédmunkás:	32 fillér
Fiatalkorú segédmunkás:	28 fillér

E követelések jelentősége az, hogy egyaránt síkraszállt a szak- és segédmunkások béremeléséért, valamint a férfi és női segédmunkások egyenlő béréért.

A munkások 33 tagú sztrájkbizottságot választottak, amelynek többek között az volt a feladata, hogy a 35 munkahelyen dolgozó munkásokat értesítse a sztrájkról, összefogja és irányítsa a mozgalmat. A város vezetőit megriasztotta ez a régen nem tapasztalt, nagyerejű, egységes megmozdulás. Maga a polgármester telefonált még július 17-én az iparügyi minisztériumba, ahol azt ígérték, hogy július 19-én vagy 20-án leküldik Szegedre a bérmegállapító bizottságot a dolgok rendezésére. A munkások azonban kijelentették, nem veszik fel a munkát, csak ha számukra tényleg kedvező döntés születik, az ígéretés őket nem elégíti ki.

A munkaadók itt is igyekeztek a munkások egységét megtörni, ami csak kis mértékben sikerült. A Dóm téri építkezéseken ugyanis megadták a magasabb béreket — mivel a munka sürgetett, így ezek a munkások nem léptek sztrájkba.³⁷ A többiek azonban kitartottak. Nem voltak hajlandók küldöttséget meneszteni a polgármesterhez, ha majd megérkezik a bérmegállapító bizottság, hanem kijelentették, menjenek a munkaadók, ha erre szükségük van. Bár Lájér „erősen erőltetettnek” tartotta a sztrájk kirobbanását,³⁸ tehát nem értett vele egyet, az építőmunkásoknak mégis jelentős eredményeket sikerült kiharcolni. Július 20-án ért véget a sztrájk, melynek eredményeként általában 6 filléres béremelést tudtak elérni. Ezt mutatja alábbi táblázatunk:

Órabér³⁹

Két éve szabadult segédek:	50 fillér
Két évnél régebben szabadult segédek:	60 fillér
Álványozók:	46 fillér
Férfi segédmunkások:	31 fillér
Nők és fiatalok:	24 fillér

Az új bérek alacsonyabbak voltak, mint a budapesti bérek, a nők sem kapták meg a férfi segédmunkásokkal azonos bért, harcuk mégis jelentős és sikeres volt.

³⁵ Délmagyarország, 1937. júl. 17.

³⁶ PI Arch. 658. f. 6/296/1937. aug. 9. és CsmL Rendőrségi iratok. VII/18, 19/1937.

A Délmagyarország szerint 800 építőmunkás sztrájkolt. Lájér Dezső SZDP titkár szerint a mozgalomban résztvevők száma 600 körül mozgott, ami megegyezik a rendőrségi jelentések adataival.

³⁷ Délmagyarország, 1937. júl. 18.

³⁸ PI Arch. 658. f. 6/296.

³⁹ CsmL Rendőrségi iratok. VII/20/1937.

A munkaadók kötelezettséget vállaltak, hogy a sztrájkban való részvételért senkit sem bocsájtanak el. A sztrájkot követő gyűlésen Szakasits Árpád, a MÉMOSZ elnöke mondott elismerő szavakat a munkásság sztrájk alatti magatartásáról.

Jelentőségében, tömegeit tekintve korszakunkban ez az építőipari sztrájk volt a legnagyobb Szegeden — *a legnagyobb volt a minimális bérek kapcsán indított mozgalmak sorában is*. Egységük imponáló volt, amit harcuk eredménye is bizonyít. Bár a munkaadók kötelezték magukat, hogy nem bocsájtják el a sztrájkoló munkásokat — büntetlenül mégsem lehetett ekkora demonstrációt szervezni a Horthy-Magyarországon. A sztrájk vezetőit, Ladvánszky Józsefet négy hónapi fogházra ítélte a szegedi tábla, Mucsi Ferencet és Ferenczi Pált kisebb börtönbüntetésre.⁴⁰ A sztrájk jelentőségét növeli, hogy a helyi jobboldali pártvezetőség támogatása nélkül sikerült követeléseik kiharcolása. A MÉMOSZ baloldali vezetősége által irányított és kezdeményezett sztrájk azonban azt igazolta, hogy időszerű volt sztrájkba szólítani a város építőmunkásait 1937 júliusában. A MÉMOSZ helyi csoportja állhatatos küzdelmének tulajdonítható az a kollektív szerződés, amely az 1937 júliusi sztrájk eredményeire támaszkodva jött létre a szegedi munkaadók és a MÉMOSZ helyi csoportja között 1938-ban.⁴¹ Az építőmunkássztrájknak országos hatása is volt. Szerepet játszott a szeptemberi egynapos általános építőmunkássztrájk meghirdetésében.

A MÉMOSZ országos vezetősége 1937. szeptember 16-ra általános építőmunkássztrájkot hirdetett. Ez a munkabeszüntetés kiállítás volt a 8 órás munkanap bevezetése mellett, melyet az iparügyi miniszter már 1936-ra megígért, de az ígéretből még semmi nem valósult meg. Ehhez a demonstratív jellegű sztrájkhoz Szegeden *800 építőmunkás csatlakozott*.⁴² A sztrájk alkalmából a MÉMOSZ szegedi csoportja röpcédulát adott ki, melynek szövege a következő volt:

„8 óras legyen a munkanap az építőiparban!
Ez harcunk célja! Készülj testvér!
Szaktárs! Készülj fel a harcra, a nyolcórás építőipari munkanapért!
Mutasd meg, hogy akarod! A nyolcórás munkanapot, a szervezkedés szabadságát, a sztrájkjog törvénybeiktatását követeljük!
Mindezekért készen állunk a harcra!”

A rendőrség elkobozta a röpcédulákat, terjesztőit pedig, Bozóky Józsefet, Szabó Istvánt, Ladvánszky Józsefet, Rózsa Mihályt, Gyólai Jánost előállította.⁴³

A szegedi munkásosztály helyzetét súlyosbította a munkanélküliség is. Erre utalt Komócsin Mihály a MÉMOSZ 1939. április 20-i taggyűlésén: „nem ér semmit a minimális munkabér, ha munka nincsen... Építőipar szempontjából a munkásság Szegeden különösen súlyos helyzetben van, mert az egyetemi építkezések óta semmiféle építkezés Szegeden nem volt.” A gyűlésen elhatározták, hogy a központ által leküldött határozatot küldöttség viszi a polgármesterhez, melyben munkát vagy munkanélküli segély követeltek. A küldöttség tagjául dr. Berkes Pál orvost, Kakuszi József, Csúri Mihály, Gombai Mihály, Bittó Sándor és Bozóki József munkásokat

⁴⁰ CsmL A Szegedi Főügyészség iratai. 2147/1938. és 2949/1938. Fellebbezés folytán a magyar királyi kúria két hónapra mérsékelte Ladvánszky büntetését.

⁴¹ PI Arch. 666. f. I. 1938/9.

⁴² Uo. XVII. I/1937/32.

Az 1937. szeptember 16-i általános sztrájjal a szakszervezet tiltakozni kívánt a munkaügyi miniszternek az építőmunkás küldöttség előtt tett azon kijelentése ellen is, hogy az építőmunkások többsége nem kívánja a 48 órás munkaidő bevezetését. A sztrájk egyúttal tiltakozás volt az egyesülési, gyülekezési szabadság korlátozása, valamint az erősödő szélsőjobboldali kísérletek ellen is. Vö. CSÉPÁNYI DEZSŐ: Az ellenforradalmi rendszer...154—155. 1.

⁴³ Délmagyarország, 1937. szept. 16.

választották.⁴⁴ A küldöttség célja tulajdonképpen az volt, hogy ráirányítsák a város vezetőinek figyelmét egyre rosszabodó helyzetükre.

Egy másik gyűlésen a felszólalók arról panaszkodtak, hogy az építőipari pangás miatt sok építőmunkás kénytelen elhagyni a várost.⁴⁵

A munkanélküliséggel, valamint a munka igényjellegével függött össze az is, hogy a fizetéses szabadságból és a gyermeknevelési pótlékból is ki volt az építőipari munkásság rekesztve. Emiatt ugyanis nagyon sokan nem tudtak kellő mennyiségű folyamatos munkaviszonyt igazolni.

A szegedi munkásság bérharcainak külön fejezetét jelentette a paprikafeldolgozó nők — egyébként szervezetlen munkások — küzdelme a jobb munkabérékért. Szeged város egyik jelentős munkásrétege — többségükben nők — a paprika feldolgozásával foglalkozott. A paprika készítésének egyik legnehezebb munkafolyamatát a paprika hasítók végezték. Nem volt szakszervezetük, amely érdekeiket védte volna, a munka igényjellegű volt, kizárólag nőket alkalmaztak. Nehéz munka volt, sok ügyességet, nagy gyorsaságot igényelt.

1937 januárjában Németh Hermina vezetésével a munkásnők azzal a kéréssel fordultak a rendőrkapitánysághoz, hogy szakmai értekezletet tarthassanak a Munkásotthonban. A kapitányság ezt megtiltotta, mivel a munkásnőknek nincs hivatalos érdekképviselői szerve, tehát gyűlést sem tarthatnak. Ez persze csak formai ok volt. Majd így folytatódik az indoklás: „... a paprikahasító munkások közt az utóbbi időben felelőtlen elemek izgatása következtében lábrakapott nyugtalanságra való tekintettel a bejelentést a közrend és közbiztonság megóvása érdekében nem vehetem tudomásul.”⁴⁶ A rendőrség attól tartott, hogy az erősödő szociáldemokrata befolyás megszilárdul egy ilyen szakmai gyűlés kapcsán. A munkásnők ugyanis az SZDP helyi titkárához, Lájer Dezsőhöz fordultak, segítsen nekik egy memorandumot eljuttatni a földművelésügyi minisztériumba, még a minimális bérek bevezetése előtt, melyben béremelést és jobb munkakörülményeket követeltek. Lájer, Takács Ferenc szociáldemokrata országgyűlési képviselőt kérte meg, hogy segítsen a munkásnőknek a minisztériumban. A küldöttség 1937 szeptemberében ment fel Budapestre, ahol Marschall államtitkár fogadta őket. Átadták a beadványt, majd szóban is elmondták sérelmeiket. Az államtitkár válaszában kijelentette: megengedhetetlen, hogy a munkabérek rendezetlenek legyenek, de előbb azt kell eldönteni, hogy a kérés hozzá, vagy az ipariügyi minisztériumhoz tartozik.⁴⁷ A beadványt aztán a feledés homálya lepte be, pedig Szegedről Lájer Dezső a Központnak küldött jelentéseiben gyakran sürgette az ügy elintézését.⁴⁸ Mivel a szegedi munkásságnak ez a rétege szervezetlen volt, követeléseiket nem tudták sztrájkjal alátámasztani. A kérvények módszere pedig hatástalannak bizonyult.

1938—39-ben az 1937 júliusi építőipari sztrájkhoz hasonló nagyerejű megmozdulás nem volt Szegeden sem az építőiparban, sem pedig más iparágban. Ezekben az esztendőekben a kérvények, interpellációk, a bérmozgalmak egyéb formái kerültek

⁴⁴ CsmL Rendőrségi iratok. IV/20/1939. Csúri Mihály a MÉMOSZ helyi szervezetének vezetőségi tagja volt, baloldali szociáldemokrata, Gombai Mihály szintén vezetőségi tag volt, a KMP tagja.

⁴⁵ Uo. VII/29/1938.

⁴⁶ CsmL Mikrofilmgyűjtemény. 16. r. 660. f.

⁴⁷ PI Arch. 658. f. 6. cs/225.

A paprikahasítók minimális béreit 1940-ben, a mezőgazdasági minimális munkabérekkel együtt állapították meg.

⁴⁸ PI Arch. 658. f. 6. cs/296.

Lájer jelezte azt is, hogy a paprikahasítók napi bére sok helyen 1 P-ről 60 fillérre csökkent.

előtérbe.⁴⁹ A háború kitörése, a kivételes állapot bevezetése pedig új helyzetet teremtettek a munkásosztály küzdelmei szempontjából is.

Ha összegezni kívánjuk a minimális bérek bevezetésének a szegedi munkásosztály átlagbéreinek alakulására gyakorolt hatását, a következőket állapíthatjuk meg: egy munkás évi átlagkeresete 1937-ben Szegeden 805 P, 1938-ban 849 P volt.⁵⁰ A minimális bérek bevezetése után a munkások átlagbére tehát *emelkedett*. Ez döntően onnan származott, hogy Szeged iparában a textilipar jelentős helyet foglalt el. A város textilgyárai a munkásság 45,98 %-át foglalkoztatták,⁵¹ és a textilipar volt országosan is az az iparág, ahol a minimális bérek bevezetése a bérszínvonal emelkedéséhez vezetett.⁵²

Összehasonlítva a szegedi, budapesti és a nagyobb vidéki városok munkásainak átlagbérét kitűnik, hogy az átlagkereset Szegeden volt a *legalacsonyabb*.

Város	Átlagkereset 1938-ban ⁵³
Budapest	1380 P
Pécs	1138 P
Győr	1067 P
Debrecen	954 P
Szeged	849 P

Ez a nem is csekély *eltérés a város ipari struktúrájából és a munkásosztály összetételéből fakadt*. A nehézipar hiánya, a textil- és élelmiszeripar túlsúlya, a kisipari jelleg rányomta bélyegét a bérek alakulására is. Mint ismeretes, a munkások 47 %-a nő volt, közöttük kevés szakmunkás dolgozott, s a nők, akár szakmunkások, akár segédmunkások voltak, kevesebbet kaptak, mint a férfiak.

Miben foglalhatók össze a szervezett munkásság 1936—39 közti bérharcainak tanúságai és eredményei?

A mérleget az uralkodó körök által meghatározott célokat vizsgálva lehet megvonni. E célok a munkásosztály leszerelését, dezorganizálását, szervezeteinek szétzúzását tűzték ki, bizonyos szociális engedmények bevezetésével is.

Ha a bérharcok konkrét gazdasági mérlegét nézzük, az eredmény akkor is figyelemre méltó, bár a kiharcolt béremelések, munkakedvezmények által nyert eredményeket elvitte az 1939—40-es áremelkedés, de lecsökkentette a munkaintenzitás fokozása (Bedeaux-rendszer a Kenderfonóban például) is, stb. Ebben a vonatkozás-

⁴⁹ A MÉMOSZ 1939. április 20-i gyűlésén a munkások elhatározták, hogy küldöttség viszi a polgármesterhez azt a memorandumot, amelyben munkát, vagy munkanélküli segélyt követeltek.

Dáni János, a Vas- és Fémmunkások Szakszervezete szegedi csoportjának elnöke, a városi törvényhatóság bizottság tagja többször is interpellált az építőipari munkanélküliség ügyében a polgármesternél.

CsmL Rendőrségi iratok. IV/20/1939.; CsmL Szeged Város Polgármesterének iratai. 32086/1939.

⁵⁰ Statisztikai Zsebkönyv, 1937. 129. 1.

⁵¹ FEHÉR ISTVÁN: A szegedi munkásság harca... 56. 1.

⁵² Bár a szociálpolitikai intézkedések hatására a textiliparban a munkások átlagbére emelkedett, még mindig alatta maradt az 1929-es bérszínvonalnak. Hogy ez az emelkedés milyen viszonylagos volt, az is mutatja, hogy egy szövőmunkás heti keresete jóval alatta maradt egy négytagú család eltartásához szükséges minimumnak, még akkor is, ha egy szövőmunkás legmagasabb órabérével számolunk. Egy szövőmunkás minimális órabére 19 fillér volt, de 39 fillérnél többet nem kaphatott. A szakszervezet kimutatása szerint, melyet a szegedi árak figyelembevételével készítettek, egy négytagú család eltartásához hetente legalább 30,41 P volt szükséges. Ebben az összegben nincs benne a ruházatkodásra, szórakozásra fordítandó kiadás.

CsmL A Hatósági Munkaközvetítő iratai. 1938., PI Arch. 665. f. 73/13/1939. febr. 20.

⁵³ BEREND T. IVÁN — RÁNKI GYÖRGY: Magyarország gyáripara a második világháború előtt és a háború időszakában 1933—1944. Akadémiai Kiadó, 1958. 259. 1.

ban a harcok inkább a még kedvezőtlenebb helyzet ellen folytak, a cél az életszínvonal valamiféle „stabilizálása” volt és lehetett.

A komolyabb eredménye e harcoknak politikai-ideológiai. A Szociáldemokrata Párt helyi csoportja, s az adott korszakban elsősorban a két baloldali szakszervezet, az építőipari és bőripari szakszervezet, az illegális KMP tagjainak és a baloldali szociáldemokratáknak a vezetésével, illetve kitartó küzdelmével több sikeres sztrájkot szervezett. Ezek a sztrájkok ismét bebizonyították, hogy a munkásosztály csak saját szervezeteiben, saját erejében bízhat. A kormánynak a munkásosztály *megnyerése nem sikerült*. — de az is kétségtelen ugyanakkor, hogy az 1938-39-es esztendőben a bérmozgalmak *apálya* következett be, ami feltétlenül kapcsolatba hozható a minimális bérek béremelő hatásával is. Ezt a konklúziót a Hivatásszervezet szegedi tevékenysége, a szervezett munkások ellen folytatott küzdelme alapján is láthatjuk. Ennek azért is nagy a jelentősége, mert a Hivatásszervezet számára Szeged lényegében „kísérleti terep” volt, ahol a szervezet vezetői országos tevékenységükhöz kívánták a tapasztalatokat megszerezni, a szervezet módszereit kikísérletezni.

II.

A harmincas évek második felében, összhangban a kormány törekvésével, a katolikus egyház elvi és gyakorlati irányításával, egy új szélsőjobboldali, keresztény „munkásmozgalom” kiépítése kezdődött Szegeden, a Hivatásszervezeté. A mozgalom célja az volt, hogy elméletileg, politikailag kivonja a munkásosztályt az SZDP és a szakszervezetek befolyása alól. Keresztény, nemzeti szellemben kívánta „átnevelni” a munkásosztályt. Számításai szerint a Hivatásszervezet ellensúlyozta volna bizonyos fokig a nyilasmozgalom hatását is. Ehhez — okulva a korábbi ilyen irányú mozgalmak kudarcán — új módszerek, jelszavak voltak szükségesek:

A szervezés kezdetben a Katolikus Legényegyletek keretei között folyt, melyeket Szegeden 1919-ben alapítottak meg.⁵⁴ Az alapszabály leszögezte: „a mai demokratikus kor követelményeinek megfelelően, katolikus címéhez híven, kaszt, brancs vagy munkakör figyelembevétele nélkül vonja keblére a katolikus ifjúságot.”

Kerkai Jenő, aki 1936-ban került Szegedre, s egyik alapítója és irányítója volt a Hivatásszervezetnek, 1937-ben jelentést készített a püspöknek az egyletek munkájáról, melyet a főispánnak is elküldött.⁵⁵ Az egyletekben „virágzó kulturális élet folyik” — írta. A tanoncokat külön ún. tanonc-Kolping egyletekbe szervezték. Nem kis büszkeséggel jelentette, hogy „szembeszökő az egyletek fiatalságának vallásérkölcsei megerősödése is.” Munkájuk során nagy figyelmet szenteltek a perifériákon működő egyletekre (Aigner-telep, Somogyi-telep, Újszeged), ahol a „keresztény erkölcsre az immanens bolsevista izgatás miatt legnagyobb szükség van.” Ezek az egyletek tehát nem is álltak olyan távol a politikától — pedig alapszabályukban ezt erőteljesen hangsúlyozták. 1937-ben kezdtek az egyletek a szociális kérdések felé fordulni. Munkaközvetítőt állítottak fel tagjaik részére. A munkaközvetítés bevezetésével — írja Kerkai — „elértük azt, hogy fiainkban törhetetlen bizalom támadt szervezkedésünk diadala iránt, s meggyőződésük lett, hogy sok csalódás után jó kezekbe kerültek és megértő nevelés mellett most léptek az egyetlen járható útra.”

⁵⁴ CsmL Szeged Város Tanácsának iratai. 5567/1924.

⁵⁵ CsmL Szeged Város Főispánjának iratai 735/1937.

Kerkai Jenő a Hittudományi Főiskola tanáraként működött, egyik vezetője volt a KALOT-nak, melynek feladata az agrárfiúság „keresztény, nemzeti” szellemben való nevelése volt. 1938-tól a Hivatásszervezet szegedi elnöke Nagy Töhötöm, a Hittudományi Főiskola tanára lett.

A szociális kérdések felé fordulás tehát eszköz volt a kezükben. Ezzel próbálták kivonni a munkásokat az SZDP és a szakszervezetek befolyása alól.

Az egyletek vezetői *Forrás* címmel anyaggyűjteményt adtak ki.⁵⁶ amely „a helyes egyletezés elméleti és gyakorlati vonatkozású ismereteit közli... a bel- és külföldi lapok mozgalmunkat érdeklő közleményeit összegyűjti.” Kerkai jelentésében kitért a „nagy ábránd”, a munkásság szervezésének ismertetésére is. „A legnagyobb tervünk velük (ti. a már szervezett legényegyletekkel) a szakmák szerinti megszervezés. Beszervezni akarjuk Isten és a haza jelszavával az istentelenség és nemzetköziség csőcselége ellen mind az egyleti tagokat, mind az egyleten kívül álló segédeket és munkásokat” — hivatásszervezeti alapon. A cél tehát a munkások elhódítása az SZDP-től, „nemzeti, hazafias, keresztény” szellemben való „átnevelésük”. Szociális téren célul tűzték ki a minimális munkabér, családi bér, és a vasárnapi munkaszünet kivívását. A célokat 1937 pünkösdjén kívánták a tagsággal ismertetni, a környékbeli egyletek szegedi találkozóján — azaz ekkor indult meg a Hivatásszervezet kiépítése,⁵⁷ melyet a szegedi főispán aktívan támogatott. A főispán levelet írt a belügyminiszternek és Ahsbáhs Sándor miniszteri tanácsosnak Kerkai ügyében, „aki nagyon áldásos kultúrmissziót végez Szegeden a munkásifjúság körében és már sokat hozott át a szociáldemokraták táborából” és pénzbeli támogatást kért tőlük is.⁵⁸

A város vezetőire bizonyára jó hatást gyakorolt, hogy hangsúlyozták, „nem rombolással, hanem tisztességes munkával, krisztusi alapon” akarják a munkásjólétet megeremteni.

A Hivatásszervezetről 1938 márciusában Lájér Dezső a következő jelentést küldte a központnak: „Ez a szervezkedés a keresztényszociális szervezetek utóda, amely Szegeden tönkrement és most új elnevezés alatt folytatja munkáját a hivatalos körök és a munkaadók támogatásával. Így folyik szisztematikusan bekerítésünk, amely ellen egyetlen védekezés a magunk ereje, a magunk felvilágosító munkája...”⁵⁹ Az SZDP helyi vezetői tehát a mozgalom megindulásának kezdetén már tisztában voltak a szervezet veszélyeivel, helyesen látták a veszély elhárításának módját is. A Hivatásszervezet elleni ideológiai, szervezeti munkát a hatóságok azonban minden eszközzel akadályozták. Mikor 1938 júliusában, a márciusi, májusi hivatásszervezeti gyűléseket ellensúlyozandó, az SZDP nyilvános szakmaközi gyűlést akart szervezni, a rendőrség nem engedélyezte a gyűlést, míg a Hivatásszervezet bármikor, bárhol tarthatott összejöveteleket. Az augusztus 27-i pártvacsorán, ahol válaszolni akartak a Hivatásszervezet rágalmaira, a rendőrség nem engedélyezte a felszólalásokat.⁶⁰

A Hivatásszervezet a munkásság megnyerése érdekében szélsőséges, jobboldali, szociális ízű demagógiát alkalmazott, nem riadt vissza a radikális akcióktól sem. Aktív érdekvédelmet folytatott, sztrájkokat szervezett, beadványokkal árasztotta el a főispánt és a kormányhivatalokat.⁶¹

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ A szervezet alakuló ülése, az úgynevezett zászlóbontó nagygyűlés 1938. március 14-én volt, ahol a kormány részéről Bornemissza Géza iparügyi miniszter, az egyház képviselőjében pedig Glattfelder Gyula, csanádi püspök jelent meg. Vö. CSÉPÁNYI DEZSŐ: A Hivatásszervezet története... 7. 1.

⁵⁸ CsmL Szeged Város Főispánjának iratai. 735/1937., 901/1938. A főispáni levelek eredménye összesen 500 P államszegély lett.

⁵⁹ PI Arch. 658. f. 6. cs/296/1938. márc. 7.

⁶⁰ Uo. március 5.

⁶¹ 1939 júniusában azt kérték a főispántól, járjon közbe az illetékes minisztériumban, hogy a felvidéki szállfákból a három szegedi fűrészgár is részesüljön és ezáltal a fűrészgár munkái állandó munkához jussanak. CsmL Szeged Város Főispánjának iratai. 536/1938.

A Hivatásszervezet eleinte, 1938 tavaszán főleg a *kisipari* munkásság körében fejtett ki erőteljes szervező munkát. Elsősorban a kárpitosok, bádgosok, vasasok, villanyszerelők, fodrászok és kéményseprők körében.⁶²

1937 május elején, demonstrálva, hogy ők a munkásság „igazi” képviselői, megszervezték a kárpitossegédek sztrájkját, amelyben 11 üzem 29 munkása vett részt. A békéltető tárgyalásra Regös Ferenc iparügyi miniszteri biztos jött le. Május 6-án létrejött a megegyezés az új bérekre vonatkozóan, ezzel a sztrájk be is fejeződött.⁶³ A Hivatásszervezet szegedi tevékenységétől az ilyen „radikális” módszer a későbbiekben sem volt idegen.⁶⁴

1938 augusztusában a Deák József és Káldi Testvérek kés-, fém- és acélárugyára 23 munkása között szervezték bérsztrájkot. 20 %-os órabér- és 30 %-os túlóra emelést követeltek. Három nap múlva megegyezés született. A munkások 2/3 része 20 %-os, 1/3 része 15 %-os béremelést kapott. A túlóradíjakat egységesen 25 %-kal emelték és a munkáltató megígérte, „betartja” az 54 órás munkahetet.⁶⁵

Az 1938 tavaszán, nyarán szervezett sztrájkokat, mint láttuk, a kisipari munkásság körében szervezték, elsősorban a zsidó munkáltatók üzemében. Nem riadtak vissza a fenyegetéstől sem. A sztrájkok alkalmával egyetemistákból álló gárdát is bevetettek, akik felvonultak a munkáltató műhelye elé és követelték a béremelést.⁶⁶ „Ezek a fölvonulások sok esetben a munkások megkérdezése és tudta nélkül történnek, de az akció sikerrel jár, és ez a munkásokra kedvező hatást gyakorol, úgyhogy most már az is előfordul, hogy olyan üzemekben, amelyekben szervezett munkások dolgoznak, a munkások maguk kéri a Hivatásszervezet beavatkozását, mert szakszervezeti úton nem tudnak eredményt elérni.”⁶⁷ — mondta Dáni János, a vasas szakszervezet szegedi titkára az egyes szakmák vezetőinek 1938. december 27-i tanácskozásán.

A késáruüzemben szervezett sztrájk alkalmából a Hivatásszervezet vezetői kikötötték, hogy az ott dolgozó szocialista munkások nem kaphatják a felemelt béreket. Ez határozottan a munkásság megosztását célozta.

1938 nyaratól kezdték el a *gyári* munkásság szervezését, elsősorban a textilgyárakban, ahol már korábban is megvetette lábát a keresztényszocialista mozgalom.

A Hivatásszervezet textil szakosztálya 1938. augusztus 11-én alakult meg.⁶⁸ Elnök Antal Ilona és Zsarkó József, alelnök Budai Mihály (volt SZDP tag) és Relly Krisztina lettek.⁶⁹

Az 1938. november 6-i nagygyűlést, ahol az eddig elért eredményeket ismertették, a szervezet vezetői óriási frontáltörésként értékelték.⁷⁰ A szónokok és felszólalók az „új szociális rendet, a zsidóság gazdasági diktatúrájának” megszüntetését követelték. Kifejezték hűségüket Imrédy „csodás forradalma” iránt. A gyűlés memorandumot fogadott el, amelyben a minimális bérek azonnali bevezetését sürgették valamennyi iparágban és a kereskedelembe, 48 órás munkaidőt, ún. ipari rendőrség felállítását ennek ellenőrzésére, valamint a munkáskamarák felállítását. A miniszterelnöknek ajánlották, hogy ezt először a kormány Szegeden állítsa fel, a Hivatásszervezet keretei között. Stern Dávid, az SZDP szegedi szervezete Ellenőrző Bizottságának elnöke részle-

⁶² CsmL Szeged Város Polgármesterének iratai 33304/1938.

⁶³ CsmL Rendőrségi iratok. V/3, 5, 6/1938.

⁶⁴ A Hivatásszervezet által szervezett országos sztrájkokat (elsősorban a budapestit és a debrecenit) bővebben tárgyalja: CSÉPÁNYI DEZSŐ: i. m. 20—22. 1.

⁶⁵ CsmL Rendőrségi iratok. VIII/27/31/1938.

⁶⁶ PI Arch. 658. f. 6. cs/296/1938. dec. 27.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ CsmL Rendőrségi iratok. VIII/11/1938.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ A gyűlésen részt vettek a KALOT, az EMSZO és a Szociális Front küldöttei is.

tes jelentést készített a nagygyűlésről. Veszélyben a szakszervezet, írta, mert „...a Hivatásszervezetek tulajdonképpen csak egy szinpadí kulisszát alkotnak, amely mögött ott áll a maga szívósságával és befolyásával a klérus, a maga profitlehetőségeit a szocialista szabadszakszervezetek felvilágosító munkájától féltő tőke és mindennek tetejében ott áll burkolt formában maga a jelenlegi kormányzati rendszer is, amely ezeknek az álmunkásintézményeknek a burkolt támogatásán keresztül akarja megvalósítani az öntudatos munkásság szervezetei ellen a maga fasiszta törekvéseit.”⁷¹ A kormány egyik célja a szervezet támogatásával valóban az volt, hogy „munkásszájából” hangozzanak el azok a „követelések”, amelyeket a kormány akart megvalósítani. (Pl. a kamara, szabadidő mozgalom stb.) Láyér szerint is éppen „ez a szervezet van kiemelve Bornemissza részéről, hogy magvát képezi a leendő munkáskamarának”.⁷²

A felszólalók élesen támadták a bolsevizmust és az SZDP-t is. Stern Dávid szerint nem tízezeren, csak kb. 2500—3000 ember vett részt a gyűlésen. Ezek legnagyobb része is ún. kivézenyeltekből állt, mint például dohánygyáriak, vasutasok, levante ifjak, egyetemisták, diákok. A rendet a kékinges egyetemisták és kb. 50 munkás biztosította. A szónokok legnagyobb része „a tőlünk kisajátított jelszavakkal és a tőlünk eltanult módszerek alkalmazásával lépett föl...”⁷³ — írta Stern.

A november 6-i gyűlés sikerét nagymértékben elősegítette a rendőrség „erkölcsi” és a főispán anyagi támogatása.⁷⁴

A gyári munkásság megszervezése után igyekeztek a szegedi textilgyárakban kitört sztrájkok élére állni, később pedig sztrájkokat szervezni. Így pl. 1938. decemberében az Újszegedi Kenderfonóban kiobbant sztrájkba kapcsolódtak be.⁷⁵ A siker megnövelte a tekintélyüket (15 %-os béremelést kaptak a munkások). Földes 1938. december 20-án Horváth Pálnak, a textil szakosztály országos ügyvezető titkárának már a következő lehangoló tényt tudta regisztrálni: „Szegedi viszonylatban tökéletesen elveszítettük a csatát a textiles szervezkedés terén.”⁷⁶ A szegedi textilgyárakban több bérmozgalmat, sztrájkot szervezett a Hivatásszervezet. 1939 januárjában az Angol-Magyar Jutafonóban,⁷⁷ majd 1939 júniusában ugyancsak ebben a gyárban vezettek két sztrájkot.⁷⁸ Június 14-én 326 munkás követelte a legkisebb bérek 25 %-os felemelését, június 29-én pedig 120-an léptek a társaikat ért igazságtalanság miatt szimpátia-sztrájkba. Már a 14-i sztrájk alatt érezhető volt, hogy a Hivatásszervezet vezetői megrettentek annak kiszélesedésétől, féltő volt, hogy nem tudják az általuk meghatározott szűk mederben tartani — céljaikra felhasználni. P. Nagy Töhötöm, a Hivatásszervezet elnöke egyenesen megtiltotta, hogy a másik két textilgyár is sztrájkba lépjen. A munkásoknak megígérték, tárgyalni fognak az új bérekről — ami a sztrájk gyors és gyakorlatilag eredménytelen befejezését jelentette. A 29-i sztrájk oka az volt, hogy a szövödműhely mestere egy munkásnőt megvert, egy másikat pedig durván szidalmazott. A munkásnők elmentek a Hivatásszervezet székházába és panaszt tettek a mester ellen, kérve a szervezet segítségét. Az igazgatóság emiatt a szövödből a fonóba helyezte őket, ami 3—5 filléres órabércsökkenést jelentett. A szöv-

⁷¹ PI Arch. 658. f. 5. cs/296/1938. nov. 10.

⁷² Uo. Összefoglaló jelentés április hónapról.

⁷³ PI Arch. 658. f. cs/296/1938. nov. 10.

⁷⁴ A gyűlés után Nagy Töhötöm, aki ekkor a Hivatásszervezet szegedi elnöke volt, kérvényt nyújtott be a főispánhoz, melyben kérte, hogy „a szegedi Hivatásszervezet november 6-i nagygyűlésének 756 pengős összkiadásának összegét — mint az már előzetes megbeszélés tárgya volt — részben, vagy egészben átutalni kegyeskedjék.” CsmL Szeged Város Főispánjának iratai. 812/1938.

⁷⁵ CsmL Rendőrségi iratok. XII/15/1938.

⁷⁶ PI Arch. 658. f. 6. cs/296/1938. dec. 20.

⁷⁷ CsmL Rendőrségi iratok. I/9, 11/1939.

⁷⁸ CsmL Rendőrségi iratok. VI/14/1939., valamint CsmL Szeged Város Főispánjának iratai. 537/1939.

vőműhely munkásnői ekkor sztrájkba léptek, követelve társaik visszahelyezését. A Hivatásszervezet vezetői eközben tárgyalásokat folytattak a gyár igazgatójával, aki megígérte, nem alkalmaz megtorlást a sztrájk résztvevőivel szemben. A két munkásnőt azonban nem helyezték vissza régi munkahelyükre, a mester elleni intézkedés pedig szóba sem került. Ezzel az „eredménnyel” ért véget július 3-án a sztrájk.

A Hivatásszervezet által irányított két legnagyobb textilipari sztrájk gyakorlatilag eredménytelenül zárult. Olyan ígéretekre is befejeztették a sztrájkot a munkásokkal, melyek később sem váltak valóra. Kihasználták a munkások jogos elégedetlenségét, a sztrájkokat olyan eszköznek tartották, amellyel nagy tömegeket tudnak megnyerni. Megijedtek a sztrájkok kiszélesedésétől is, a munkások radikalizmusa veszélyt jelentett számukra. A későbbiekben ilyen akciókra nem is vállalkoztak.⁷⁹ Támogatóik, az egyház és a kormány sem nézte jó szemmel ezeket a „radikális” módszereket.

A Hivatásszervezet által előidézett helyzet megbeszélésére jöttek össze a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek helyi vezetői 1938. december 27-én.⁸⁰ Jelen voltak Földes Mihály, az SZDP és a szakszervezeti Bizottság szegedi titkára, Stern Dávid (Kaosz), Müller Lipót (MOSZ), Pintér Géza (textiles), Dáni János (vasas), Komócsin Mihály (építő), Papdi György, Pajor Rudolf, Szakasits Antal.

Földes megállapította, hogy a szegedi munkásmozgalom súlyos válságba került a Hivatásszervezet miatt. További felelősséget a központ utasításai, segítsége nélkül nem tudnak vállalni.⁸¹

Az egyes szakmák vezetői nem látták ennyire sötétben a helyzetet. Dáni János felszólalásában elmondta, hogy a munkásság legjobbjait nem tudta megfertőzni a Hivatásszervezet demagógiája. A nehézségeket inkább az okozza, hogy a szervezkedést hatóságilag is segítik, míg a részükről induló bármilyen akciót azonnal betiltanak. Ő is elismerte, hogy a vasas csoport létszáma jelentősen lecsökkent, sokan átmentek a Hivatásszervezetbe. Az építőkhöz, téglagyáriakhoz, bőrösökhöz viszont nem tudtak behatolni — mondta Komócsin Mihály. Szerinte a Hivatásszervezetben már a bomlás csirái mutatkoznak. Stern Dávid a központot bírálta, mert nem segített nekik. A szakszervezeti központ négy éve nem látogatta meg őket, nem nyújtott segítséget munkájukhoz, a nehézségek elhárításához. A mai állapotokért többen az elhunyt Láyer Dezsőt is hibáztatták — elsősorban a két baloldali szakszervezet (építők, bőrösök). A textil szakszervezet megszűnt létezni — a munkások teljesen a Hivatásszervezet befolyása alá kerültek.

A megbeszélés jegyzőkönyve alapján elmondhatjuk, hogy a párt és a szakszervezetek helyi vezetői világosan látták a kialakult helyzetet, de a változások konkrét lépéseit nem jelölték meg.

A gyors sikereket éppolyan *gyors hanyatlás* követte. A szervezet hatása 1939 végétől erőteljesen lecsökkent, majd a minimálisra redukálódott. Az Újszegedi Kendergyárban 1939 novemberében tartott értekezleten Kerkainak arra kellett biztatnia a munkásokat, hogy mondják el sérelmeiket, „ne gondolják, hogy a Hivatásszervezet egy kihalt temető”.⁸² Kirobbantak a vezetők közötti ellentétek is.

A Hivatásszervezet Kereskedelmi Alkalmazottak szakcsoportjának 1939. december 7-én megtartott ülésén pedig Kerkai kénytelen volt elismerni, hogy Budapesten és Szegeden sok munkás visszament az SZDP-be, de azt azért hozzátette, hogy a

⁷⁹ Vö. CSÉPÁNYI DEZSŐ: i. m. 18. 1.

⁸⁰ PI Arch. 658. f. 6. cs/296/1938. dec. 27.

⁸¹ Földes az értekezleten megemlítette, hogy a Hivatásszervezet emberei az utcán megfenyegettek, „ha nem nyugszik”, lecsukatják. Uo.

⁸² CsmL Rendőrségi iratok. XI/9/1939.

paraszságot „nem adják át senkinek, mert azoknak helye a KALOT-ban van. A Hivatásszervezet a parasztság révén fog győzelemre jutni.” Tevékenységükkel támogatóik sem voltak megelégedve, Kerkai megemlítette, ő úgy érzi, szervezkedésüket „magasabb körökben akadályozzák.”⁸³

Ebben a felszólalásban Kerkai nyíltan beismerte, hogy a munkásságért indított csatát elvesztették.⁸⁴

*

1938—39-ben országosan is, de Európa-szerte is a jobboldal általános előretörésének lehetünk tanúi, mely *kedvező légkört teremtett* ennek a portugál sémára épülő, kleriko-fasiszta álmunkás szervezetnek a működéséhez. *Szociális demagógiájukkal ügyesen használták ki a szociálpolitikai intézkedések által teremtett lehetőségeket — a munkásság elmaradottabb rétegeinek e törvények iránt megnyilvánuló illúzióját, a gyors, felülről jövő változásokba vetett hitét.* Ehhez járultak még a *Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek országos és helyi vezetői egy részének ingadozó, állandó kompromisszumokra épülő politikája, s a munkástömegek bizalmának megrendülése ebben a politikában.*

Az egyház, a kormánysszervek, a helyi hatóságok *támogatása* is hozzájárult ehhez a sikerhez. Az SZDP és a szakszervezetek helyi csoportjai viszont *elszigetelten*, nehéz körülmények között, a központi szervek hatékony támogatása nélkül kellett felvegyék a harcot a Hivatásszervezettel.

Nehezítette munkájukat a *helyi szociáldemokrata sajtó hiánya is*, míg a Hivatásszervezet rendelkezésére állt a fajvédő klerikális Szegedi Új Nemzedék. Komoly károkat okozott a szegedi munkásmozgalomnak a Hivatásszervezettel vívott eszmei-politikai harc során, hogy egyes szociáldemokrata helyi vezetők a Hivatásszervezet székértől lettek.⁸⁵

1938—39-ben viszonylag gyorsan jelentős munkástömegeket (elsősorban a textil, a kisipari és a város alkalmazásában lévő munkásokat) tudott megtéveszteni, *átmenetileg* komoly nehézséget okozva az SZDP és a szakszervezetek helyi csoportjainak. *De sikereik csúcsán sem tudták a szervezett munkásság törzsgárdáját, a baloldali szakszervezetek tagjait megfertőzni.* A jobboldal, a fasizmus magyarországi erőinek ez a Szeged szempontjából legnagyobb, egyben utolsó támadása is *kudarcot vallott.* Hozzájárultak ehhez Teleki kormányra kerülése, Imrédyék visszavonulása és a jobboldali kísérletek miatt a tőkés körökben támadt nyugtalanság, a jobboldal, a fasizmus erőinek a munkásosztállyal folytatandó politika kérdésében meglevő ellentétei, a munkásosztálytól való félelem, s nem utolsósorban az SZDP és a szakszervezetek helyi csoportjainak helytállása.

⁸³ CsmL Rendőrségi iratok. XII/7/1939.

⁸⁴ A szervezet létezéséről még 1944-ből is vannak adataink. Tevékenységük ekkor már csak egy szűk csoportra korlátozódott.

CsmL A Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete iratai. 949/1944.

⁸⁵ Például Olejnyik József, aki a harmincas évek első felében fontos szerepet játszott az SZDP helyi szervezetében. Főszerkesztője volt a Város és tanya c. időszaki szociáldemokrata újságnak, volt törvényhatósági bizottsági tag is. 1937-től a munkásosztály renegátja lett — a Hivatásszervezet egyik leglelkesebb szervezője és agitátora. PI Arch. 665. f. 6. cs/296/1938., CsmL Rendőrségi iratok. VIII/11/1938.

Enikő A. Sajti

LES COMBATS SALARIAUX DES OUVRIERS À SZEGED CONTRE L'ORGANISATION CORPORATIVE OFFICIELLE (1936—1939)

Dans la deuxième moitié des années trente les gouvernements ont pris quelques mesures de politique sociale (l'introduction des 8 heures et celle d'un salaire minimum) pour assurer la «paix sociale» et éventuellement pour gagner la classe ouvrière. Au début, l'introduction des lois de politique sociale s'effectuait lentement et par l'exclusion des organisations ouvrières.

Appuyée sur l'étude des documents d'archives et de la presse contemporaine, l'auteur soumet à l'examen la lutte des ouvriers syndiqués de Szeged pour la mise en oeuvre conséquente des lois susmentionnées. L'auteur consacre une attention particulière à la lutte des syndicats de gauche, c'est à dire ceux de l'industrie du cuir et du bâtiment.

Les événements les plus remarquables de ce mouvement sont la grève dans la fabrique de chaussures «Grácia» en août 1936, la grève des ouvriers de chez «Pick» au mois de novembre 1936, la grève des ouvriers de la fabrique de chaussures «Patria» en janvier 1937, et celle des ouvriers des constructions en juillet 1937.

La lutte déjà difficile des ouvriers de Szeged pour la réalisation conséquente des lois sociales est rendue encore plus dure par l'activité de l'Organisation Corporative Officielle. Les activités de cette organisation corporative «clérico-fasiste», «mouvement ouvrier catholique», commencent à Szeged dans la deuxième moitié des années trente. L'auteur nous présente l'historique de cette organisation et celle de la lutte que les organisations véritablement ouvrières mènent contre elle.

En 1938—1939 l'extrême droite et ses organisations deviennent de plus en plus actives dans plusieurs pays d'Europe et également en Hongrie. Les premiers succès bien qu'éphémères de cette organisation sont assurés par son idéologie, sa démagogie sociale dont les actions radicales même ne sont pas étrangères et auxquels contribuent également les défauts de la politique menée par le Parti Social-Démocrate. En plus, les autorités locales et même l'Église Catholique soutiennent ses objectifs. Ce qui est valable pour le pays l'est aussi pour Szeged. Elle exerce une certaine influence sur une fraction assez importante des travailleurs mais elle n'a jamais pu gagner les ouvriers ayant une conscience politique développée. L'Organisation Corporative Officielle est de courte durée et après les premiers succès ses tentatives sont vouées à l'échec. Il n'en reste pas moins qu'à Szeged elle est la dernière et la plus grande offensive de la droite contre le mouvement ouvrier.

Евгений Шайты

БОРЬБА СЕГЕДСКОГО РАБОЧЕГО КЛАССА ЗА ПОВЫШЕНИЕ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ И ПРОТИВ ОРГАНИЗАЦИИ «ПРИЗВАНИЕ»

(1936—1939 гг.)

В Венгрии во второй половине 30-ых годов контрреволюционные правительства приняли несколько социальных законов (закон о введении восьмичасового рабочего дня, о минимальной заработной плате и т. д.) Целью этих социальных законов было: поставить рабочий класс на сторону контрреволюционного, фашистского режима, приглушить классовую борьбу, обеспечить «спокойствие» рабочего класса. Правительства начали осуществлять эти социальные законы очень затянато и постепенно, игнорируя организаций рабочего класса. Но эти законы осуществлялись только там, где рабочие сами отвоёвывали.

Автор показывает борьбу сегедского организованного рабочего класса в 1936—1939 гг. за осуществление социальных законов по материалам архивных источников и периодической литературы. Автор уделяет особое внимание борьбе левых профсоюзов (союз строительных рабочих и кожевников).

Выдающимися событиями этой борьбы явились забастовки на обувной фабрике имени «Грация» в августе 1936-ого года, на заводе производящим салями имени «Пик» в ноябре 1936-ого года, на обувной фабрике имени «Патриа» в январе 1937-ого года и забастовка строительных рабочих в июле 1937-ого года.

Борьба сегедского рабочего класса за осуществление социальных законов была очень трудной. Эта борьба была затруднена и действием организации «Призвание». Организация «Призвание», клерикально-фашистская организация, крайне правое католическое «рабочее движение» начала действовать в Сегеде во второй половине 30-ых годов. Статья показывает её формирование, деятельность и падение а также борьбу сегедского организованного рабочего класса против организации «Призвание». В Венгрии как и в других странах Европы в 1938—39 гг. прорвались вперёд крайне правые силы и организации. Первому успеху организации «Призвание» способствовали её идеология и социальная демагогия (руководителям Призвания не были чужды ни «радикальные» меры) и ошибки политики Социал-демократической партии. Организация «Призвание» была поддержана католической церковью и местными властями.

В 1936—39 гг. организация достигла временных успехов в городе Сегеде, особенно в рядах малосознательных рабочих. Но это движение не могло проникнуть в основную, сознательную массу рабочего класса. Организация очень скоро распалась и это наибольшее и последнее нападение против сегедских профсоюзов и Социал-демократической партии потерпело неудачу.

TARTALOM

HEGYI ANDRÁS: <i>Szeged társadalma és politikai élete a Gömbös-kormányzat időszá- kában, 1932—1936</i>	3
A kormánypolitika helyi társadalmi bázisa	5
Társadalmi-politikai küzdelmek	40
A. SAJTI ENIKŐ: <i>A munkásság bérharcai és küzdelme a Hivatásszervezet ellen Szege- den, 1936—1939</i>	83

A kiadásért felelős a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja, A kézirat nyomdába érkezett 1974. Megjelenés 1975. Példányszám 425. Terjedelem 7,5 A/5 ív. Készült monószedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601 és az MSZ 5603-55 szabványok szerint.

74-4693 — Szegedi Nyomda